

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำป्राจีนบุรีภายหลังเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 2 พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5: ก่อกำเนิดเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

การพัฒนาประเทศไทยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าระบบเศรษฐกิจ และสังคมของไทยได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปเป็นอย่างมาก ทั้งในแง่ของโครงสร้างการผลิตและรายได้ ลักษณะการบริโภค ค่านิยม และมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น คนส่วนใหญ่ในชาติได้รับทั้งประโยชน์และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภาวะทางเศรษฐกิจ และสังคมดังกล่าวที่ผ่านมามากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ฐานอุตสาหกรรมและบริการได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วในเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร ส่วนสภาพการผลิตภาคเกษตรในชนบทก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตเพื่อพออยู่พอกิน โดยอาศัยการปลูกพืชไม่กี่ชนิดมาเป็นการกระจายปลูกพืชเศรษฐกิจกว่า 10 ชนิด เพื่อการค้า การส่งออก และหารายได้เพิ่มขึ้นในพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ โดยได้มีการบุกเบิกเปิดที่ดินทำกินและขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มทวีขึ้นแทบทุกภาคของประเทศ แต่ก็มีประชาชนในชนบทอีกไม่น้อยที่ยังไม่ได้ประโยชน์จากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา และมีส่วนร่วมต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ดังกล่าวน้อยมาก บุคคลเหล่านั้นคือ กลุ่มชาวนาชาวไร่ผู้ยากจนในเขตชนบทล้าหลังที่บริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่กระจายไปสู่พื้นที่ดังกล่าวมากนัก จึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ระหว่างคนในชนบทกับเมืองและระหว่างภาคต่าง ๆ มากขึ้น

ขณะเดียวกันก็พบว่า การขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจในสาขาเกษตร อุตสาหกรรมและบริการหลายด้านที่ผ่านมาก็มีส่วนบั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและฐานะทางการเงินของประเทศไปไม่น้อยและได้สร้างความเสื่อมโทรมให้แก่ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ หลายด้านอย่างน่าเป็นห่วง โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ทำให้สภาวะแวดล้อมในชนบททรุดโทรมลงไปมาก ส่วนสภาวะแวดล้อมทางสังคมและความแออัดในเขตเมืองอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมหลายอย่างที่ “กระจุก” กันอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่ ๆ หลายเมืองนั้น ก็ได้สร้างความเจริญทางวัตถุและการมีงานทำ ก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพใหม่หลายประเภทขึ้น แต่ก็ได้ทำให้ค่านิยม ระเบียบวินัยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคม

วัฒนธรรม สุขภาพจิต ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเปลี่ยนแปลงไป การจัดหาบริการสังคมต่าง ๆ ของรัฐให้แก่ประชาชนก็กระทำได้อย่างขึ้นและไม่ค่อยจะทั่วถึง

ประเด็นปัญหาหลักทางเศรษฐกิจและสังคมที่กล่าวมานี้มีแนวโน้มว่าจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต หากไม่เริ่มวางแผนปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในรูปแบบใหม่อย่างจริงจัง ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ปัญหาต่าง ๆ จะถดถอย ฉะนั้น การบริหารงานเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศทั้งในส่วนของการบริหารและเอกชนจำเป็นจะต้องมีการปฏิรูปและร่วมกันจัดระบบการบริหารงานพัฒนาหลายด้านให้มีประสิทธิภาพและสามารถแก้ปัญหาไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาหลักดังต่อไปนี้

ประการแรก ปัญหาด้านเสถียรภาพเศรษฐกิจและฐานะการเงินของประเทศอยู่ในภาวะที่เสื่อมโทรม เพราะประเทศได้ใช้จ่ายเกินตัวทั้งในระดับระหว่างประเทศ ระดับรัฐบาล และประชาชน จึงทำให้มีการขาดดุลการค้าและงบประมาณขาดดุลเพิ่มทวีมากขึ้น โดยลำดับ จนเข้าขั้นอันตรายต่อฐานะความมั่นคงทางเศรษฐกิจและฐานะทางการเงินของประเทศ ประชาชนเองก็มีค่าใช้จ่ายสูง ชักหน้าไม่ถึงหลัง โดยเฉพาะรายจ่ายด้านบริโภคอันสืบสาเหตุมาจากระดับราคาและค่าครองชีพที่สูงขึ้น รายได้ไม่เพิ่มขึ้นตามและประชาชนในเมืองยังมิได้มีการประหยัดเท่าที่ควร ดังจะเป็นได้จาก

ระดับระหว่างประเทศ การใช้จ่ายเกินกว่ารายได้ของประเทศเห็นได้ชัดเจนจากการขาดดุลการค้ากับต่างประเทศและดุลบัญชีเดินสะพัดในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ซึ่งมีปริมาณการขาดดุลเพิ่มขึ้นจาก 25,600 ล้านบาท และ 22,600 ล้านบาทในปี 2520 มาเป็นประมาณ 67,300 ล้านบาท และ 53,000 ล้านบาท ตามลำดับในปี 2524 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4

ระดับรัฐบาล มีการใช้จ่ายงบประมาณแผ่นดินสูงเกินกว่าความสามารถในการหารายได้เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ดุลเงินสดในงบประมาณขาดดุลโดยเฉลี่ยถึง 17,500 ล้านบาทต่อปีเทียบกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ 11,600-15,300 ล้านบาทต่อปี ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจในช่วง 2 ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 โดยได้เพิ่มการลงทุนภาครัฐบาลในโครงการต่าง ๆ ทำให้การลงทุนภาครัฐบาลเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยถึงร้อยละ 23.9 ต่อปี เมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายร้อยละ 14.6 ต่อปี นอกจากนั้นรายจ่ายประจำของรัฐบาลก็ได้เพิ่มสูงขึ้นด้วย เพราะรัฐบาลมีภาระในการยืมเงินต้นและดอกเบี้ยเงินกู้สูงขึ้น และได้มีรายจ่ายประจำของรัฐบาลก็ได้เพิ่มสูงขึ้นด้วย เพราะรัฐบาลมีภาระในการยืมเงินต้นและดอกเบี้ยเงินกู้สูงขึ้น และได้มีการจ่ายเงินอุดหนุนกิจการด้านสาธารณูปการต่าง ๆ ในเมืองเพื่อตรึงราคาค่าบริการไว้ไม่ให้ยอมให้มีการปรับราคาให้สอดคล้องกับต้นทุนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนั้นสถานการณ์ด้าน

ความมั่นคงตามชายแดนตึงเครียดมากขึ้น จึงทำให้การงบประมาณในการป้องกันประเทศเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่รายจ่ายภาครัฐบาลสูงขึ้นนั้น สัดส่วนรายได้ของรัฐบาลต่อผลผลิตส่วนรวมมิได้เพิ่มขึ้นเลยในระยะที่ผ่านมา คือยังมีสัดส่วนอยู่ประมาณร้อยละ 14 ของผลผลิตและรายได้ส่วนรวมของประเทศเท่านั้น

ระดับประชาชน ปรากฏว่าระดับราคาทั่วไปในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เพิ่มขึ้น โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 11.7 ต่อปี เมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 6 ต่อปี จึงทำให้ประชาชนที่มีรายได้ประจำและคนยากจนตกอยู่ในฐานะชักหน้าไม่ถึงหลังตลอดทั้งรายได้ของประชาชนเหล่านี้เพิ่มขึ้นไม่ทันกับสภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น ขณะเดียวกันประชาชนส่วนใหญ่ในเขตเมืองยังใช้จ่ายค่อนข้างจะฟุ่มเฟือยเกินกำลังรายได้ของตน และยังไม่มีการประหยัดเท่าที่ควรในสถานการณ์ปัจจุบัน

ตารางที่ 5-1 เครื่องชี้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจและฐานะการเงินของประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)

	2520	2521	2522	2523	2524	เฉลี่ย 5 ปี
1. ดุลการค้า (พันล้านบาท)	-25.6	-28.5	-47.1	-58.0	-67.3	-45.3
1.1 อัตราเพิ่มของการส่งออก (ร้อยละ)	16.7	16.7	29.9	23.6	23.1	21.9
1.2 อัตราเพิ่มของการนำเข้า (ร้อยละ)	34.5	15.3	38.9	23.5	20.9	26.3
2. ดุลบัญชีเดินสะพัด (พันล้านบาท)	-22.6	-23.5	-42.4	-45.1	-53.0	-39.4
3. ดุลเงินสด ณ 30 ก.ย.	-	-	-	-	-	-
4. อัตราการเพิ่มของระดับราคา (ร้อยละ)	15,105.1	11,872.5	13,007.0	23,311	10,385.2	11.7

ประการที่สอง ปัญหาความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติตลอดทั้งภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศทรุดโทรมลง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะการขยายตัวเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจไทยที่ผ่านมา ก่อให้เกิดผลกระทบและสร้างสมปัญหาหลัก ๆ 2 ด้าน คือ

1. สภาพเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ และแหล่งประมง อันเนื่องมาจากการบุกเบิกขยายพื้นที่ทำกินในภาคต่าง ๆ จนปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าไม้ไม่ถึงร้อยละ 30 ของพื้นที่ประเทศ และเป็นการใช้ที่ดินที่มีผลผลิตต่อไร่ต่ำจนทำให้การผลิตในภาคเกษตรเริ่มมีอัตราการขยายตัวลดลงโดยลำดับในปัจจุบัน และคาดว่า “การขยายพื้นที่เพาะปลูก” คงจะไม่สามารถกระทำต่อไปได้อีกใน 5 ปีข้างหน้า ฉะนั้นแรงกดดันต่อที่ดินทำกินจะเพิ่มทวีขึ้น และจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการปรับโครงสร้างการผลิตด้านการเกษตร และการใช้ที่ดินตลอดทั้งทรัพยากรธรรมชาติหลัก ๆ เหล่านี้ให้เกิดประสิทธิภาพและมีผลตอบแทนสูงขึ้น มิฉะนั้นแล้วผลผลิตการเกษตรใน 5-10 ปีข้างหน้าจะลดลงอย่างน่าเป็นห่วง ซึ่งจะบ่อนทำลายเสถียรภาพสังคมชนบทของไทยเพิ่มขึ้นอีกหลายด้าน

2. ความแออัดในเมืองและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมในกรุงเทพมหานคร อันเนื่องมาจาก “การรวมตัว” ของกิจการอุตสาหกรรมและกิจกรรมเศรษฐกิจต่าง ๆ ได้เพิ่มทวีขึ้นพร้อมกันนั้นอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเงินของกลุ่มบุคคลในเมือง โดยเฉพาะใน กทม. มีมากขึ้นในลักษณะการผูกขาดและไม่มีแนวโน้มที่จะกระจายความเจริญไปสู่ส่วนภูมิภาคได้ หากลักษณะโครงสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นอยู่อย่างปัจจุบัน ซึ่งนับวันจะเพิ่มช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมากขึ้น

ประการที่สาม ปัญหาทางด้านสังคม อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและด้านวัตถุในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านสังคมซึ่งไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ จึงทำให้เกิดปัญหาด้านวัฒนธรรม ค่านิยม สุขภาพจิต ปัญหายาเสพติด ตลอดจนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ดังจะเห็นได้จากคดีอาชญากรรมได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจากคดีอาชญากรรม 20 คดีต่อประชากรหนึ่งแสนคนในปี 2502 เป็น 40 คดีต่อประชากรหนึ่งแสนคนในปี 2519 นอกจากนั้นยังปรากฏว่าการจัดและขยายบริการสังคมของรัฐในระยะเวลาที่ผ่านมาไม่เพียงพอและไม่สามารถพัฒนาโครงสร้างสังคมให้มั่นคงเท่าที่ควร ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะในชนบทยังอาศัยการศึกษาขาดการฝึกอาชีพ ทั้งสุขภาพอนามัยและภาวะโภชนาการของประชาชนในชนบทยังอยู่ในสภาพที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

ประการที่สี่ ปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลัง แม้ว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจโดยส่วนรวมได้ในอัตราเฉลี่ยสูงกว่า

ร้อยละ 7 ต่อปี ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาก็ตาม แต่ผลประโยชน์จากการพัฒนาตกอยู่กับประชาชนในเขตเมืองและภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ สำหรับบรรดาชนบทนั้นมีเพียงบางส่วนที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชลประทาน แต่ชนบทในส่วนอื่น ๆ ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาค่อนข้างน้อยหรือบางแห่งแทบจะไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาที่ผ่านมา และมีความเป็นอยู่ในสภาพยากจนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ จากการศึกษาในหลาย ๆ ทางนั้น พบว่ายังมีชนบทถึงหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งประเทศยังอยู่ในฐานะยากจน โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนของประเทศ และหากปล่อยให้สภาพการณ์เช่นนี้ มีต่อไปแล้วในที่สุดย่อมจะบ่อนทำลายความมั่นคงทางสังคมและการเมืองของประเทศอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

สรุปเป้าหมายในการพัฒนาประเทศโดยรวม

1. เป้าหมายการรักษาความมั่นคงทางการเงินของประเทศ ได้กำหนดเป้าหมายการขาดดุลการค้าต่างประเทศเฉลี่ยไม่เกินปีละ 78,400 ล้านบาท หรือร้อยละ 5.9 ของผลผลิตรวมของประเทศ และกำหนดเป้าหมายการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดโดยเฉลี่ย ไม่เกินปีละ 53,000 ล้านบาท ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 โดยกำหนดเป้าหมายทางการค้าไว้ดังนี้

การส่งสินค้าออก ให้เพิ่มร้อยละ 22.3 ต่อปี

การนำสินค้าเข้า ให้เพิ่มไม่เกินร้อยละ 18.1 ต่อปี

ลดปริมาณการนำเข้าน้ำมันเชื้อเพลิงปิโตรเลียม เฉลี่ยร้อยละ 3 ต่อปีภายใต้เป้าหมายการค้าและการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดดังกล่าวมาแล้ว พอจะทำให้ภาครัฐบาลและภาคเอกชนหาแหล่งเงินกู้จากต่างประเทศมาชดเชยการขาดดุลได้ โดยได้ตั้งเป้าหมายระดับการกู้ยืมจากต่างประเทศและแหล่งเงินกู้ไว้ด้วย แต่ถ้าหากการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดสูงกว่านี้ ประเทศไทยจะประสบปัญหาในการหาแหล่งเงินกู้ หรือทุนสำรองระหว่างประเทศร้อยละหนึ่งหรือสองถึงระดับที่เหมาะสม จนเกิดปัญหาเรื่องการขาดความเชื่อถือในฐานะความมั่นคงทางเศรษฐกิจการเงินของประเทศ

2. เป้าหมายการขยายกำลังผลิตของประเทศ ได้กำหนดเป้าหมายการขยายผลผลิตส่วนรวมและสาขาเศรษฐกิจสำคัญๆ ไว้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางการค้า การรักษาเสถียรภาพ และฐานะทางการเงินกับต่างประเทศ ดังนี้

การขยายตัวเศรษฐกิจส่วนรวมเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.6 ต่อปี

การผลิตภาพเกษตรเพิ่มร้อยละ 4.5 ต่อปี

การผลิตด้านอุตสาหกรรมเพิ่มร้อยละ 7.6 ต่อปี

การผลิตก๊าซธรรมชาติ ไม่ต่ำกว่า 525 ล้านลูกบาศก์ฟุตต่อวันในปี 2529

3. เป้าหมายลดปริมาณการนำน้ำมันเข้าลงร้อยละ 3 ต่อปี ในช่วงแผนฯ 5 โดยการกำหนดราคาน้ำมันในประเทศให้สอดคล้องกับความเป็นจริงและวางมาตรการประหยัดการใช้น้ำมันอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันได้กำหนดเป้าหมายนำก๊าซธรรมชาติมาใช้ได้ไม่น้อยกว่าวันละ 525 ล้านลูกบาศก์ฟุตในปี 2529 และนำถ่านหินลิกไนท์และพลังน้ำมาใช้เพิ่มขึ้นประมาณ 2 เท่าตัวในช่วงแผนฯ 5 คือจาก 1,408 เมกะวัตต์ในปี 2523 เป็น 2,700 เมกะวัตต์ ในปี 2529

4. เป้าหมายการคลังของรัฐบาล เพื่อควบคุมระดับการใช้จ่ายทั้งสิ้นของประเทศให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม จำเป็นจะต้องกำหนดเป้าหมายรายได้และรายจ่ายของรัฐบาลกลางในช่วงแผนฯ 5 ดังนี้

รายได้งบประมาณของรัฐบาล เพิ่มขึ้นร้อยละ	22.3	ต่อปี
(หรือโดยเฉลี่ยเป็นร้อยละ 16.7 ของผลผลิตรวม)		

รายจ่ายงบประมาณของรัฐบาล เพิ่มขึ้นร้อยละ	20.2	ต่อปี
(หรือโดยเฉลี่ยเป็นร้อยละ 18.27 ของผลผลิตรวม)		

การขาดดุลงบประมาณของรัฐบาล ไม่ให้ขาดดุลเกินกว่า 22,000 ล้านบาท โดยเฉลี่ยต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 1.5 ของผลผลิตรวมของประเทศ

5. เป้าหมายการพัฒนาโครงสร้างและบริการสังคม ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับเป้าหมายด้านเศรษฐกิจกำหนดไว้ ดังนี้

5.1 ลดอัตราการเพิ่มประชากรลง เหลือร้อยละ 1.5 ในปี 2529

5.2 ด้านการศึกษา ลดอัตราการไม่รู้หนังสือจากร้อยละ 14.9 ของประชากรในปี 2524 ให้เหลือร้อยละ 10.5 ของประชากรในปี 2529

5.3 ด้านสาธารณสุข

5.3.1 ลดอัตราการป่วยและตายด้วยโรคให้ต่ำลง

5.3.2 ขยายการป้องกันโรคให้ครอบคลุมประชากรกลุ่มเป้าหมายให้ได้ร้อยละ 70

5.4 ด้านอาหารและโภชนาการ

5.4.1 ขจัดปัญหาการขาดโปรตีนแคลอรี ของทารกและเด็กก่อนวันเรียนระดับ 3 ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ร้อยละ 2.2 ให้หมดไป

5.4.2 ลดปัญหาการขาดโปรตีนแคลอรีของเด็กในวัยเรียน ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ร้อยละ 40-50 ให้ลดลงร้อยละ 50

5.5 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

5.5.1 ลดปัญหาอาชญากรรมในกลุ่มประเภทคดีความผิดเกี่ยวกับชีวิตร่างกายและ

เพศให้มีอัตราต่ำกว่า 75 รายต่อประชากร 100,000 คน

5.5.2 ลดปัญหาอาชญากรรมในกลุ่มประเภทคดีความผิดเกี่ยวกับการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินให้มีอัตราต่ำกว่า 100 รายต่อประชากร 100,000 คน

5.6. ด้านการกีฬา จัดให้มีสนามกีฬาและอาคารสำหรับประชาชนในระดับอำเภอ จำนวน 175 แห่ง

6. เป้าหมายของการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลัง เพื่อให้ประชาชนผู้ยากจนมีฐานะพออยู่พอกิน และช่วยเหลือตัวเองได้มากขึ้นตามลำดับนั้น ได้กำหนดเป้าหมายไว้ดังนี้

6.1 เป้าหมายทางเศรษฐกิจ เพิ่มการผลิตจากระดับที่ต่ำกว่าร้อยละ 1 ต่อปี ให้เพิ่มขึ้นอีกโดยเฉลี่ยร้อยละ 2.0 ต่อปี

6.2 เป้าหมายทางสังคม จัดให้มีระบบสาธารณสุขมูลฐานบริการทางการแพทย์ในระดับอำเภอและหนังสือประกอบการเรียนให้ทั่วถึงในเขตชนบทยากจนภายใน 2 ปี และให้บริการทางโภชนาการแก่เด็กและหญิงมีครรภ์ 2.2 ล้านคน ให้บริการน้ำสะอาดแก่ประชาชน ประมาณ 3 ล้านคน และบริการทางกฎหมายแก่เกษตรกรยากจนไม่ต่ำกว่า 5,000 คน

7. เป้าหมายการพัฒนาเพื่อความมั่นคง จะจัดตั้งหมู่บ้านอาสาพัฒนา และป้องกันตนเองเพื่อความมั่นคง จำนวน 4,000 หมู่บ้าน ภายใน 5 ปี โดยจะดำเนินการปีละ 800 หมู่บ้านโดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้กำหนดแนวทางที่จะกระจายความเจริญและกิจกรรมเศรษฐกิจไปสู่ส่วนภูมิภาค ได้คัดเลือกพัฒนา “พื้นที่เฉพาะ 5 แห่ง” และ “พัฒนาระบบเมือง” ในส่วนภูมิภาคให้เข้ามามีส่วนเสริมในการปรับปรุงโครงสร้างการผลิตด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมให้ได้ผลยิ่งขึ้นอีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ได้คัดเลือกพื้นที่เฉพาะแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทย ภาคตะวันตก บริเวณชายแดนของภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ เพื่อทำการเร่งพัฒนาเป็นกรณีพิเศษใน 5 ปีข้างหน้า ซึ่งจะมีส่วนในการแก้ปัญหาทางด้านความมั่นคงตามบริเวณชายแดนได้ด้วย ขณะเดียวกันได้กำหนดที่จะ “พัฒนาระบบเมืองหลักและเมืองรอง” ขึ้นในภาคต่าง ๆ ตลอดทั้งพัฒนากรุงเทพมหานครไปในลักษณะที่จะช่วยสร้างความสมดุล “ระบบเมือง” ได้ดีขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ เพราะขนาดของระดับเมืองนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่ง มิฉะนั้นแล้วจะมีการอพยพพลัดถิ่นเข้ากรุงเทพมหานคร สร้างความแออัดและความเสื่อมโทรมทวีมากขึ้นกว่าปัจจุบันหลายเท่า การพัฒนาพื้นที่เฉพาะ 5 แห่ง และการพัฒนาระบบเมืองหลักในส่วนภูมิภาคและกรุงเทพมหานครมีดังนี้ คือ

7.1 พื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก คือ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา จะได้รับการพัฒนาให้เป็น “แหล่งอุตสาหกรรมหลัก” ของประเทศในอนาคต ตามแผนการปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมใน 5 ปีข้างหน้า ซึ่งจะมีส่วนช่วยกระจายอุตสาหกรรมไม่ให้ไปรวมตัวกัน

ตามบริเวณกรุงเทพมหานคร และจะเป็นการพัฒนาภาคตะวันออกให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ผลยิ่งขึ้น

7.2 พื้นที่เฉพาะในภาคตะวันตก โดยเฉพาะในเขตจังหวัดที่มีการผลิตอ้อย น้ำตาล และสับปะรดกระป๋องตลอดทั้งตามบริเวณชายฝั่งภาคตะวันตกที่กิจการประมง และการท่องเที่ยว ได้ทรุดตัวลง จะได้มีการพัฒนาบูรณะขึ้นเป็นพิเศษ

7.3 พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างและพื้นที่ภาคเหนือตอนบน จะได้มีการพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพการใช้และการบูรณะทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ เป็นพิเศษ เพื่อช่วยในการเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตรและแก้ปัญหาความยากจนตามบริเวณชายแดนด้วย

7.4 พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีจุดประสงค์ที่จะพัฒนาปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ และการผลิตในบริเวณดังกล่าวให้กระจายมากขึ้น และจะพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนในลักษณะที่จะให้ “หันหน้า” เข้าสู่ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีส่วนในการแก้ปัญหา ด้านสังคมและเสริมสร้างความมั่นคงในบริเวณชายแดนภาคใต้ให้มากขึ้น

7.5 การพัฒนา “เมืองหลัก เมืองรองและชุมชนชนบท” และการชะลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร มีจุดประสงค์ที่จะพัฒนาชุมชนระดับเมืองของประเทศให้สามารถรองรับการขยายตัวของประชากรในเมืองที่จะมีมากขึ้นในระยะ 10 ปีข้างหน้า ให้มี “ระบบชุมชนระดับเมือง” ที่มีลักษณะสมดุลมากขึ้น และให้เมืองต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคได้มีบทบาทเป็นฐานเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของภาคนั้น ๆ ได้ด้วย โดยพยายามจะลดบทบาทและอิทธิพลของกรุงเทพมหานคร ลงในขณะเดียวกัน

ภาคตะวันออก: พื้นที่สนองรับเป้าหมายเชิงนโยบาย

ภาคตะวันออกนับว่าเป็นภาคที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ของประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าผลผลิตรวมของภาคในปี 2522 มีสัดส่วนถึงร้อยละ 13.4 ของผลผลิตรวมของประเทศ และมีอัตราการขยายตัวในช่วงปี 2519-2522 ร้อยละ 11.4 ต่อปี สูงกว่าของประเทศและภาคอื่น ๆ ทั้งหมด สาขาการผลิตที่มีสัดส่วนสูงสุดในการผลิตของภาค คือ สาขาอุตสาหกรรม สูงถึงร้อยละ 30.8 ของผลผลิตรวมของภาค ทั้งนี้ เนื่องจากภาคตะวันออกมีข้อได้เปรียบเทียบกับในด้านแหล่งที่ตั้ง คืออยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก และมีพื้นที่ติดต่อเชื่อมโยงกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของแรงงานและวัตถุดิบหลายอย่างและติดกับอ่าวไทยอันเป็นช่องทางเข้าออกที่สำคัญของสินค้า นอกจากนั้นภาคตะวันออกมีปัจจัยพื้นฐานค่อนข้างสมบูรณ์ คือ มีโครงข่ายด้านคมนาคมและสื่อสารเชื่อมโยงที่ดี มีท่าเรือน้ำลึกและเป็นประตู

ที่จะนำก๊าซธรรมชาติขึ้นบก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้จูงใจให้เอกชนเข้ามาลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรมต่อเนื่องทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่หลายประเภท

จากสภาพภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายที่จะพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก อันได้แก่จังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา เนื้อที่ประมาณ 8.3 ล้านไร่ และประชากร 1.6 ล้านคน ให้เป็นศูนย์กลางความเจริญและแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมหลักของประเทศในอนาคตโดยพิจารณาจากข้อได้เปรียบที่พื้นที่ 3 จังหวัดนี้เป็นที่ตั้งท่าเรือน้ำลึก สนามบินอู่ตะเภา พลังงานจากก๊าซธรรมชาติ และโครงข่ายกิจการขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ที่สมบูรณ์กว่าพื้นที่ในภาคอื่น ๆ

ด้วยเพราะ “ทำเล” ของพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวงของประเทศ สามารถเชื่อมต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นแหล่งงานและวัตถุดิบ รวมไปถึงการติดกับอ่าวไทย ซึ่งเป็นช่องทางเข้าออกสำคัญในการส่งสินค้าทางทะเล ทำให้ “ภาคตะวันออก” เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในเรื่องของความเหมาะสมที่จะพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเป็นตัวเลือกของรัฐเพื่อก่อเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ Eastern Seaboard Development Project (ESD) เกิดขึ้นในรัฐบาลของ “พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์” ในพ.ศ. 2522 ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เพื่อให้เป็นเขตอุตสาหกรรมขนาดพื้นที่ 8.3 ล้านไร่ ที่ทันสมัยในระดับนานาชาติ โดยมีพื้นที่เป้าหมายดังนี้

1. บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี จะพัฒนาให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก อุตสาหกรรมขนาดย่อมและขนาดกลาง ที่ไม่มีปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้พัฒนาบริเวณแหลมฉบังให้เป็นเมืองท่าที่ทันสมัย ประกอบด้วย

- 1.1 ท่าเรือพาณิชย์ เป็นท่าเรือน้ำลึกสำหรับขนถ่ายสินค้าประเภทบรรจุตู้เป็นหลัก ซึ่งประกอบไปด้วยท่าเรือสินค้าประเภทตู้ 4 ท่า ท่าเรือสินค้าเกษตร 2 ท่า ท่าเทียบเรือชายฝั่ง 1 ท่า มีการสร้างเขื่อนกันคลื่น ขุดร่องน้ำลึก ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โรงพักสินค้า พื้นที่ลานสินค้ากลางแจ้ง อาคารทำการ ถนน ทางรถไฟ เป็นต้น และสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เป็นต้น

- 1.2 นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ที่จะมีพื้นที่สำหรับเป็นเขตอุตสาหกรรมทั่วไป เขตอุตสาหกรรมส่งออก และเขตพาณิชย์กรรม ซึ่งจะมีโครงสร้างพื้นฐาน และระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ

2. บริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง พัฒนาให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลัก และพัฒนาให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมใหม่ ประกอบด้วย 1. ท่าเรืออุตสาหกรรมน้ำลึกที่รับเรือขนถ่ายระวางขนน้ำ

60,000 ตัน เพื่อขนถ่ายสินค้านำเข้าและส่งออก ประกอบด้วยท่าเรือสินค้าทั่วไป 1 ท่า และท่าเรือสินค้าเฉพาะ 2 ท่า 2. นิคมอุตสาหกรรม มีพื้นที่เป้าหมาย 8,000 ไร่ เป็นเขตอุตสาหกรรม 6,000 ไร่ มีอุตสาหกรรมหลัก ได้แก่ อุตสาหกรรมปิโตรเคมี และอุตสาหกรรมต่อเนื่องอีกหลายชนิด มีโครงสร้างพื้นฐาน คือ ระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ และจะมีเขตชุมชนใหญ่ในพื้นที่ 2,000 ไร่ อุตสาหกรรมในมาบตาพุดจะเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เป็นอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น การผลิตน้ำมัน สารเคมี เม็ดพลาสติก ซึ่งต้องใช้ช่างวิศวกร และช่างฝีมือที่มีความรู้สูง มีการลงทุนสูง แต่ใช้แรงงานน้อย นอกจากนั้น สำนักผังเมืองจะได้จัดทำผังเมืองรวมชุมชนเมืองใหม่แหลมฉบังและชุมชนเมืองใหม่มาบตาพุด เพื่อป้องกันปัญหาการเกิดแหล่งชุมชนแออัดขึ้นในอนาคต

3. พื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา พัฒนาให้เป็นพื้นที่เกษตรเพื่ออุตสาหกรรม จะมีการปรับใช้เทคโนโลยีทางการผลิต เพื่อให้เป็นเขตเกษตรก้าวหน้า ใช้ทุนสูง จะมีการจ้างแรงงานที่มีฝีมือ และผู้เชี่ยวชาญชำนาญการ เพื่อให้เป็นเขตเกษตรขนาดใหญ่ครบวงจร ผสมกับการที่รัฐบาลได้ออกนโยบายการส่งเสริมการลงทุน (BOI) เพื่อสร้างแรงจูงใจในการสร้างโรงงานในพื้นที่เขตส่งเสริมการลงทุน เช่น ให้สิทธิและประโยชน์ด้านภาษีอากร ทำให้พื้นที่อุตสาหกรรมใหม่แห่งนี้สามารถ “จูงใจ” นักลงทุนทั้งในและต่างประเทศมาสร้างโรงงานในเขตพัฒนาอุตสาหกรรมจำนวนมาก จนทำให้วันนี้พื้นที่ในชายฝั่งทะเลตะวันออก กลายเป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมหลักของประเทศ

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) จากระยะ 1 สู่วาระ 2

แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกฉบับแรก ที่สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จัดทำขึ้น มีหลักการ และเหตุผลคือ การกำหนดให้พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นอุตสาหกรรมหลัก และ ประสิทธิภาพใหม่ของประเทศ ที่จะช่วยรองรับการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม และลดความแออัดของกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล โดยมีเป้าหมาย ที่จะพัฒนาให้พื้นที่ทั้ง 2 เขตเชื่อมโยงเป็นระบบโครงข่ายชุมชนเมืองเดียวกัน ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงเข้ากับพื้นที่ตอนในของประเทศรวมถึงภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเป็นระบบ เพื่อให้ภูมิภาคตะวันออกเป็น "เศรษฐกิจด้านหน้า" ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สามารถเปิดออกสู่การค้ากับนานาชาติโดยตรง การพัฒนาโครงข่ายบริการพื้นฐานหลักในระยะแรกประกอบด้วยพัฒนานิคมอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึก ถนน รถไฟระบบจัดหาผลิตและจำหน่ายน้ำ รวมถึงระบบโทรคมนาคม ฯลฯ

การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในพื้นที่ ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกทั้งด้าน โครงสร้างการผลิต การจ้างงาน และการ ขยายตัวของชุมชนเมือง ซึ่งเริ่มเข้าสู่พื้นที่ตอนในของภาค ซึ่งตามแผนที่ผ่านมา รัฐบาลได้เร่งดำเนินการพัฒนาโครงข่ายบริการพื้นฐานเพื่อเชื่อมต่อโครงข่ายรถไฟ จากพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าสู่ภายในประเทศ เช่น การพัฒนาสนามบินนานาชาติแห่ง ที่ 2 (หนองงูเห่า) การเชื่อมต่อโครงข่ายรถไฟ จากพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าสู่ลาว และกัมพูชา ตลอดจนริเริ่ม โครงการระบบรถไฟความเร็วสูงเชื่อมโยงกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลกับพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น ซึ่งระบบโครงข่ายบริการพื้นฐานดังกล่าวล้วนแต่จะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเมือง และ การเติบโตของระบบชุมชน แต่มีหลายโครงการที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะติดปัญหาทั้งทางการเมือง และเศรษฐกิจ อาทิ โครงการระบบรถไฟ ความเร็วสูง โครงการศูนย์กลางการผลิต และขนส่งทางอากาศยานนานาชาติ (Global Trans Park: GTP) โครงการนี้ยังไม่สำเร็จเป็นรูปร่าง เพราะการ พัฒนาสนามบินอุตะเถาสู่การเป็นสนามบินนานาชาติ ยังขาดงบประมาณ

หลังจากการพัฒนาตามแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ระยะ ที่ 1 เริ่มเต็มรูปแบบ ได้มีการร่างแผนพัฒนาฯ ระยะ ที่ 2 ซึ่งได้ข้อสรุปในปี 2541 โดยกำหนด โจทย์ หลัก 3 ข้อ คือ 1. แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ระยะ 2 จะต้องมุ่งเน้น ที่ การแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้น จากแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ฉบับแรก 2. แผนพัฒนาดังกล่าวจะต้องเป็นแผนพัฒนาในระยะยาว ที่กำหนดกลยุทธ์ในการเปิดประตูการค้าสู่อินโดจีน

และ 3. แผนพัฒนาระยะที่ 2 จะต้องถูกกำหนดภายใต้งบประมาณที่มีจำกัด และให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบัน สาระสำคัญของแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ระยะ 2 คือ การยึดเอาบทเรียน ที่เกิดจากแผนพัฒนาระยะแรก เป็นหลักในการหาแนวทางแก้ไขไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งในแผนแรกไม่ได้กำหนดมาตรการควบคุมโรงงานอย่างเด็ดขาด อีกทั้งปัญหาการใช้ที่ดิน ที่ไม่สามารถควบคุมให้เป็นไปตามแผนงานที่กำหนดได้ เพราะการขยายตัวของเศรษฐกิจจนเกิดการปั่นราคาของนักลงทุน ขณะเดียวกันก็มุ่งสร้างความสนใจในการลงทุนภาคอุตสาหกรรมของนักลงทุนต่างชาติให้เข้ามาในพื้นที่นี้มากขึ้น

นอกจากนั้น ในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกระยะที่ 2 ยังกำหนดแผนแม่บทการใช้ที่ดิน สำหรับอุตสาหกรรมใหม่ เพื่อป้องกันปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ตอนคือ พื้นที่ตอนเหนือครอบคลุม อำเภอแปลงยาว อำเภอสนามชัยเขตในจังหวัดฉะเชิงเทรา และตอนเหนือ ของอำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี ถึงแม้ว่าเขตอุตสาหกรรมตอนเหนือจะอยู่ภายในพื้นที่บริเวณชายฝั่งตะวันออก แต่เป็นเขต ที่มีการเติบโตน้อยที่สุด การส่งเสริมการลงทุนจะเป็นปัจจัยหลักในการเติบโตเทียบเท่าพื้นที่อุตสาหกรรมทางตอนใต้ และตอนกลาง

สำหรับพื้นที่ตอนกลาง ครอบคลุมอำเภอปลวกแดงในจังหวัดระยอง และบางส่วนของอำเภอบ้านบึง และศรีราชาในจังหวัดชลบุรี เป็นพื้นที่ของกลุ่มอุตสาหกรรมเป้าหมาย คือ อุตสาหกรรม ที่ต้องการการนำเข้า-ส่งออก เพราะสามารถเข้าถึงท่าเรือแหลมฉบังได้รวดเร็ว

ส่วนพื้นที่ตอนใต้ ที่ครอบคลุมตอนใต้ของอ่างเก็บ น้ำดอกกราย หนอง ปลาไหล และคลองใหญ่รวมทั้งอำเภอเมือง อำเภอบ้านฉาง และอำเภอบ้านค่ายในจังหวัดระยอง ประเด็น ที่ต้องคำนึงถึงในการพัฒนา คือ การแข่งขันในการใช้ประโยชน์ ที่ดิน เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม และชุมชนเมืองรวมทั้งอสังหาริมทรัพย์ ความขัดแย้งนี้จะต้องหลีกเลี่ยง และต้องมีการกัน ที่ดิน สำหรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

นอกจากนั้น ยังจะผลักดันให้อุตสาหกรรมใหม่ แยกประเภท และอยู่ในพื้นที่ ที่เหมาะสม ซึ่งจะมีผลต่อการกำหนดขนาดของอุตสาหกรรม ที่จะเข้ามาในพื้นที่ ขณะเดียวกันการควบคุมดูแลโรงงานอุตสาหกรรม ที่เข้ามาในพื้นที่ ยังจะถูกควบคุมโดยประชาชนในพื้นที่ ที่ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วน ตำบล (อบต.) ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ ในรูปของไตรภาคี ที่ประกอบด้วยหน่วยงานเอกชน หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องและชาวบ้าน ซึ่งจะกำกับดูแลเขตกันชน (BUFFER ZONE) ระหว่างโรงงานอุตสาหกรรม และชุมชน ควบคุมดูแลให้โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ภายใต้กติกาสำคัญในการศึกษาของไตรภาคี ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม ในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกระยะ 2 นอกจากจะกำหนดให้เกิด

การใช้ประโยชน์จากข้อได้เปรียบของ การมีระบบโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งได้รับการพัฒนาแล้วใน แผนพัฒนาระยะแรกแล้ว ยังส่งเสริม และพัฒนาผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของการรวม กลุ่มอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันยังวางรากฐานของแผนงานพัฒนาในอนาคตบนหลักการตลาดที่ เหมาะสม

แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกระยะ 2 ยังสนับสนุนให้เกิดการลงทุนใน โครงการพัฒนาสาธารณูปโภคหลัก ที่สำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง ทะเลภาคตะวันออก ต่อเนื่องจากแผนระยะแรก อาทิ โครงการก่อสร้างท่าเรือแหลมฉบังระยะ 2 โครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ โครงการพัฒนาถนนสายหลัก จะมีเพียง 2 โครงการที่ถูกชะลอ คือ โครงการก่อสร้างรถไฟฟ้าความเร็วสูง และโครงการรถไฟรางคู่ สายแก่งคอย-คลอง 19 ทั้งนี้ เพราะผลการศึกษา เห็นว่าโครงการทั้ง 2 โครงการยังไม่มีความจำเป็น เนื่องจากจำนวนประชากร ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาในภาคตะวันออก ยังมีไม่ถึง 2 ล้านคน ดังนั้น หากเร่ง ดำเนินการในโครงการ ดังกล่าว จะเกิดการสูญเปล่า และไม่คุ้มค่าการลงทุน

สรุปแล้ว ผลของการพัฒนาการเกษตรในระยะที่ผ่านมาปรากฏว่าผลผลิตด้าน การเกษตรได้ขยายตัวในอัตราที่สูงและน่าพอใจตลอดมา และมีน้อยประเทศที่จะเทียบได้ การเติบโตของสาขาเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเพิ่มพูนฐานะและรายได้ให้แก่คนในชนบท ส่วนใหญ่และมีส่วนสำคัญต่อการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทให้ลดลงจากร้อยละ 50 ของ ประชากรทั้งประเทศในปี 2504 เหลือประมาณร้อยละ 25 ในแผน 5 แต่ความเหลื่อมล้ำในฐานะ รายได้ระหว่างภาคเกษตรและภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ และระหว่างในภูมิภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ยังมีอยู่อีกมาก จึงเป็นประเด็นสำคัญในการปรับโครงสร้างการเกษตรต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคตะวันออก โดยเฉพาะจังหวัดชลบุรี และ ระยอง ที่กลายสภาพเป็นเมืองอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ศูนย์กลางการขนส่งทั้งทางน้ำ และทาง บกนั้น เป็นผลมาจากโครงการพัฒนา พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หรืออีสเทิร์นซีบอร์ด และส่ง ต่อความต่อเนื่องของแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ระยะ ที่ 1 เริ่มตั้งแต่ปี 2525 ภายใต้ นโยบายการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค ที่มุ่งเน้นพัฒนาภาคตะวันออก เพื่อรองรับการขยายตัว ของอุตสาหกรรมจากส่วนกลาง และการย้ายฐาน การผลิตเข้ามาของอุตสาหกรรมจากต่างประเทศ โดยเฉพาะในเขต 3 จังหวัด คือ ระยอง ชลบุรี และฉะเชิงเทรา โดยจังหวัดระยอง ถูกกำหนดให้เป็น เขตอุตสาหกรรมสำคัญ ที่มีทั้งอุตสาหกรรมหนัก อาทิ ปิโตรเคมี อุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรม เครื่องใช้ เช่น อุตสาหกรรม ที่เกี่ยวข้องกับเม็ดพลาสติก อุตสาหกรรมการเกษตร อุตสาหกรรม

ที่เกี่ยวกับการแปรรูปผลไม้ เพื่อการส่งออก ซึ่งผลจากการถูกกำหนดให้เป็นเขตอุตสาหกรรม ทำให้ราคาที่ดินในจังหวัดระยองขยับตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว สร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ เกิดขึ้นในจังหวัดจำนวนมาก

ขณะที่จังหวัดชลบุรีถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรม เพื่อการส่งออก ทำเรือสำเภา แหลมฉ้าง มีกำหนดเปิดบริการในปี 2534 เพื่อรองรับการขนส่งสินค้าทางน้ำ และการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมทั้งนำเข้า และส่งออก ตามแผนการผลักดันให้ภาคตะวันออกเป็นศูนย์กลางการขนส่ง ทั้งทางน้ำทางบก และทางอากาศ โดยทางอากาศนั้น มีสนามบินอู่ตะเภา ซึ่งตั้งอยู่ตรงรอยต่อจังหวัดชลบุรี และระยอง เป็นจุดศูนย์กลาง นอกจากนี้ได้กำหนดให้ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมหลากหลาย ที่ไม่ใช่อุตสาหกรรมหนัก มีเพียงจันทบุรี และตราด ที่มีการเติบโตของอุตสาหกรรมน้อยที่สุด เนื่องจากข้อจำกัดของการขนส่งเพราะอยู่ไกลศูนย์กลางเกินไป

รายงานของนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ระบุว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคตะวันออกสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็วหลังจากโครงการ พัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกกำเนิดขึ้น เพราะปัจจัยบวกของการมี ระบบขนส่งทั้งทางบก และทางน้ำ ในช่วงของการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก รัฐบาลได้ทุ่มงบประมาณพัฒนาถนนหนทางสายต่าง ๆ ที่มุ่งสู่ภาคตะวันออก ทั้งการตัดถนนใหม่ และขยายถนนเดิม โครงการสำคัญ อาทิ มอเตอร์เวย์ กรุงเทพฯ-ชลบุรี ที่อำนวยความสะดวกให้การเดินทาง-ขนส่งมายังภาค ตะวันออกอย่างมีประสิทธิภาพ เปิดให้บริการอย่างเป็นทางการของท่าเรือแหลมฉบังตั้งแต่ปี 2534 ถือเป็นการก่อเกิดท่าเรือสินค้า เพื่อรองรับการให้บริการขนถ่ายสินค้าทางน้ำ จนถึงปัจจุบันท่าเรือแหลมฉบัง มีเรือสินค้าขนาดต่าง ๆ เข้าเทียบท่าในแต่ ละปีไม่ต่ำกว่า 3.7 พันเที่ยว และปัจจุบันมีตู้สินค้าขนถ่ายยังท่าเรือแหลมฉบังมากถึง 1.7 ล้านทีอียู เกินขีดความสามารถ ที่รองรับได้เพียง 1.5 ล้าน ทีอียู ถึง 0.25 แสนทีอียู ท่าเรือแหลมฉบังจึงต้องเร่งพัฒนาท่าเรือในระยะ ที่ 2 เพื่อรองรับการขยายตัวของจำนวนตู้สินค้า ที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต การขยายตัวสูงสุดของอุตสาหกรรมในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เกิดขึ้นในปี 2535 เมื่อเริ่มมีการลงทุนจากต่างชาติเข้ามา ผลที่ตามมาคือ การขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรม เพื่อรองรับนักลงทุน จนปัจจุบันภาคตะวันออกถือเป็นภาค ที่มีนิคมอุตสาหกรรมมากที่สุดถึง 28 แห่ง จังหวัดระยองมีมากที่สุด รองลงมาคือ ชลบุรี และจังหวัดที่เป็นพื้นที่วิจัยในงานครั้งนี้คือ จังหวัดปราจีนบุรี

พื้นที่และแรงงาน: การปรับตัวภายใต้เงื่อนไขของทุนนิยมโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล ตะวันออก (Eastern Seaboard Project)

ลุ่มน้ำปราจีนบุรี เป็น 1 ใน 25 ลุ่มน้ำหลักของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งสิ้น 10,481 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว สภาพทั่วไปของลุ่มน้ำจะมีทิวเขาชันกำแพง อยู่ทางทิศเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่ลุ่มน้ำ ตอนใต้มีเนินเขาเตี้ย ๆ รวมทั้งยังมีพื้นที่ลุ่มและพื้นที่ราบระหว่างแม่น้ำด้านตะวันตกของลุ่มน้ำ อีกด้วย โดยมีแม่น้ำปราจีนบุรี เป็นแม่น้ำสายหลัก มีลุ่มน้ำสาขาที่สำคัญ 4 ลุ่มน้ำ คือ

1. ลุ่มน้ำสาขาลองพระสะทึง มีพื้นที่ประมาณ 1.65 ล้านไร่ มีคลองพระสะทึงเป็นแม่น้ำสายหลัก ต้นกำเนิดจากเทือกเขาพังเหย เขาตะกวด และเขาตาพลาย ในเขตจังหวัดจันทบุรี ไหลผ่านเขตอำเภอวังน้ำเย็น เขตอำเภอเขาฉกรรจ์ และเขตอำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ไหลมาบรรจบกับแควพระปรัง ที่บ้านท่าช้าง ก่อนที่จะไหลลงแม่น้ำปราจีนบุรี
2. ลุ่มน้ำสาขาแควพระปรัง มีพื้นที่ประมาณ 1.68 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเมือง และอำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว มีแควพระปรัง เป็นแม่น้ำสายหลัก ต้นกำเนิดจากภูเขียว เขาห้วยชัน เขาขมิ้น เขาเขียว เขาอีค้างและเขาเทียน
3. ลุ่มน้ำสาขาแควหนุมาน มีพื้นที่ประมาณ 1.34 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี มีแควหนุมาน เป็นแม่น้ำสายหลัก มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาชันกำแพงเขาเกือกม้า ภูสามง่าม เขาวาน และเขาใหญ่ ไหลผ่านเขตอำเภอนาดี มาบรรจบกับแควพระปรัง ที่บ้านตลาดใหม่ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ก่อนที่จะไหลลงแม่น้ำปราจีนบุรี โดยมีลำน้ำย่อยที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ห้วยไสน้อย ลำน้ำไผ่ใหญ่ลำพระยาธาร และห้วยโสมง
4. ลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีตอนล่าง มีพื้นที่ประมาณ 1.36 ล้านไร่ ครอบคลุม พื้นที่อำเภอเมือง อำเภอบ้านสร้าง และอำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

ลุ่มน้ำสาขาทั้งหมดจะไหลลงสู่แม่น้ำปราจีนบุรี ซึ่งจะไหลไปรวมกับแม่น้ำนครนายก ที่บริเวณเหนืออำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา กลายเป็นแม่น้ำบางปะกง ไหลลงทางใต้ ผ่านที่ราบต่ำในเขตอำเภอบางคล้า และอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ก่อนที่จะไหลลงอ่าวไทยที่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ดังนั้น หากมีภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะอุทกภัยเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรี มักจะส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำบางปะกงทันที เนื่องจากมีพื้นที่ต่อเนื่องกัน

จังหวัดปราจีนบุรีเป็นจังหวัดที่อยู่ในลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีตอนล่าง ประชากรส่วนใหญ่เกินกว่าร้อยละ 73 ของประชากรทั้งจังหวัดประกอบอาชีพทางการเกษตร ดังนั้น การผลิตในสาขาการเกษตรจึงมีความสำคัญต่อจังหวัดมาก ทำรายได้ให้แก่จังหวัดมากที่สุด (ประมาณ 34 % ของผลิตภัณฑ์หลัก) และสาขาการเกษตรจะเป็นเครื่องชี้วัดภาวะเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดีของ

ประชาชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ได้จากภาวะการค้าและราคาสินค้าพืชผลหลักทางเศรษฐกิจของ จังหวัด ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง ผลไม้ ทุเรียน มะม่วง เงาะ ส้มโอ ขนุน กระเทียม ไม้ตง เป็นต้น ดังนั้นจังหวัดปราจีนบุรีจึงมีความเหมาะสมในการเป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก เพราะมี ระยะทางเพียง 136 กิโลเมตร ถึงท่าอากาศยานดอนเมือง และ 170 กิโลเมตร ถึงท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบัง ด้วยทางเดินคมนาคมทางหลวงสาย 304 ที่เชื่อมโยงภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่พื้นที่ชายฝั่งทะเล และสาย 33 (สุวรรณศร) เชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพมหานครสู่ประเทศกัมพูชาทำให้สามารถใช้เป็น ฐานรองรับถ่ายเทวัตถุดิบทางการผลิต การส่งออก

อีกทั้งในครั้งนั้นจังหวัดปราจีนบุรีมีอัตราค่าแรงขั้นต่ำเพียง 130 บาท/คน/วัน ทำให้นักลงทุนหันมาสนใจจัดตั้งโรงงานถึง 555 โรงงาน เขตอุตสาหกรรมที่จัดตั้งแล้ว 6 แห่ง และที่จะ ดำเนินการจัดตั้ง 4 แห่ง ลงทุนไม่ต่ำกว่า 37,426 ล้านบาท เป็นโครงการที่ได้รับการส่งเสริม อุตสาหกรรมจาก BOI จำนวน 330 โรงงาน คิดเป็นอันดับ 2 ของประเทศ รองจากจังหวัดระยอง มีคนงานไม่ต่ำกว่า 35,035 คน

เขตอุตสาหกรรมในจังหวัดปราจีนบุรี

นิคมอุตสาหกรรมของประเทศไทยนั้นมีอยู่หลายแห่ง กระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ เฉพาะที่อยู่ในการดูแลของการนิคมแห่งประเทศไทย มีจำนวน 35 นิคม ในการจัดตั้ง นิคมอุตสาหกรรมย่อมทำให้เกิดการรวมตัวกันของแรงงานจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งแรงงานท้องถิ่น และ แรงงานที่มาจากต่างถิ่น ดังนั้น ย่อมมีปัญหาเรื่องความต้องการที่อยู่อาศัยตามมา ทำให้การแข่งขัน ของธุรกิจสังหาริมทรัพย์ในบริเวณเขตนิคมอุตสาหกรรมมีค่อนข้างสูง เพื่อตอบสนองกับ ความ ต้องการที่อยู่อาศัยของแรงงานซึ่งมาจากต่างถิ่นนั่นเอง โดยภาคตะวันออก ถือเป็นภาคที่มีนิคม อุตสาหกรรมหนาแน่นที่สุดในประเทศ ทั้งในจังหวัดระยอง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี สำหรับจังหวัดปราจีนบุรีนั้นอยู่ห่างจากกรุงเทพฯประมาณ 150 กิโลเมตร และยังติดกับจังหวัด นครราชสีมา ซึ่งถือเป็นประตูสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากทำเลที่ตั้งของจังหวัดซึ่งสะดวกต่อการ เดินทางทั้งจากกรุงเทพฯ และจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้แรงงานส่วนใหญ่ที่มา ทำงานในจังหวัดนี้มาจากกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออก รวมถึงแรงงานจากจังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย โดยในจังหวัดปราจีนบุรีอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนโซน 3 มีเขต ประกอบการอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริม และยังอยู่ในระหว่างการพิจารณาส่งเสริม 11 เขต คือ

1. โครงการสวนอุตสาหกรรมของบริษัท สหพัฒนาอินเตอร์โฮลดิ้ง จำกัด ที่อำเภอกบินทร์บุรี เนื้อที่ 2,200 ไร่
2. เขตประกอบการอุตสาหกรรมของ บริษัท เขตอุตสาหกรรมกบินทร์บุรี จำกัด อำเภอ กบินทร์บุรี 2,400 ไร่
3. เขตประกอบการอุตสาหกรรมของบริษัท 304 อินดัสเทรียลปาร์ค จำกัด

อำเภอศรีมหาโพธิ์ 4,500 ไร่ 4. เขตประกอบการอุตสาหกรรมปาร์คว์ของบริษัท เอปี้โก้แลนด์ จำกัด อำเภอกบินทร์บุรี 1,200 ไร่ 5. บริษัท ปราจีนแลนด์ จำกัด อำเภอเมือง 3,000 ไร่

จากการที่จังหวัดปราจีนบุรี มีศักยภาพเหมาะสมแก่การลงทุนหลายประการ เช่น เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขตที่ 3 ที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร และใกล้พื้นที่ตามโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมากที่สุด การคมนาคมสะดวกสามารถติดต่อไปยัง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นประตูเปิดไปสู่ประเทศแถบอินโดจีน จึงทำให้จังหวัดปราจีนบุรี มีความเหมาะสมต่อการลงทุนในกิจการประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ประเภทแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ได้แก่ การผลิตแป้งมันสำปะหลังสำเร็จรูป และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เช่น การผลิตแป้งทำขนม โรงงานทำขนมอบ เป็นต้น
2. ประเภทแร่และเซรามิก ได้แก่ การสำรวจ และการทำเหมืองแร่ทองคำโครไมต์ เมงกานีส ดินขาวทำผลิตภัณฑ์แปรรูปจากหินอ่อน
3. ประเภทเคมีภัณฑ์และผลิตภัณฑ์เคมี เช่น การผลิตยารักษาโรค ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช โรงงานผลิตสี สีย้อม และการฟอกสี
4. ประเภทผลิตและประกอบเครื่องจักรกลและเครื่องไฟฟ้า ได้แก่ การผลิต และประกอบชิ้นส่วนรถจักรยานยนต์ การผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้าทุกชนิด หม้อแปลง ไฟฟ้า สายไฟ หลอดไฟฟ้า ตลอดจนอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ทุกชนิด
5. ประเภทอุตสาหกรรมสิ่งทอ ได้แก่ การปั่นด้าย ทอผ้า ถักผ้า พิมพ์ผ้า ตลอดจนการผลิตและการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคทั้งใน และต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศในแถบอินโดจีน
6. ประเภทอุตสาหกรรมอื่น ๆ เช่น การขึ้นรูปพลาสติกทุกชนิดการผลิต และการออกแบบบรรจุภัณฑ์การผลิตเชื้อกระดาษ ตลอดจน โรงงานผลิตกระดาษ

รายละเอียด

1. โครงการอุตสาหกรรมของบริษัท ปราจีนแลนด์ อำเภอเมืองปราจีนบุรี เนื้อที่ 3,000 ไร่
2. โครงการเขตอุตสาหกรรมของบริษัท นิสโซอินดัสตรีปาร์ค จำกัด อำเภอกบินทร์บุรี เนื้อที่ 1,500 ไร่
3. โครงการเขตอุตสาหกรรมของบริษัท พรอสเพอติ อินดัสเตรียล เอสเตท จำกัด อำเภอศรีมหาโพธิ์ เนื้อที่ 3,100 ไร่
4. โครงการเขตอุตสาหกรรมของบริษัท จังเกิลเวิลด์ จำกัด อำเภอศรีมหาโพธิ์ เนื้อที่ 16,000 ไร่

รายละเอียดรายอำเภอ

อำเภอกบินทร์บุรี

1. เขตอุตสาหกรรมกบินทร์บุรี	เนื้อที่	3,000	ไร่
2. สวนเกษตรสหพัฒนา อินเตอร์ โฮลดิ้ง	เนื้อที่	2,200	ไร่
3. PARK WAY	เนื้อที่	1,154	ไร่
4. ป่อทอง	เนื้อที่	1,600	ไร่

อำเภอศรีมหาโพธิ

1. 304 อินดัสเตรียลปาร์ค	เนื้อที่	3,000	ไร่
--------------------------	----------	-------	-----

นิคมอุตสาหกรรม 304 ตั้งอยู่บริเวณ ตำบลท่าตูม อำเภอศรีมหาโพธิ มีโรงงานทั้งขนาดเล็กและใหญ่ รวม 54 โรงงาน และมีจำนวนพนักงานบริษัทรวมมากกว่า 30,000 คน

อำเภอประจันตคาม

1. ปราจีน-อินดัสเตรียลปาร์ค (FBT)	เนื้อที่	1,410	ไร่
-----------------------------------	----------	-------	-----

ตารางที่ 5-2 จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในรายอำเภอของจังหวัดปราจีนบุรี (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปราจีนบุรี, 2544)

อำเภอ	จำนวนโรงงาน
เมืองปราจีนบุรี	97
กบินทร์บุรี	284
นาดี	53
บ้านสร้าง	24
ประจันตคาม	42
ศรีมหาโพธิ	157
ศรีมโหสถ	26
รวม	647

การเปลี่ยนแปลงขนาดพื้นที่และแรงงานในภาคการเกษตรบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรี

1. การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเพาะปลูกข้าว

ประเทศไทย ข้าว และชาวนา ทั้งสามส่วนนี้แสดงออกถึงความสัมพันธ์ คู่กันมาช้านาน ตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงชีวิตบทของสังคมอย่างชัดเจนจากความเหมาะสมของทำเลที่ตั้งเมืองบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำ การบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักของประชากร และความชำนาญในการเพาะปลูก ผลักดันให้ไทยเป็นประเทศที่มีอาหารบริบูรณ์ และสามารถผลิตอาหารเลี้ยงชาวโลกมานานจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 63 ล้านไร่ เพียงพอที่จะเป็นหลักประกันว่า คนไทยหนึ่งคนมีข้าวอยู่ 1 ไร่ หรือ 330 กิโลกรัม ซึ่งเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดปีและยังเหลือไว้ขายให้กับชาติอื่นอีกคนละ 130 กิโลกรัม เมื่อประมาณการความเป็นเจ้าของ ชาวนาไทยแต่ละครอบครัวจะมีข้าวอยู่ไม่น้อยกว่า 4,000 กิโลกรัม หากมองในแง่ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) แล้วถือว่ามีความมั่นคงสูง แต่เมื่อคำนวณเป็นรายได้กลับเป็นกลุ่มที่ยากจนมากที่สุด คือมีรายได้เฉลี่ยจากข้าวยังต่ำเพียง 13,527 บาท/ปี ในด้านความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ ประเทศไทยส่งข้าวออกไปค้าขายกับต่างประเทศครั้งแรกเป็นรายได้ 150,000 บาท นับจากนั้นเป็นต้นมามูลค่าการส่งออกเพิ่มเป็นลำดับจนถึงปี 2540 มีมูลค่าการส่งออก 65,088 ล้านบาท ด้วยเหตุนี้ทำให้ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยต่างให้ความสำคัญในด้านนโยบายโดยเฉพาะเป้าหมายในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ของประเทศ ที่มีรายได้จากการส่งออกข้าวเป็นร้อยละ 13.4 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด ซึ่งเป็นภาพรวมทั้งประเทศ ดังตารางที่ 5-3

ตารางที่ 5-3 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเพาะปลูกและมูลค่าข้าว พ.ศ.2537-2540 (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2541)

ปี	เนื้อที่ปลูก(ล้านไร่)	ผลผลิต(ล้านตัน)	มูลค่า(ล้านบาท)	มูลค่าการส่งออก(ล้านบาท)
2537	59.25	18.45	68,752.0	39,187.3
2538	60.68	21.11	81,425.1	48,626.8
2539	63.35	22.02	104,884.2	50,734.8
2540	63.73	22.33	123,3+7.3	65,088.1

ขณะเดียวกัน พื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับกับการเร่งรีบที่กำลังเข้ามาของปรากฏการณ์ดังกล่าว และยังมีการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกที่คอยแย่งชิงพื้นที่และแรงงานเข้ามาเป็นปัจจัยเพิ่มอีกด้วยและ พื้นที่การเพาะปลูกในกลุ่มน้ำปราจีนบุรีส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวและสวนผลไม้ โดยที่ จังหวัดปราจีนบุรีมีการปลูกข้าว 2 แบบคือ การปลูกข้าวนาปรัง ระยะเวลาการเพาะปลูกข้าวนาปรังจะอยู่ในช่วง เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พื้นที่การเพาะปลูกข้าวนาปรังในปี 2544 เพิ่มขึ้นจากปี 2543 ประมาณ 45,989 ไร่ เนื่องจากในช่วงต้นปีที่ผ่านมาปริมาณฝนมากทำให้ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตรมีมาก โดยพันธุ์ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่ ได้แก่ พันธุ์ทรายทอง, พันธุ์ กข.33, กข.35 ช่วงระยะเวลาเก็บเกี่ยวจะอยู่ในระหว่าง เดือนมีนาคม-เมษายน และการปลูกข้าวนาปี ปลูกตั้งแต่เดือนเมษายนถึงกรกฎาคม และเก็บเกี่ยวประมาณปลายเดือนตุลาคมถึงธันวาคม ภายหลังจากการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเพาะปลูกดังรายละเอียด

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเพาะปลูกข้าวของจังหวัดปราจีนบุรี ช่วงปี พ.ศ. 2540-2549

ความต้องการข้าวในการบริโภคของประชากรที่เพิ่มเข้ามาในพื้นที่และความต้องการข้าวเพื่อการส่งออกที่มีนโยบายรัฐคอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเร่งรีบขยายพื้นที่การเพาะปลูกข้าวทั้งนาปรังและนาปี ในคลาดังกล่าวอย่างมากมายังตารางที่ 5-4 และตารางที่ 5-5

ตารางที่ 5-4 การผลิตข้าวนาปรัง (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2544)

ปีการเพาะปลูก	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่เสียหาย (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
2542/ 2543	64,890	5,875	59,015	41,770
2543/ 2544	110,879	-	110,879	74,459

พื้นที่การเพาะปลูกข้าวนาปรังปี พ.ศ. 2543 จังหวัดปราจีนบุรี มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวนทั้งสิ้น 64,890 ไร่ แต่หลังจากสิ้นปี พ.ศ 2544 พื้นที่การเพาะปลูกได้เพิ่มขึ้นอย่างมากเป็นจำนวนถึง 110,879 ไร่ ซึ่งเพิ่มขึ้นถึงสองเท่าจากพื้นที่การเพาะปลูกเดิม

ตารางที่ 5-5 การผลิตข้าวนาปี (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2544)

ปีการเพาะปลูก	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่เสียหาย (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
2542/2543	734,446	26,030	705,416	297,832
2543/2544	732,491	107,662	614,060	278,872

ฤดูการผลิตปี 2544 จังหวัดปราจีนบุรี มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวนทั้งสิ้น 721,491 ไร่ ซึ่งเทียบกับปีที่ผ่านมาพื้นที่เพาะปลูกลดลงจากปีก่อน 1,955 ไร่

ตารางที่ 5-6 การผลิตข้าวจังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2545 (สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6, 2548)

พืช	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิต/ไร่ (ก.ก.)
1. ข้าวนาปี	700,523	661,162	235,340	356
2. ข้าวนาปรัง	60,585	60,585	31,331	517
รวม	761,108			

ฤดูการผลิตปี 2545 จังหวัดปราจีนบุรี มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวนทั้งสิ้น 761,108 ไร่ ซึ่งเทียบกับปีที่ผ่านมาพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2544 ประมาณ 20,000 ไร่

จำนวนผู้ประกอบการค้าข้าวในจังหวัดปราจีนบุรี ปี พ.ศ. 2544

ตารางที่ 5-7 รายละเอียดเกี่ยวกับโรงสี, ผู้ขายส่ง (สำนักงานการค้าภายในจังหวัดปราจีนบุรี, 2544)

อำเภอ	ขนาดโรงสี		ขายส่ง	รวม
	กลาง	ใหญ่		
เมือง	3	1	4	8
บ้านสร้าง	1	1	-	2
ศรีมหาโพธิ์	2	-	1	3
กบินทร์บุรี	1	3	2	6
นาดี	-	-	-	-
ศรีมโหสถ	1	-	-	1
ประจันตคาม	10	7	7	25

ตารางที่ 5-8 เนื้อที่ปลูกข้าวนาปี เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิต และผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ เป็น
รายอำเภอ ปีเพาะปลูก 2548 /2549 (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2549)

อำเภอ	เนื้อที่เพาะปลูกข้าว (ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)
เมืองปราจีนบุรี	104,406	80,216	37,060
กบินทร์บุรี	147,339	139,480	53,560
นาดี	56,762	56,587	22,522
บ้านสร้าง	133,787	132,889	90,365
ประจันตคาม	98,425	95,400	31,196
ศรีมหาโพธิ์	89,869	88,790	38,624
ศรีมโหสถ	57,250	53,091	21,343
รวม	687,838	646,453	294,670

ตารางที่ 5-9 เนื้อที่ปลูกข้าวนาปรัง เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิต และผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ เป็นราย
อำเภอปีเพาะปลูก 2548/ 2549 (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2549)

อำเภอ	เนื้อที่เพาะปลูกข้าว (ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)
เมืองปราจีนบุรี	11,909	11,909	7,700
กบินทร์บุรี	2,545	2,545	1,400
นาดี	4,294	4,294	2,450
บ้านสร้าง	53,191	53,191	29,800
ประจันตคาม	700	700	210
ศรีมหาโพธิ์	4,760	4,760	2,700
ศรีมโหสถ	3,650	3,650	2,190
รวม	81,049	81,049	46,450

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเพาะปลูกข้าวของจังหวัดปราจีนบุรี ช่วงปี พ.ศ. 2550-ปัจจุบัน

ตารางที่ 5-10 ข้อมูลการปลูกข้าว รายอำเภอ ปีการเพาะปลูก 2554/ 2555(สำนักงานเกษตรจังหวัด
ปราจีนบุรี, 2549)

อำเภอ	เนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปี (ไร่)	เนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปรัง (ไร่)
เมืองปราจีนบุรี	52,200	14,337
กบินทร์บุรี	136,209	9,302
นาดี	32,920	6,597
บ้านสร้าง	87,211	78,249
ประจันตคาม	54,475	3,180
ศรีมหาโพธิ์	66,570	17,385
ศรีมโหสถ	33,683	21,186
รวม	463,268	150,236

การขายข้าวของชาวนาในกลุ่มน้ำปราจีนบุรี ส่วนใหญ่จะขายข้าวทันทีภายหลังการเก็บ
เกี่ยวแล้ว โดยมีพ่อค้าคนกลาง เป็นคนจีน มีเรือบรรทุกข้าวของตัวเอง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวพ่อค้าข้าว

จะล่องเรือขึ้นไปรับซื้อข้าวจากชาวนาตามลานข้าวในหมู่บ้านต่าง ๆ ราคาที่ซื้อพ่อค้าจะตีราคาเอง โดยที่ชาวนาไม่มีสิทธิ์กำหนดราคา เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่จะไม่ทราบราคาข้าวเปลือกใน กรุงเทพฯ ดังนั้นกลุ่มพ่อค้าข้าวจึงได้รับประโยชน์จากการซื้อข้าวมาก (เมอร์แมน, 2525, หน้า 94-96)

ผู้วิจัยมองว่า เหตุผลที่ชาวนายกนำมาอ้างเพื่อการเรียกร้องการผลิตข้าวให้ได้ปริมาณมากนั้น ก็จากการที่รัฐสนับสนุนการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกพวกเขาจึงต้อง”สนองนโยบายรัฐ” ซึ่งวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้าวในปริมาณที่มากนั้นมีด้วยกันหลากหลายวิธีไม่ว่าจะเป็น เพิ่มพื้นที่ในการเพาะปลูก ลดอัตราการใช้แรงงานคนเพิ่มเทคโนโลยีผ่อนแรง และการกำจัดศัตรูพืชในนาข้าว เป็นต้น

การปลูกพืชอื่น

ตารางที่ 5-11 ข้อมูลการปลูก พืชไร่/ พืชผัก ปีการเพาะปลูก 2554/55 จังหวัดปราจีนบุรี (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2554)

ชนิดพืช	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่เสียหาย (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
มันสำปะหลัง	240,519	5,450	219,374	3,951	866,694.17
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	17,339	-	17,339	802	13,907.73
อ้อยเคี้ยว	5	-	5	1,500	7.50
อ้อยโรงงาน	33,277	-	33,277	14,024	466,666.06
ถั่วเหลือง	294	-	294	680	199.92
ถั่วลิสง	154	-	154	126	19.40
แคนตาลูป	20	-	20	730	14.60
แตงโมเนื้อ	230	-	230	3,948	908.01
กก	138	-	138	1,550	213.90
ข้าวโพดหวาน	144	-	144	1,123	161.68
ชะอม	879	-	879	506	444.60
พืชผักอื่น ๆ	2,743	-	2,743	-	-
พืชไร่อื่น ๆ	937	-	973	-	-
ไม้ดอกไม้ประดับ	8,264	-	8,264	-	-
รวม	918,447	67,555	835,197	-	-

ตารางที่ 5-12 ข้อมูลการปลูกไม้ผล-ไม้ยืนต้น รายอำเภอ ปีการเพาะปลูก 2554/ 2555

จังหวัดปราจีนบุรี (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2554)

ชนิดพืช	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่เสียหาย (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
กระเทียม	4,143	3,628	1,896	6,878
กล้วยไข่	94	94	1,416	133
กล้วยน้ำหว้า	1,739	1,719	1,346	2,313
แก้วมังกร	20	20	786	16
ขนุน	1,676	1,092	2,028	2,215
เงาะ	969	946	945	894
ชมพู่	17	14	814	11
ทุเรียน	2,342	2,114	1,032	2,181
มะนาว	2,788	2,719	383	1,041
มะม่วง	11,571	9,899	1,332	13,182
มะละกอ	1,904	1,904	13,361	25,440
มะปรางหวาน	1,472	1,059	641	679
มะขงชิด	757	590	656	387
มะพร้าว	1,634	1,385	494	685
มะไฟ	916	891	925	824
มังคุด	2,343	2,122	567	1,203
ลำไย	358	217	907	197
ลองกอง	968	727	634	461
ส้มโอ	5,035	4,065	1,570	6,384
ส้มเขียวหวาน	436	436	601	262
ไผ่ตง	26,418	26,074	1,920	50,058
ยางพารา	21,178	11,001	255	2,800
ปาล์มน้ำมัน	9,739	2,938	4,221	12,402
อื่น ๆ	6,510	-	-	-
รวม	105,027	75,654		

แรงงาน: การปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง

จากภาวะการณ์ที่มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้จำนวนแรงงานที่มีอยู่ในระบบมีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการของทุนนิยมที่เร่งรีบที่เยื่อเย่งแข่งขันเพื่อดึงดูดเอาแรงงานในภาคการเกษตรให้เข้าสู่ทุนนิยมในภาคอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรม บริการ เป็นต้น จึงทำให้แรงงานในส่วนของการเกษตรลดลงอย่างต่อเนื่องและกลับเพิ่มขึ้นในภาคการผลิตอื่น ตารางที่ 32

ตารางที่ 5-13 จำนวนแรงงานทั้งประเทศ แรงงานภาคเกษตร แรงงานในการผลิตข้าวและสัดส่วนเปรียบเทียบของแรงงาน 2516-2549 (สมพร อิศวิลานนท์, 2553 อ้างถึงใน คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ 2554, หน้า 35)

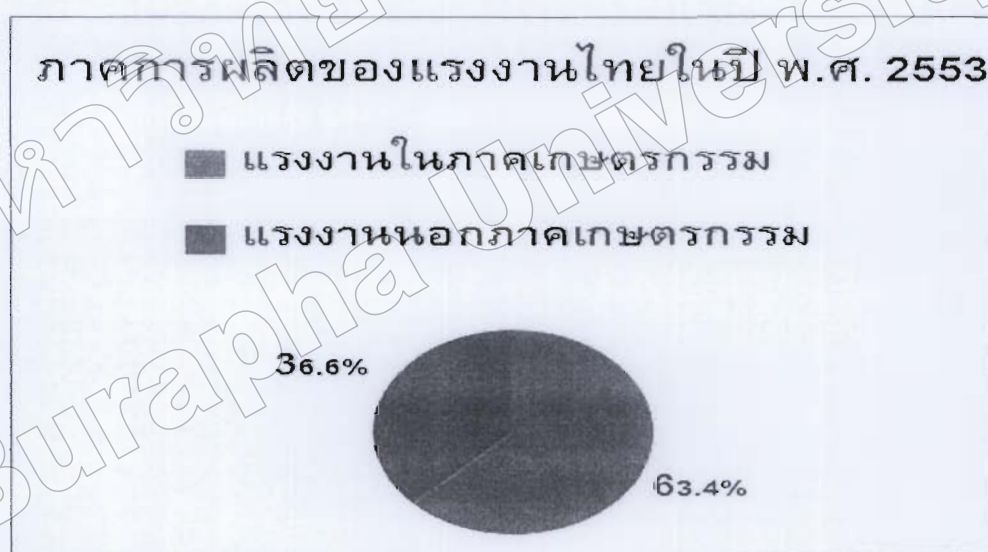
ช่วงปี	แรงงาน ทั้งหมด	แรงงานเกษตร		แรงงานผลิตข้าว	
	(ล้านคน)	จำนวน (ล้านคน)	สัดส่วน (ร้อยละ)	จำนวน (ล้านคน)	สัดส่วน (ร้อยละ)
2516-2520	22.8	15.3	67.0	10.8	47.5
2531-2535	32.3	19.4	60.0	11.8	36.4
2546-2549	36.3	15.3	42.2	9.8	27.1

แนวโน้มของสัดส่วนแรงงานในภาคเกษตรของไทยลดลงอย่างเห็นชัดเจนจากปี 2533 ที่มีแรงงานภาคเกษตรสูงเกือบ 2 ใน 3 ของผู้มีงานทำทั้งหมด (ร้อยละ 63.4) เหลือเพียงร้อยละ 41.1 ในปี 2554 ในทางกลับกันแรงงานได้ก้าวเข้าไปทำงานในภาคบริการ และภาคการผลิตเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะภาคบริการ (การขายส่ง การขายปลีก โรงแรมและภัตตาคาร การขนส่ง เป็นต้น) ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับผู้ทำงานภาคการเกษตรในปัจจุบัน โดยเพิ่มจากร้อยละ 23.0 ในปี 2533 เป็นร้อยละ 39.6 ในปี 2554

สำหรับอาชีพในการผลิต (รวมการไฟฟ้า ประปา ก่อสร้าง) พบว่า สัดส่วนไม่เปลี่ยนแปลงมากนักโดยเพิ่มจากร้อยละ 13.5 ในปี 2533 เป็นร้อยละ 19.3 ในปี 2555 และการเปลี่ยนแปลงของผู้ที่ทำงานในภาคการเกษตรของคนรุ่นใหม่ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อจำแนกตามอายุจะพบว่า ประชากรกลุ่มอายุ 15-24 ปี (วัยรุ่น) มีแนวโน้มที่จะทำงานภาคการเกษตรลดน้อยลงเกือบ 3 เท่าตัวในช่วง 20 ปี คือ จากร้อยละ 35.3 ในปี 2530 เหลือเพียงร้อยละ 12.1 ในปี 2554

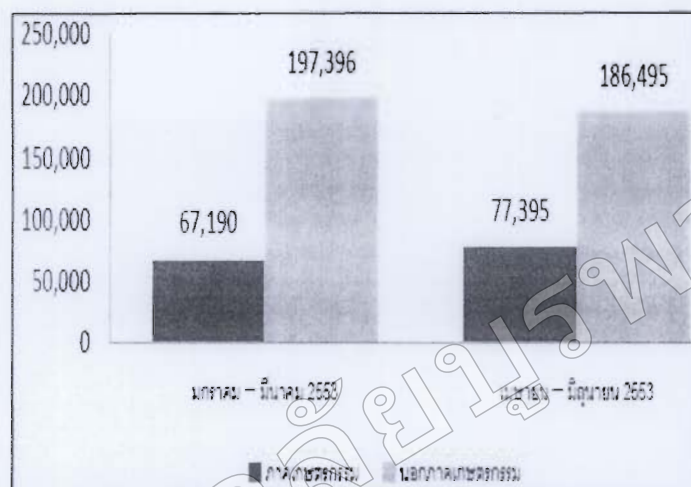
ส่วนในกลุ่มอายุ 25-39 ปี พบว่า มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเล็กน้อยในช่วงปี 2530-2540 และปรับตัวลดลงอย่างต่อเนื่องจนในปี 2554 เหลือผู้ทำงานในภาคการเกษตรร้อยละ 28.7 ขณะที่ในกลุ่มอายุ 40-50 ปี มีสัดส่วนคนทำงานในภาคการเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากร้อยละ 25.7 เป็นร้อยละ 46.3 ในปี 2530 และ 2554 ตามลำดับ

สำหรับผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) พบว่า มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัว คือ จากร้อยละ 4.4 ในปี 2530 เป็นร้อยละ 12.8 ในปี 2554 จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจุบันแรงงานไทยหันไปประกอบอาชีพด้านการผลิต และการบริการเป็นจำนวนมาก และทำงานด้านการเกษตรลดลงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่น (อายุ 15-24 ปี) หากสถานการณ์ยังเป็นเช่นนี้ต่อไปคาดว่าในอนาคตประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศ (ที่พยายามบอกว่า) เกษตรกรรมและหาคงความเป็น “ครัวโลก” อาจจะต้องหันไปพึ่งพาแรงงานข้ามชาติเพิ่มมากขึ้นเพื่อทดแทนแรงงานไทยในภาคเกษตรที่ขาดหายไป (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2555) ดังภาพต่อไปนี้

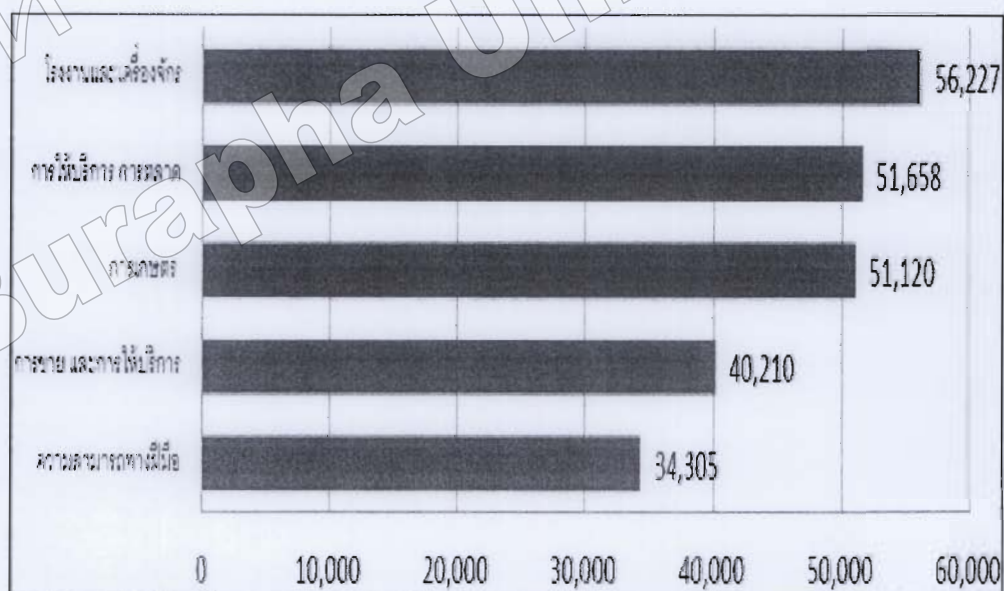

ภาพที่ 5-2 การแยกภาคการผลิตของแรงงานไทย ปี พ.ศ. 2553 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555)

แรงงานในจังหวัดปราจีนบุรี

ภาพที่ 5-3 เปรียบเทียบจำนวนผู้ทำงานในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรของจังหวัดปราจีนบุรี

ภาพที่ 5-4 อาชีพที่มีผู้ทำงานของจังหวัดปราจีนบุรีมากที่สุด 5 อันดับแรก
(สำนักงาน แรงงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2554)

ช่วงเดือน เมษายน-มิถุนายน 2553 พบว่า อาชีพที่มีผู้ทำงานมากที่สุด ได้แก่ ผู้ปฏิบัติการโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ จำนวน 56,227 คน (คิดเป็นร้อยละ 21.31) รองลงมาได้แก่ อาชีพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ในด้านการขาย และการให้บริการ จำนวน 51,658 คน (ร้อยละ 19.58) และผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านการเกษตร 51,120 คน (ร้อยละ 19.37) ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบจำนวนผู้ทำงานในช่วงเดือน เมษายน-มิถุนายน 2553 พบว่า อาชีพที่มีผู้ทำงานเพิ่มขึ้นมากที่สุดในช่วงเดือน เมษายน-มิถุนายน 2553 ได้แก่อาชีพผู้ปฏิบัติการผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ โดยมีการจ้างงานเพิ่มขึ้น 6,087 คน (เพิ่มขึ้นร้อยละ 83.27) ส่วนอาชีพที่มีผู้ทำงานลดลงมากที่สุด ได้แก่อาชีพผู้ปฏิบัติการโรงงานและเครื่องจักรและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ โดยมีการจ้างงานลดลง 5,102คน (ลดลงร้อยละ 9.07) (สำนักงานแรงงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2553, หน้า 2 -5)

ตารางที่ 5-14 ผู้มีงานทำจำแนกตามเพศและรายอุตสาหกรรมจังหวัดปราจีนบุรีในช่วงเดือน
เมษายน-มิถุนายน 2555 (สำนักงานสถิติจังหวัดปราจีนบุรี, 2555)

อุตสาหกรรม	หน่วย: คน		
	เมษายน-มิถุนายน 2555		
	ชาย	หญิง	รวม
ภาคเกษตรกรรม	39,136	25,745	64,881
1. เกษตรกรรม การล่าสัตว์ และการป่าไม้	39,136	25,745	64,881
นอกภาคเกษตรกรรม	96,033	98,845	194,878
2. การทำเหมืองแร่ เหมืองหิน	582	201	783
3. การผลิต	43,050	48,480	91,530
4. การไฟฟ้า ก๊าซและประปา	319	-	319
5. การก่อสร้าง	7,685	2,675	10,360
6. การขายส่ง การขายปลีก	17,695	18,203	35,898
7. กิจกรรมโรงแรมและอาหาร	12,968	13,337	26,304
8. การขนส่ง ที่เก็บสินค้าและการคมนาคม	4,094	567	4,661
9. การเป็นสื่อกลางทางการเงิน	166	384	551
10. กิจกรรมอสังหาริมทรัพย์	-	-	-

ตารางที่ 5-14 (ต่อ)

อุตสาหกรรม	เมษายน-มิถุนายน 2555		
	ชาย	หญิง	รวม
11. การบริหารราชการและป้องกันประเทศ	4,598	4,180	8,778
12. การศึกษา	2,255	4,872	7,127
13. สุขภาพและสังคมสงเคราะห์	-	1,386	1,386
14. กิจกรรมด้านบริการชุมชน สังคม และการบริการส่วนบุคคลอื่น ๆ	2,136	3,902	6,038
15. ลูกจ้างในครัวเรือนส่วนบุคคล	485	658	1,143
16. องค์การระหว่างประเทศและองค์การ ต่างประเทศอื่น ๆ และสมาชิก	-	-	-
17. ไม่ทราบ	-	-	-
รวม	135,169	124,590	259,759

สาขานอกภาคเกษตรที่มีผู้ทำงานมากที่สุด ในช่วงเดือน เมษายน-มิถุนายน 2555 ได้แก่
 สาขาการผลิต โดยมีผู้ทำงานรวมทั้งสิ้น 91,530 คน (ร้อยละ 46.97 ของจำนวนผู้มีงานทำทั้งหมด)
 รองลงมาได้แก่ สาขาการขายส่งขายปลีก 35,898 คน (ร้อยละ 18.42) สาขาการโรงแรมและอาหาร
 26,304 คน (ร้อยละ 13.50) และสาขาก่อสร้าง 10,360 คน (ร้อยละ 5.32) ตามลำดับ ดังตาราง
 ต่อไปนี้

ภาพที่ 5-5 เปรียบเทียบจำนวนผู้ทำงานในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรของจังหวัดปราจีนบุรี
(สำนักงานสถิติจังหวัดปราจีนบุรี, 2555)

ตารางที่ 5-15 ผู้มีงานทำจำแนกตามอาชีพของจังหวัดปราจีนบุรีในช่วงเดือน เมษายน-มิถุนายน
2555 (สำนักงานสถิติจังหวัดปราจีนบุรี, 2555)

อาชีพ	เมษายน-มิถุนายน 2555		
	ชาย	หญิง	รวม
1. ผู้บัญญัติกฎหมาย ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้จัดการ	5,626	2,793	8,419
2. ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ	5,286	5,770	11,056
3. ผู้ประกอบวิชาชีพด้านเทคนิคสาขาต่าง ๆ และอาชีพที่เกี่ยวข้อง	6,953	4,375	11,328
4. เสมียน	2,222	8,097	10,318
5. พนักงานบริการและพนักงานในร้านค้า และตลาด	28,707	29,995	58,702
6. ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในการเกษตร	28,357	20,597	48,954
7. ผู้ปฏิบัติงานด้านความสามารถทางฝีมือ และธุรกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	15,941	10,437	26,379

ตารางที่ 5-15 (ต่อ)

หน่วย: คน

อาชีพ	เมษายน-มิถุนายน 2555		
	ชาย	หญิง	รวม
8. ผู้ปฏิบัติการ โรงงานและเครื่องจักรและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ	31,393	30,250	61,643
9. อาชีพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ในด้านการขาย และการให้บริการ	15,355	15,249	30,603
10. คนงานซึ่งมิได้จำแนกไว้ในหมวดอื่น	106	-	106
ยอดรวม	139,945	127,563	267,508

ภาพที่ 5-6 อาชีพที่มีผู้ทำงานของจังหวัดปราจีนบุรีมากที่สุด 5 อันดับแรก (สำนักงานสถิติจังหวัดปราจีนบุรี, 2555)

จากภาพที่ 5-6 อาชีพที่มีผู้ทำงานมากที่สุด ได้แก่ ผู้ปฏิบัติการ โรงงานและเครื่องจักรและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ จำนวน 61,643 คน(คิดเป็นร้อยละ 23.04) รองลงมาได้แก่ พนักงานบริการและพนักงานในร้านค้าและตลาด 58,702 คน(ร้อยละ 21.94) และอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือ

ในด้านการเกษตร จำนวน 48,954 คน (ร้อยละ 18.30) (สำนักงานแรงงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2553, หน้า 11-15)

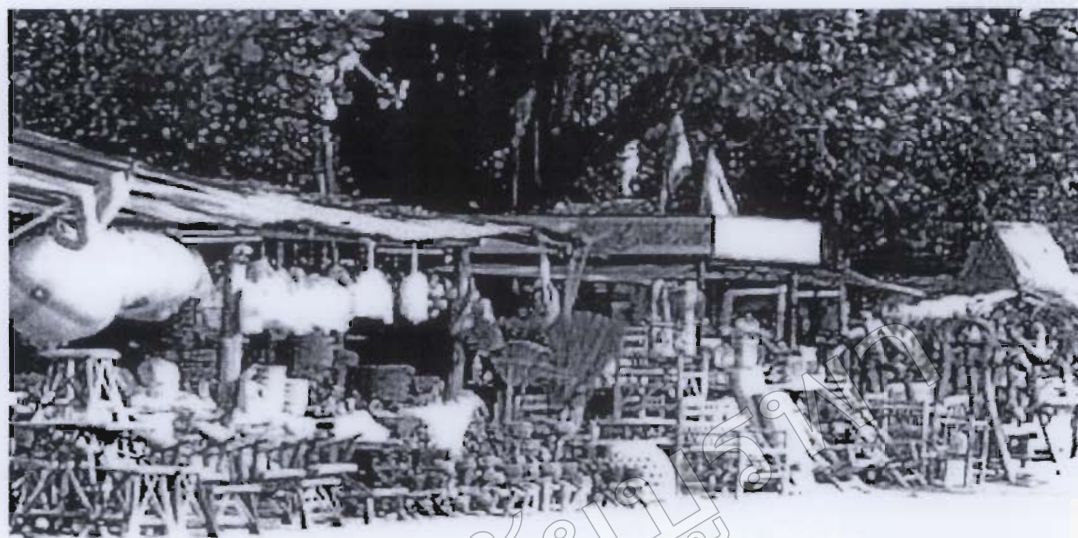
การเปลี่ยนแปลงแรงงานในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ.2540-ปัจจุบัน

ตามทฤษฎีของเลนิน พัฒนาการของทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมก่อให้เกิดการแยกตัวของชนชั้นมากขึ้น ประชากรในภาคเกษตรกรรมจะมีสัดส่วนลดลงเรื่อย ๆ ขณะที่สัดส่วนของประชากรในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น เลนินมีความเชื่อมั่นอย่างมากว่า การประกอบเกษตรกรรมขนาดใหญ่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และทำการผลิตโดยใช้แรงงานรับจ้างจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าการผลิตขนาดเล็กโดยใช้แรงงานรับจ้างจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าการผลิตขนาดเล็กโดยใช้แรงงานภายในครอบครัวของชาวนา ดังนั้นพัฒนาการของทุนนิยมในที่สุดแล้วเงื่อนไขการดำรงอยู่ของครัวเรือนชาวนาจะถูกทำลายลงไปจนหมดสิ้น

1. การเปลี่ยนแรงงานในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรีปี พ.ศ.2540-2549

1.1 ภาคอุตสาหกรรม “ในหมู่บ้านทำนายน้อย ประมาณ 10% ที่เหลือรับจ้างทั่วไป เพราะไม่มีที่ทำงานต้องรับจ้าง และทำงานโรงงาน” (อานนท์ สุนทร, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2556) 330 โรงงาน คิดเป็นอันดับ 2 ของประเทศ รองจากจังหวัดระยองมีคนงานไม่ต่ำกว่า 35,023 คน

1.2 หัตถกรรมในวิถีชาวนาปราจีนบุรี เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของชาวปราจีนบุรี มาตั้งแต่อดีต ยามหน้าแล้ง เกษตรกรว่างเว้นจากการทำนา เกษตรกรก็ได้หันมาสร้างสรรผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น ทอผ้า สานเสื่อ ตีเหล็ก เป็นต้น เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน จากเดิมที่งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ได้กลายเป็นการผลิตสินค้าที่ระลึกเป็นจำนวนมากเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว และกลายเป็นอาชีพที่สำคัญของชาวปราจีนบุรี ในปัจจุบันงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญของชาวปราจีนบุรี ได้แก่ การทอเสื่อกก หมวกสาน ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ ผลิตภัณฑ์จากเถาวัลย์ ไม้กวาดดอกหญ้า หมวกใบลาน และการทอผ้าไหม เป็นต้น

ภาพที่ 5-7 การทำผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ (ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ของชาวบ้าน อำเภอ ประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 16 มกราคม 2556. ถ่ายโดย วันชัย ไพเราะ)

ตลาดบ้านโง้ง เป็นตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์และเฟอร์นิเจอร์จากไม้เก่าหรือไม้ไผ่ของชุมชนชาวโพธิ์งาม อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งอยู่ริมถนนสุวรรณศร (ทางหลวงหมายเลข 33) กม. 172 ตลอดแนวถนนสุวรรณศรทั้งสองฝั่งจะถูกจับจองจากชาวบ้าน ที่นำสินค้าพื้นบ้านที่สรรค์สร้างจากภูมิปัญญาท้องถิ่น บวกกับความคิดริเริ่มของชุมชนมาประดิษฐ์และผลิตสินค้าพื้นเมือง จำหน่ายให้นักท่องเที่ยวที่ใช้ ถ.สุวรรณศร สัณจรไปมา บ้างก็ซื้อเป็นของฝาก แต่บางรายมีหัวทางการค้าก็จะรับสินค้า ของบ้านโง้งบ้านดั้นไปจำหน่ายต่อเป็นจำนวนมาก

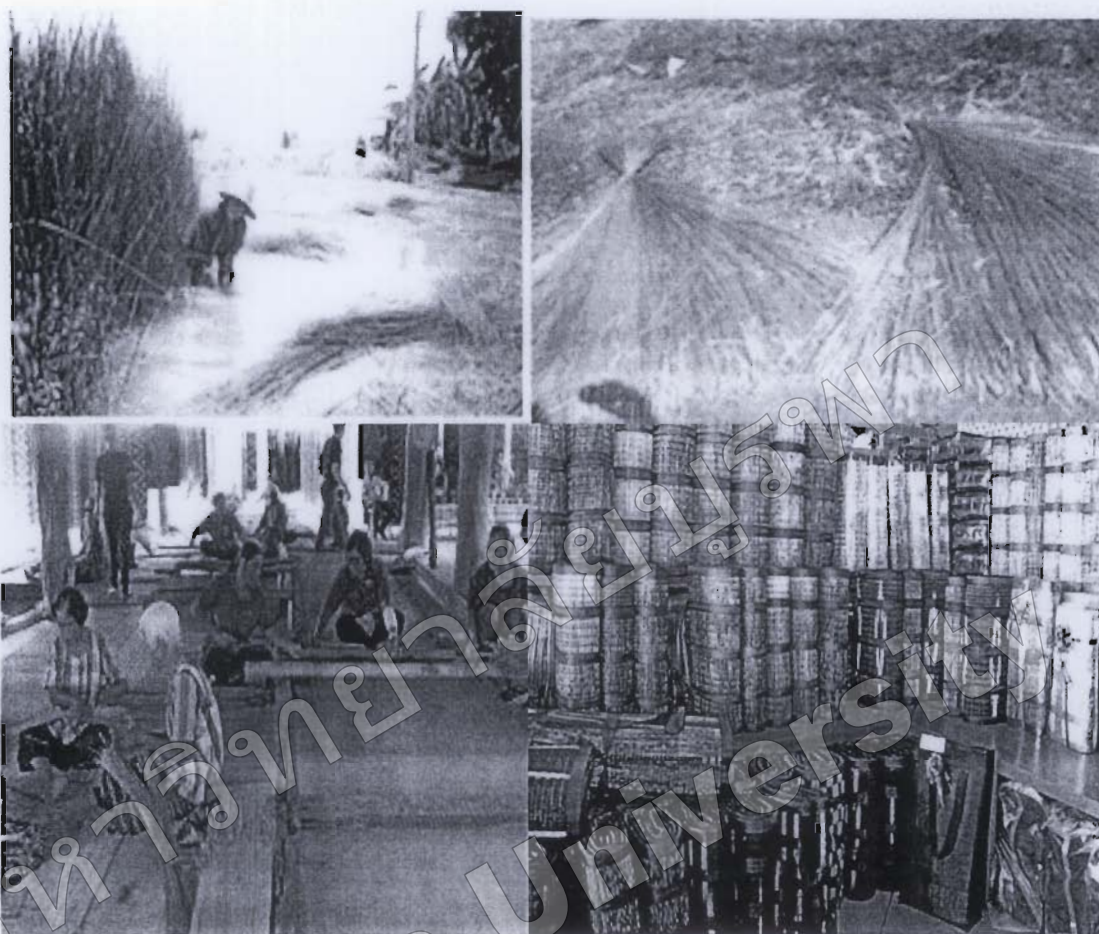
ส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโพธิ์งามมีรายได้เสริม และในปัจจุบันบางครัวเรือน ยึดเป็นอาชีพหลักสร้างรายได้ประจำของครอบครัว ด้วยจุดเด่นที่จังหวัดปราจีนบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีไม้ไผ่ขึ้นอยู่จำนวนมาก หลากหลายสายพันธุ์ แต่เดิมชาวบ้านจะใช้หน่อไม้อ่อนสำหรับเป็นอาหาร และไม้เก่าสำหรับจักสาน สร้างบ้านเรือน หรือทำอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เพื่อสร้างรายได้เสริมเพิ่มรายได้หลักให้กับครอบครัว ชุมชนจึงได้รวมตัวกันผลิตสินค้าที่ใช้ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบหลักนำมาจำหน่ายให้ผู้เดินทางไปมา ทั้งเครื่องเรือนเฟอร์นิเจอร์ สำหรับตกแต่งบ้านเรือน เช่น ชุดรับแขก เตียงนอน ชุมนเรือนไทยมุงหญ้าคา ชุมนเรือนไม้เก่า เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ตะแกรง ฝาชี ลวดลายต่าง ๆ อุปกรณ์สำหรับจักสาน เช่น รั้วไม้ กระถางปลูกกล้วยไม้ เป็นต้น

การทำผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ นั้น เกษตรกรที่บ้านต้นและบ้านโง้ง ตำบลโพธิ์งาม อำเภอ ประจันตคาม ผลิตกันมาช้านานแล้ว โดยใช้ไม้ไผ่ตามหมู่บ้าน หรือจากหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งได้รับความนิยจากผู้ซื้ออย่างกว้างขวาง ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ที่ผลิตอยู่ในปัจจุบันนี้ ได้แก่ ชุติรับแขก ชั้นวางของ บันได และแคร่

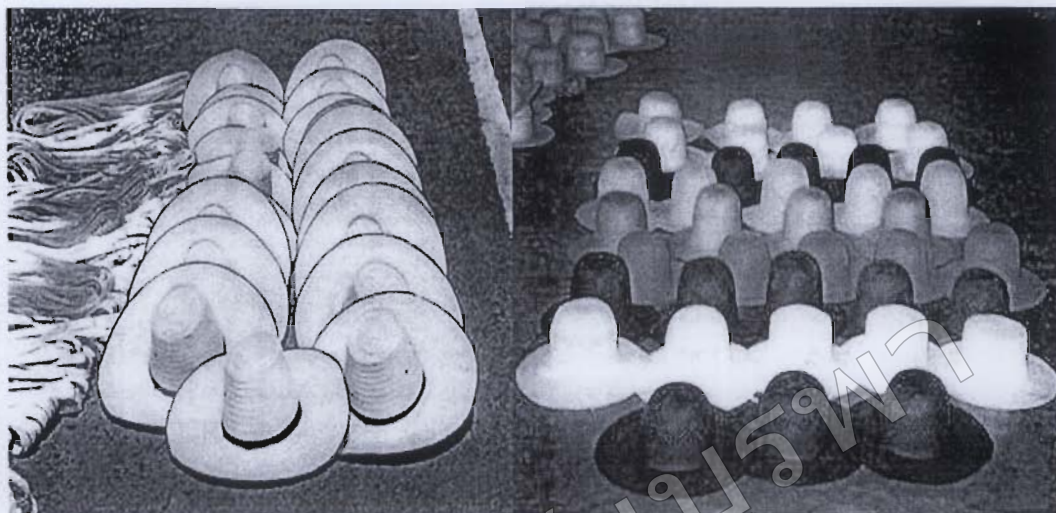
บ้านสร้าง กับเสื่อกก

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ ลักษณะดิน และการประกอบอาชีพทำนา นั้น ในอดีตครั้งเพื่งเริ่มก่อตั้งชุมชนชาวบ้านเพียงอย่างเดียว แต่ในพื้นที่นา พื้นที่ริมคลอง หรือที่ราบลุ่ม มีน้ำจืด กลับมีต้นกกเจริญงอกงามโดยทั่วไปหลังฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านสร้างจึงคิดนำต้นกกที่แห้งที่นำมาใช้รองเพื่อประโยชน์อื่นมาสานเป็นผืนปูรองจนได้รับความนิยม จึงพัฒนาจนเป็นการทอเช่นเดียวกับการทอเส้นใยอื่น จากจุดเริ่มต้นภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชาวบ้านสร้าง ได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ค่อย ๆ พัฒนาลดลงมาจากวิธีการทอ การใช้สี ลักษณะ ลวดลาย จนถึงการคัดเลือกสายพันธุ์ของต้นกก จากเสื่อกพื้นสู่การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย “เสื่อกกบ้านสร้าง” จึงเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ที่สื่อโดยนัยให้เห็นถึงวิถีที่เรียบง่าย ความอดุสสาหะหมั่นเพียร ความละเอียดอ่อน อ่อนโยนจนต่อมาเสื่อกกบ้านสร้างได้ถูกบรรจุลงในคำขวัญของอำเภอ ดังนี้ “หลวงพ่อจาดเลื่องลือชื่อ นามระบือกุ้งใหญ่ เสื่อกกเสริมรายได้ ทุ่งนาข้าวเรืองรอง แผ่นดินทอง

“กก” เป็นพืชที่ชอบขึ้นในที่ราบลุ่มมีน้ำจืด ซึ่งเป็นลักษณะพื้นที่ทั่วไปของอำเภอบ้านสร้าง ในปัจจุบัน มีศูนย์ทอเสื่อกกที่ตำบลบางปลาร้า จะมีแปลงสาธิตการทำกก การย้อมสี จัดอบรมให้ความรู้เรื่องการทอเสื่อกกเสมอ แต่เดิมทำใช้ภายในครอบครัว และเมื่อมีจำนวนมากจึงนำออกจำหน่ายเป็นผืนเสื่อ ต่อมาได้พัฒนาเป็นของที่ระลึกต่าง ๆ เป็นเสื่อพับและรับทำสินค้าจากแบบเสื่อตามใบสั่ง พระครูโกศลถาวรกิจ เจ้าอาวาสวัดบางแต่น มีแนว ความคิดว่าเสื่อกกของอำเภอบ้านสร้าง น่าจะนำมาดัดแปลงทำพวงหรีดงานศพ โดยใช้เป็นพื้นแทนแผ่น โฟมที่มักใช้เป็นส่วนประกอบและสร้างปัญหาให้แก่วัยอย่างมากในการทำ จัด ท่านได้แนะนำชาวบ้านให้ร่วมกันตั้งเป็นกลุ่มทอเสื่อกกบางแต่นขึ้น และนำมาประดิษฐ์เป็นพวงหรีดจำหน่ายซึ่งได้รับความนิยมมาก

ภาพที่ 5-8 ผลิตภัณฑ์เสื่อกกแปรรูป (ผลิตภัณฑ์เสื่อกกแปรรูปของชาวบ้าน ตำบลบางเตน
อำเภอนาทม จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 16 มกราคม 2556: ถ่ายโดย วันชัย ไพเราะ)

ภาพที่ 5-9 หมวกสานจากไม้ไผ่หรือเส้นพลาสติก (ผลิตภัณฑ์หมวกสานไม้ไผ่หรือเส้นพลาสติก
ของชาวบ้าน ตำบลโคกปีบ อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 16 มกราคม 2556
ถ่ายโดย วันชัย ไพเราะ)

จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแหล่งที่มีไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงนำมาทำเครื่องจักสานไว้ใช้ในครัวเรือนและส่งออกจำหน่ายเป็นรายได้พิเศษ นอกเหนือจากการทำไร่ทำนา เช่นการนำไม้ไผ่มาจักสานแล้วเย็บเป็นหมวกรูปแบบต่าง ๆ บ้านหนองสะแก หมู่ที่ 8 ตำบลโคกปีบ อำเภอสรีมโหสถ เป็นแหล่งผลิตหมวกจากไม้ไผ่ที่สำคัญมากของจังหวัดปราจีนบุรี ชาวบ้านโดยทั่วไปประกอบอาชีพเย็บหมวก หมวก 1 ใบ ใช้เวลาเย็บประมาณ 3 นาที หมวกไม้ไผ่ของหมู่บ้านหนองสะแกนี้จะส่งไปจำหน่ายทั่วประเทศไทย การผลิตหมวกสานจากไม้ไผ่ของอำเภอสรีมโหสถมีชื่อเสียงแพร่หลาย ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดเย็บหมวกจากไม้ไผ่ในงานวันเกษตรปราจีนบุรี พ.ศ. 2533 และได้รับการถ่ายวีดิทัศน์ในรายการคนไทยวันนี้ ในรายการไม่ลองไม่รู้ สิ่งที่ชาวบ้านภาคภูมิใจอย่างมากคือทางจังหวัดปราจีนบุรีได้มีโอกาสทูลเกล้าฯ ถวายหมวกสานแด่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

นอกจากที่บ้านหนองสะแกแล้วยังมีการสานหมวกจากไม้ไผ่ที่เป็นหัตถกรรมภายในครอบครัวมากอีกแห่งหนึ่งในท้องที่อำเภอสรีมโหสถ คือที่บ้านหมู่ 18 ตำบลคำโดนด อีกด้วย ปัจจุบันนี้ไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัตถุดิบในการสานหมวกค่อนข้างหายากและมีราคาแพง เกษตรกรผู้สานหมวกจึงหันมาใช้เส้นพลาสติกเป็นวัตถุดิบในการผลิตแทนไม้ไผ่ ซึ่งก็ได้รับความนิยมเช่นกัน การสานหมวกพลาสติกมีการผลิตที่ตำบลโคกปีบ อำเภอสรีมโหสถ ตำบลบุฝ้าย ตำบลหนองแก้ว อำเภอสรีมโหสถ และตำบลหัวหว้า อำเภอสรีมโหสถ

ภาพที่ 5-10 ขนมเขี้ยวมรดก (ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้าน อำเภอนาคู จังหวัดปราจีนบุรี
วันที่ 16 มกราคม 2556 ถ่ายโดย วันชัย ไพเราะ)

ขนมเขี้ยวมรดก หรือเขี้ยวใบหยกนี้ เป็นขนมที่ขึ้นชื่อที่สุดของอำเภอนาคู เป็นขนมที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น โดยแท้ ขนมเขี้ยวมรดกแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เป็นกระบวนการ ตั้งแต่การเลือกสรรวัตถุดิบ และกรรมวิธีทำให้สุก โดยอาศัยฝีมือของผู้ทำเป็นประการสำคัญวัตถุดิบที่นำมาทำแยกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวแป้ง และไส้ ตัวแป้งปั้นแป้งที่ได้จากข้าวเจ้าผสมใบเตยซึ่งให้ทั้งสีเขียว และกลิ่นหอมเย็นชวนชิม ปนกับน้ำตาลทรายให้รสออกหวานเล็กน้อย ส่วนไส้ขนมนั้นประกอบด้วย มะพร้าวขูด ถั่วเขียวผ่าซีก เนื้จนสุกผสมกันกับเกลือให้มีรสชาติเค็ม ปนมันจากมะพร้าวกรรมวิธีที่ทำให้สุก จะเลือกเอาหม้อที่หุงหาอาหารในครัวเรือนนั้นมาใช้ ถ้ามีหม้อที่ไม่มีหูจับ เช่น หม้อกลม หรือหม้อดินจะสะดวกต่อการทำ เพราะต้องใช้ผ้าขาวบางหรือผ้าสีขาวมาปิดปากหม้อไว้ เจาะฝ้านั้นให้เป็นรูกว้างประมาณเท่าไข่ไก่ขนาดเล็ก เพื่อให้ไอที่ขึ้นมาตามรูที่เจาะไว้นี้ ไอน้ำในหม้อแล้วนำตั้งบนเตาไฟ เมื่อน้ำเดือดพล่านแล้วจึงตักแป้งที่เตรียมไว้ หยอดพร้อมละเลงเป็นแผ่นกลมให้บางพอประมาณลงบนผ้าที่ปากหม้อนั้น พร้อมทั้งหาฟามาครอบปิดไว้กะพอให้ไอน้ำขึ้นมาตามรูที่เจาะไว้ ทำให้แป้งสุก เมื่อแป้งสุกแล้ว ใช้พายซึ่งทำจากไม้ไผ่อันเล็ก ๆ บาง ๆ ขนาดเท่านิ้วมือนำมาแซะลอกออกไปวางบนก้นจานที่ทาห้วกะทิลอยไว้ก้นติดก้นจาน แล้วนำไส้ขนมที่เตรียมไว้มาหยอดใส่ให้ได้ครึ่งหนึ่งของแป้ง แล้วพับอีกครั้งมาปิดทับ จะได้ตัวขนมที่เสร็จแล้ว รูปร่างคล้ายกับถั่วแปบ แต่มีสีเขียวและรสชาติหอมหวาน มันและอร่อย

2. การเปลี่ยนแรงงานในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรี ปี พ.ศ.2550-ปัจจุบัน

2.1 ทุณนิยมเกษตรกรรม: จากพึ่งคนสู่พึ่งพาเครื่องจักร

การถอนกล้า

การดำนาในอดีต

การดำนาในปัจจุบัน

ภาพที่ 5-11 วิวัฒนาการของการดำนา (สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2554)

เก็บเกี่ยวด้วยแรงงานคน

การนวดข้าว

ภาพที่ 5-12 วิวัฒนาการของรูปแบบการทำนา และวิธีการทำนา การนวดข้าว และพัฒนาการต่อมา
เก็บเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวที่ลดขั้นตอนการนวดข้าวมาไว้ในขั้นตอนเดียวกัน
(สำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี, 2554)

ปัจจุบันการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่ผ่านมาดังภาพประกอบ เช่น เรื่องการลงแรงในการทำนาได้กลายมาเป็นการจ้างแรงงานแทนการทำนาด้วยการลงแขกมากขึ้น จากการศึกษาพบว่า ชาวนาในจังหวัดปราจีนบุรีในปัจจุบันส่วนใหญ่จะทำนาด้วยตนเองแค่บางขั้นตอนของการทำนาเท่านั้น และขั้นตอนอื่นๆ อาทิ การไถนาเพื่อเตรียมดิน การเก็บเกี่ยวผลผลิต ก็จะจ้างแรงงานในการทำแทนนอกจากนี้พบว่าชาวนาในปัจจุบันส่วนหนึ่งได้กลายเป็นเพียง “ผู้จัดการ” ที่คอยควบคุมดูแลการผลิตเท่านั้น คือ จะคอยสั่งหรือจ้างแรงงานในชุมชนในการทำนาทุกขั้นตอนเริ่มตั้งแต่ไถนา การหว่านหรือดำนา การใส่ปุ๋ยบำรุง การฉีดยาฆ่าศัตรูพืช การเก็บเกี่ยวผลผลิต ตลอดจนการขนส่งเพื่อนำไปขายยังโรงสี จะเห็นได้ว่าแรงงานในภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญต่อการทำนาในปัจจุบันมากขึ้นเพราะช่วยอำนวยความสะดวกสบายในการทำนาให้กับชาวนา โดยมี

ผลตอบแทนเป็นค่าจ้างถึงแม้ชาวนาจะต้องจ่ายค่าแรงงานที่สูงขึ้นจนทำให้ต้นทุนสูงขึ้นตามไปด้วย แต่ผลที่ได้ก็คุ้มค่าต่อการลงทุนที่เสีย

“เมื่อก่อนการทำนาจะลงแรงกันเองในทุกขั้นตอนของการทำนา แต่ปัจจุบันมีแรงงานรับจ้างในชุมชนจึงจ้างแรงงานทำในทุกขั้นตอน ทั้งการไถนา หว่านข้าว ฝึดยาฆ่าแมลง เก็บเกี่ยว เป็นต้น โดยที่ตนเองจะเป็นคนคอยคุม คอยสั่ง ว่าต้องการให้แรงงานทำอย่างไร ทำให้ทำนาได้สบายขึ้นไม่ต้องลงแรงเอง ไม่ต้องเหนื่อยร้อนเหมือนเมื่อก่อน แต่ก็ต้องยอมเสียเงิน ไปด้วยค่าจ้างแรงงานเยอะพอสมควรเพราะปัจจุบันค่าจ้างแรงงานสูงขึ้น ถึงแม้จะสูงขึ้นแต่ยังมีแรงงานอยู่ก็ทำให้การทำนาสบายขึ้นก็ยอม เพราะถึงอย่างไรก็ไม่ขาดทุนคุ้มค่ากับการลงทุนที่เสียไปแน่นอน”

“กว่าการทำนาเริ่มเปลี่ยนแปลงประมาณ ป.6 จาครถไถเดินตามคันเล็ก แล้วพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาเรื่อย ๆ การเกี่ยวเกี่ยวเมื่อก่อนใช้มือ ใช้วัวเหยียบบนวดข้าว นาปีจะเก็บข้าวเป็นฟ่อน ๆ แล้วใช้วัวเหยียบข้าวให้เมล็ดร่วง ส่วนทุกวันนี้ได้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเช่นรถเกี่ยวข้าว “ (ดวงรัตน์ วงษ์เล็ก, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2556)

“ปัจจุบันนี้การทำนาแสนจะสบายบางคนเป็นนายของตัวเองเป็นผู้จัดการนาเพียงแต่โทรศัพท์ให้รถมาไถนาก็เสร็จสมบูรณ์ได้ เป็นเพราะมีเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพทำนา อีกทั้งผลผลิตนาปีรังก็ไ้มากกว่าสมัยการทำนาปี เพราะทำได้มากกว่าปีละครึ่ง แต่ปัญหาก็ยังมีการลงทุนสูง ข้าวของแพง ทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา “ (ทองสุข สมศรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2556)

ผลจากนวัตกรรมทางการเกษตรที่มีการพัฒนาจากอดีตมาจนถึง มีความทันสมัยมากขึ้นในการพัฒนานวัตกรรมทางการเกษตรไม่ว่าจะเป็นการผลิต รถไถ (รถสำหรับใช้ในการเตรียมดินแทนการใช้ วัว ควายในอดีต) รถดำนา เครื่องหว่านปุ๋ย หว่านข้าว และรถเกี่ยว เป็นต้น จากการพัฒนาเหล่านี้ทำให้ชาวนาได้รับความสะดวกสบายในการทำนามากขึ้นเช่นกัน ซึ่งในการศึกษาข้อมูลพบว่า นวัตกรรมทางการเกษตรที่มีความทันสมัยทำให้ชาวนาสามารถทำนาได้รวดเร็วกว่าในอดีตลดระยะเวลาในขั้นตอนการทำไ้มากขึ้นซึ่งมีส่วนช่วยหนุนแรงให้กับชาวนาได้ดี

“จากการที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีได้มีการผลิตเครื่องมือที่ใช้ในการทำนามากขึ้นเช่นรถไถ รถเกี่ยว เครื่องสูบน้ำ เป็นต้น ทำให้การทำนาใช้เวลารวดเร็วขึ้นสะดวกสบายขึ้น ทำให้คน

อื่น ๆ อยากทำนามากขึ้นเช่นกัน”

การเพิ่มขึ้นของเทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการทำนา เป็นปัจจัยที่ก่อปัญหาให้กับชาวนาที่ยึดติดการทำนาในแบบอดีตเท่านั้น แต่ทว่าชาวนาที่กลายเป็นเกษตรกรในปัจจุบันกลับเห็นว่า การใช้เทคโนโลยีในการทำนานั้นไม่ใช่ปัญหาแต่กลับเป็นสิ่งที่เข้ามาเพิ่มความสะดวกสบาย

“ปัจจุบันจ้างคนอื่นทำนา ที่ส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้าน แรงงานก็พอจะมีอยู่ไม่ถึงกับเยอะหรือน้อย เพราะส่วนใหญ่แล้วลูกหลานจะไปทำงานโรงงานหรือไม่ก็ทำงานที่อื่นกัน จึงไม่ค่อยมีแรงงานวัยทำงานมากนัก ถึงแม้จะมีแรงงานวัยทำงานไม่มาก ก็ไม่มีปัญหาเรื่องแรงงานในการทำนาขาดแคลนเพราะใช้เครื่องจักรทำงานแทน”

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี

ชาวนา: กระบวนการทำให้ชาวนากลายเป็นเกษตรกร จากความต้องการแรงงานที่มากขึ้นในระบบการผลิตของทุนนิยมทำให้แรงงานส่วนหนึ่งที่อยู่ในหมู่บ้าน ที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่อยู่กับการทำนามาตั้งแต่เกิด ได้ถูกกระแสดึงดูดความต้องการที่มีตัวเงิน และความสะดวกสบายเรียกหาให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในระบบการพัฒนาความทันสมัยให้กับประเทศ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เริ่มแพร่กระจายเข้าสู่พื้นที่ชุมชน หมู่บ้าน ในอดีตเคยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันรวมอยู่กับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และวิถีชีวิตดังกล่าวได้ถูกฉายภาพซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากนักวิชาการไทย และต่างประเทศที่พยายามนิยามให้เห็นถึงโครงสร้างสังคมชาวนา ที่ได้รับการชี้นำโดยทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่และทฤษฎีความทันสมัย ซึ่งสรุปว่าชาวนาไทยมีวิถีชีวิตที่ถูกผูกมัดโดยขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ หรือที่อาโนท์ กาญจนพันธ์เรียกว่า ความสัมพันธ์แบบประเพณีที่มี ความสัมพันธ์ภายใต้ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีพลังขับเคลื่อนหลายอย่างที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ขัดแย้งกันเองภายในของเศรษฐกิจหมู่บ้าน ปัจจัยเหล่านี้มีความซับซ้อนอย่างสูงและตั้งอยู่บนความสัมพันธ์หลากหลายชนิด มีทั้งความสัมพันธ์แบบพึ่งพิง ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ และเครือข่ายทางเศรษฐกิจ ภายใต้กลไกตลาดและการทำให้เศรษฐกิจแบบประเพณีกลายเป็นแบบเงินตรา และมีลักษณะที่ไม่ตอบสนองต่อการพัฒนาสู่ความทันสมัยซึ่งวิถีชีวิตของชาวนาในลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นลักษณะร่วมของชาวเอเชียที่เรียกว่า “วิถีการผลิตแบบเอเชียในลักษณะเศรษฐกิจหมู่บ้านเลี้ยงตนเอง” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 23)

ภายในระบบเศรษฐกิจหมู่บ้านเลี้ยงตนเองนี้ ชาวนาจะทำการผลิตทางการเกษตรและ
หัตถกรรมแบบเลี้ยงตนเองเพื่อยังชีพเป็นการสำคัญ ระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้นได้พัฒนา
มาจากภายนอกหมู่บ้าน และได้พยายามบีบบังคับเอาส่วนเกินจากหมู่บ้านไป ซึ่งในกระบวนการนี้
ระบบทุนนิยมจากภายนอกกลับกลายมาเป็นตัวจำกัดการพัฒนาของพลังการผลิตของหมู่บ้าน
ระบบทุนนิยมจากภายนอกทำให้การก่อตัวของผู้ประกอบการในหมู่บ้านชนบทไม่เกิดขึ้นหรือ
เกิดขึ้นได้ช้า และยังทำให้กระบวนการแตกตัวเป็นชนชั้นไม่ปรากฏชัดเจนออกมาอย่างเต็มที่อีกด้วย
ชาวนาก่อนยุคทุนนิยม มิใช่เกษตรกรอย่างเดียว เพราะ ชาวนายังเข้าไปมีบทบาทในงานหัตถกรรม
พื้นบ้านในขอบข่ายที่กว้างขวางเพื่อสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ของชาวนาเอง พัฒนาการของ
ทุนนิยมได้ทำลายหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวนาให้หมดไปจนก่อให้เกิด “กระบวนการทำให้ชาวนา
กลายเป็นเกษตรกร” ซึ่งเป็นกระบวนการที่คู่ขนานกับปรากฏการณ์ “กระบวนการทำให้การผลิต
แบบยังชีพกลายเป็นแบบการค้า”

จากข้อสรุปจากนักวิชาการ กิจกรรมการทำนาในอดีตนั้นจะมีลักษณะทางวัฒนธรรม
และมีความเป็นวัฒนธรรมไม่น้อยกว่าความเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (แต่ก็กำลังเปลี่ยนไป) เพราะ
เป็นกิจกรรมที่ขึ้นกับธรรมชาติ ผูกพันกับธรรมชาติ ทั้งในเรื่องของฤดูกาล และคติความเชื่อ ทำให้
การทำนาในประเทศไทยในระยะหลายร้อยปีที่ผ่านมาแทบไม่มีการพัฒนาเทคนิคการทำนา และ
มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้น้อยมาก ส่วนเครื่องจักรที่เข้ามาก็เป็นเพราะการผลักดันของ
พ่อค้าต่างชาติ (ได้หวั่น ญี่ปุ่น อเมริกา ยุโรป) ไม่ได้เกิดจากการวิวัฒน์ “นวัตกรรม” ใหม่ ๆ ของ
ชาวนา หรือกลุ่มคนที่ล้อมรอบชาวนา ตั้งแต่อดีต จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เป็นภาพนิ่งที่ส่งสะท้อน
ให้เห็นถึงอุปนิสัยของปรากฏการณ์ในฉากปัจจุบันเท่านั้น แต่สิ่งที่ได้ฉายภาพตอกย้ำเพื่อรองรับ
อำนาจการนิยามชุดต่าง ๆ ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชาวนาในพื้นที่ที่ศึกษา กลับ
เป็นบทสัมภาษณ์ และหลักฐานเชิงประจักษ์ที่จะนำมาพรรณนาวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อให้
เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่สะท้อนกลับอันมาจากการพัฒนาภายใต้กรอบของทุนนิยมเสรี
ดังรายละเอียด

เทคโนโลยี และวิถีการผลิตข้าวของชาวนาในกลุ่มน้ำปราจีนบุรี

1. การใช้เทคโนโลยี ปัจจัยการตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกร
ขึ้นกับเงื่อนไขหลายประการ สมยศ พุ่มหว่า (2538) กล่าวว่า การปฏิเสธคำแนะนำการใช้เทคโนโลยี
ใหม่ของเกษตรกร เนื่องจากเทคโนโลยีที่แนะนำไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ในการทำนาเช่น กรณี
การไม่ยอมรับข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา และการไม่เปลี่ยน
วิธีการผลิตจากแบบเดิมของเกษตรกร อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เนื่องจากต้องการปลูกข้าว

เพื่อบริโภคไม่ใช่เพื่อขาย แต่ในกลุ่มที่ต้องการกำไรจากการปลูกข้าวเกษตรกรจะพยายามนำเทคนิคใหม่ เช่น พันธุ์และวิธีการปลูกแบบทันสมัยมาใช้ ปัญหาสำคัญคือ การควบคุมน้ำไม่ได้ และความไม่พร้อมของแรงงานที่มีน้อยซึ่งแรงงานมีผลโดยตรงต่อความประณีตในการปลูกและดูแลรักษา นอกจากนี้รูปแบบการแนะนำของรัฐเป็นลักษณะชุดเทคโนโลยี (Package Technology) ประกอบด้วยพันธุ์ การเตรียมดิน เตรียมพันธุ์ วิธีหว่าน การควบคุมน้ำ การใช้ปุ๋ย สารฆ่าแมลง และเก็บเกี่ยว ซึ่งยากที่เกษตรกรจะควบคุมให้เป็นไปตามที่แนะนำ

ภาพที่ 5-13 เทคโนโลยีที่ชาวนานำมาใช้ในการหว่านข้าว (ชาวนา ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดย ชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-14 การสร้างที่พักชั่วคราวในพื้นที่นาและบ่อเลี้ยงปลาความสะดวกสบายเข้าถึงไฟฟ้า
(ที่พักของชาวนา ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ถึงแม้ว่านวัตกรรมทางการเกษตรจะเป็นสิ่งที่เพิ่มความสะดวกสบายให้กับการทำนามากขึ้นเพียงใดก็ไม่ใช่ว่าปัจจัยที่ส่งผลทำให้คนอื่นอยากมาทำนามากขึ้น เพราะถึงแม้จะมีเครื่องอำนวยความสะดวกแต่การทำนาก็ยังคงทำได้ยากอยู่ดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ถึงแม้จะมีเครื่องมือที่สะดวกแต่ก็ต้องใช้ทำงานเอง ซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่ต้องการทำงานตากแดดร้อน ๆ อยู่ดี

“ไม่คิดว่าการมีเทคโนโลยีเกี่ยวกับเครื่องมือการเกษตรจะมีผลทำให้คนที่ไม่เคยทำนาจะอยากทำถึงแม้ว่าจะอำนวยความสะดวกมากกว่าในอดีตก็ตาม แต่ก็ยังคงต้องตากแดด ตากลม ทำนาอยู่ดี ยิ่งปัจจุบันทำนาอยากขึ้น เจอปัญหาต่าง ๆ มากมายค่าใช้จ่ายสูง คนที่ไม่อยากทำนาถึงจะมีอุปกรณ์ดีแค่ไหนก็ไม่อยากทำ”

2. การใช้สารกำจัดศัตรูพืช โดยปกติ ศัตรูศัตรูพืชหรือโรคพืชได้รับการควบคุมกันเองตามธรรมชาติ และหากเกิดการระบาดทำลาย ชาวนาจะใช้วิธีง่าย ๆ ในการป้องกันกำจัดคือเมื่อมีการขยายการผลิตมากขึ้น ความคิดการใช้สารเคมีได้รับการแนะนำและถ่ายทอดสู่เกษตรกรเพื่อนำไปใช้ในการควบคุมศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้นในเกือบทุกขั้นตอนของการผลิต ตั้งแต่การใช้ยาปราบวัชพืชร่อนไถ ควบคุมวัชพืชร่อนหลังไถ ยาคลุมเมล็ดข้าวแม่ลง ยากำจัดหนอน ปลูก ยาป้องกันโรค

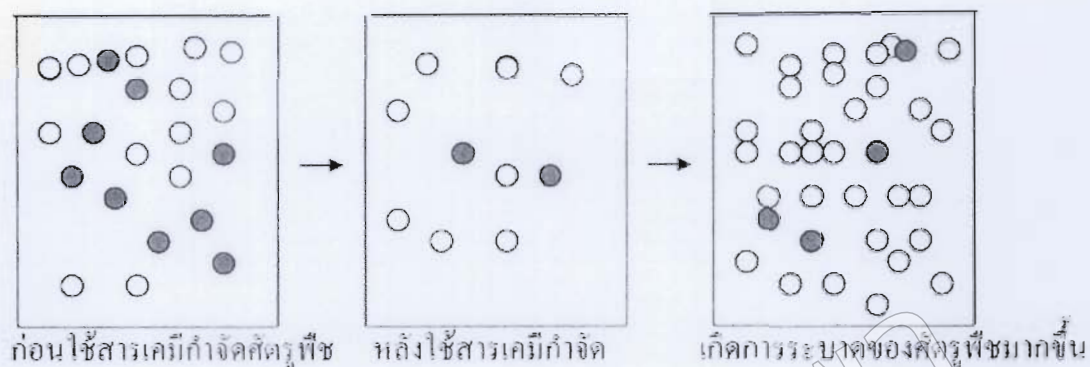
ระยะกล้าจนถึงเก็บเกี่ยว ยารมเมล็ดขณะเก็บรักษา ในแต่ละปีไทยต้องเสียเงินตราในการนำเข้าสารเคมีมากกว่า 4,000 ล้านบาท

ตารางที่ 5-16 ปริมาณ และมูลค่าสารกำจัดศัตรูพืชที่นำเข้าปี พ.ศ. 2538 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2551)

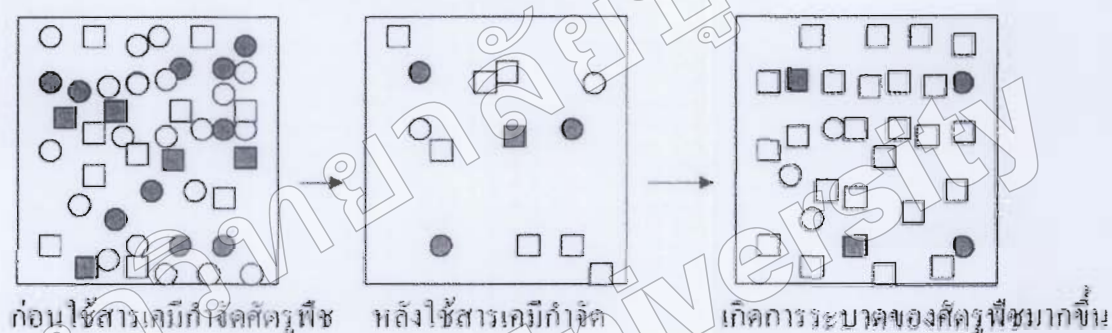
ประเภท	ปริมาณ(กก.)	มูลค่า (ล้านบาท)
สารกำจัดแมลง	10,559,540	1,644.16
สารกำจัดหนู	86,440	5.24
สารกำจัดโรคพืช	6,937,092	603.45
สารกำจัดวัชพืช	19,954,485	2,043.77
สารกำจัดหอย	36,326	3.65

การสูญเสียแมลงที่เป็นมิตร และการระบาดของแมลงศัตรูข้าว

ปรีชา วังศิลาบัตร กล่าวว่า สภาพที่เป็นจริงของระบบนิเวศการปลูกข้าวจะมีความหลากหลายทางชีวภาพ (Bio-diversity) อันประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตนานาชนิดเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะศัตรูธรรมชาติของแมลงศัตรูข้าวที่มีมากกว่า 100 ชนิด มากกว่าแมลงศัตรูข้าวถึง 5-6 เท่า แต่ชาวนาส่วนใหญ่รับรู้เพียงว่าแมลงคือ ปัญหา และเป็นตัวทำลายผลผลิต ความพยายามในการกำจัดแมลงออกไปจากพื้นที่เป็นสงครามที่ดำเนินมายาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายน่าอย่างมากมายจากการสูญเสียเงินตรา ในการซื้อสารเคมีกำจัดแมลง การเกิดภาวะการระบาดของรุนแรงของแมลงบางชนิดที่มีอยู่เดิมหรือแมลงชนิดใหม่ ตลอดจนการสะสมสารพิษในสิ่งมีชีวิต รวมทั้งชาวนาเอง และที่ถูกทำลายโดยไม่รู้ตัวคือ แมลงที่เป็นมิตรของชาวนา ดังภาพต่อไปนี้

การระบาดของศัตรูพืชชนิดที่ 1 เพิ่มมากขึ้น

การระบาดของศัตรูพืชชนิดที่ 2 เพิ่มมากขึ้นซึ่งเดิมไม่เคยระบาดมาก่อน

□ ศัตรูพืชชนิดที่ 2	○ ศัตรูพืชชนิดที่ 1
■ ตัวห้ำตัวเบียน ชนิดที่ 2	● ตัวห้ำ ตัวเบียน ชนิดที่ 1

ภาพที่ 5-15 การลดลงของประชากรศัตรูพืช และศัตรูธรรมชาติภายหลังการใช้สารเคมีกำจัด

(กรมวิชาการเกษตร, 2540)

ค่าใช้จ่ายในการทำนาของชาวนาจังหวัดปราจีนบุรี

1. ค่าเช่าไร่ละ 700 บาท พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงตามราคาข้าว (ข้าวแพงค่าเช่าแพง)
2. ค่าจ้างทูปดอซัง จ้างไถคราดก่อนหว่าน (ขั้นตอนการเตรียมดิน) ค่าจ้างไร่ละ 350 บาท
3. จ้างหว่านข้าว ค่าจ้างต่อไร่ 50 บาท
4. จ้างฉีดยาคุมหญ้า ค่าจ้างต่อไร่ 50 บาท
5. จ้างฉีดยากุม (ฆ่าเพลี้ย) 4 ครั้ง ๆ ละ 50 บาท/ไร่ 200 บาท
6. ค่าจ้างรถเกี่ยว ไร่ละ 300 บาท

7. ค่าขนส่งข้าวเข้าโรงสีไร่ ละ 200 บาท (ผลผลิตไร่ละ 1 ตัน ๆ ละ 200 บาท)
 8. ค่าปุ๋ยไร่ละ 50 กก. 850 บาท
 9. ค่ายาเพลี้ย ยาคุมหญ้า 4,000 บาท 12 ไร่ ๆ ละ 333 บาท
 10. ค่าข้าวปลูก 47 ไร่ละ 3 ถัง ๆ ละ 200 บาท รวม 600 บาท
 11. ค่าน้ำมันโซลาร์ 400 ลิตร ๆ ละ 30 รวม 12,000 ทำนา 12 ไร่ ๆ ละ 1,000 บาท
- สรุป ค่าเช่า 700 ค่าจ้าง 1,150 ค่าของ 2,783 รวมใช้เงินทุนไร่ละ 4,633 บาท

ขายราคาจำนำ 15,000 หักความชื้น สิ่งเจือปน เหลือรับสุทธิประมาณเกวียนละ 12,000 บาท
 ทำนา 12 ไร่ได้ข้าวเป็นน้ำหนักก่อนหักความชื้นรวม 12 ตัน (1,000 กิโลต่อไร่) ที่ความชื้น
 24-25% รับเงินสุทธิจากการทำนาเช่า 12 ไร่ 144,000 บาท หักต้นทุนต่อไร่ $4,633 \times 12 \text{ ไร่} = 55,596$
 บาท กำไรขั้นต้นของการประกอบการ $144,000 - 55,596 = 88,404$ บาท

ใช้เวลาต่อรอบการผลิต 110 วัน ทำนาปีละ 2 ครั้ง กำไรต่อปี 176,808 บาท หมายเหตุ
 ค่าจ้างที่จ่ายยังไม่ใช่ค่าจ้างที่แท้จริง เพราะมีการเลี้ยงอาหาร น้ำ น้ำขวด เอ็ม-150 เหล้า
 เจ้าของนาเป็นผู้ออกค่าน้ำมัน โดยผู้รับจ้างเติมน้ำมันมาเติมก่อนทำงาน ตอนกลับเติมเต็มกลับไป
 ที่ใช้น้ำมันโซลาร์ ในการทำนาเที่ยวที่ 2 มากถึง 400 ลิตร เพราะปีนี้ฝนชุกนาเป็นที่ลุ่ม ต้องสูบน้ำ
 ออกบ่อยการสูบน้ำเข้าออกนา เจ้าของนาทำเอง พันธุ์ข้าวที่ใช้ เรียกเบอร์ 47 (กข. 47) อายุการเก็บ
 เกี่ยว 105-107 วัน ถึงอย่างไรก็ตามการทำนาเช่า 12 ไร่ ปีละ 2 ครั้งได้ค่าจัดการนา 2 คนพั่ว เมีย ปีละ
 176,808 บาท

สรุป การทำนาภายใต้สัญญา "พื้นที่เศรษฐกิจ" การทำนาเป็น "กิจกรรมทางเศรษฐกิจ"
 ประเภทหนึ่ง ที่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจก็หนีไม่พ้นความสัมพันธ์ระหว่างต้นทุนการผลิต ต้นทุน
 การบริหารจัดการ และต้นทุนการจัดจำหน่าย ท้ายที่สุดแล้วมากกว่าหรือน้อยกว่ารายได้ที่จะได้จาก
 การขายข้าว "ประเภทต่าง ๆ" ที่ผลิตได้ (ซึ่งจำนวนไม่น้อยไม่ได้ถูกขายออกไป)

นักฆ่าแมลง: อาชีพของชาวนายุคใหม่ในการทำนา

ภาพที่ 5-16 รถสำหรับบรรทุกเครื่องฉีดยาฆ่าแมลงในไร่นา (เกษตรกรผู้รับจ้างฉีดยา ฆ่าแมลง ตำบลบางมด อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดย ชัยชนะ บุญเจริญ)

รถฉีดยาฆ่าแมลงเป็นเครื่องมือรับจ้างของชาวนาที่มีอาชีพเสริมจากการทำนาปรัง และเป็นอาชีพที่มีจำนวนมากขึ้นเรื่อย เนื่องจากการลดลงของจำนวนพื้นที่นาของชาวนาที่ถูกขายให้กับทุนนิยมในรูปของโรงงาน ผู้รัวรายในหมู่บ้าน เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้ชาวนาไร้ที่พึ่งพิงทางด้านพื้นที่ทำกินจึงหันเหเข้าสู่การจ้างงานนอกภาคเกษตรและการจ้างงานในภาคเกษตรแบบเหมาเป็นงาน ๆ ไป ไม่ว่าจะเป็น หว่านข้าว ฉีดยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นลักษณะที่คิตาฮาระ เรียกการปฏิบัติการเช่นนี้ว่า "ชาวนาบางเวลา (Part-time Farmer)" (Kitahara, 1999 อ้างถึงใน มณีนัย ทองอยู่, 2546, หน้า 27)

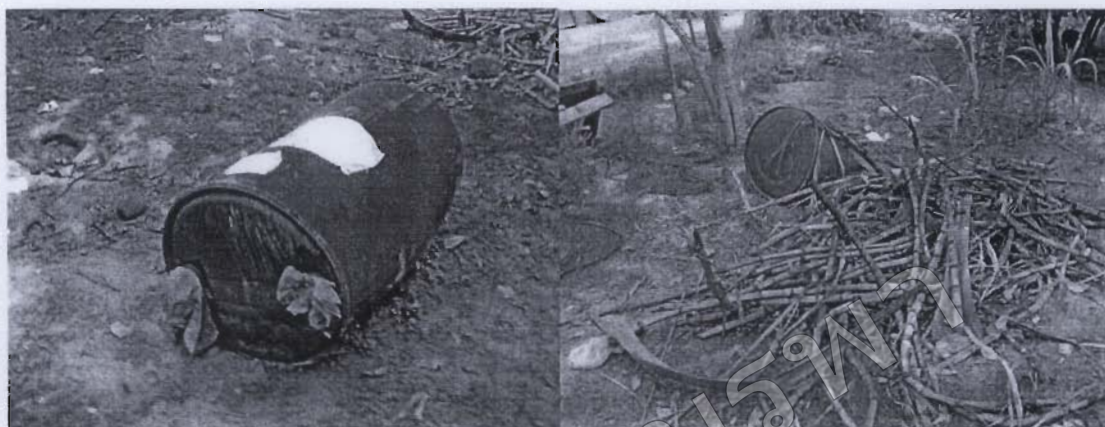
ภาพที่ 5-17 อุปกรณ์การฉีดยาในนาข้าว (อุปกรณ์ฉีดยาฆ่าแมลงของชาวนา ตำบลนางแตง อำเภอ
บ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรีวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-18 วิธีการทอผ้าไหมแมลงในนาข้าว (การทอผ้าไหมแมลง ของชาวนา ตำบลบางแตน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

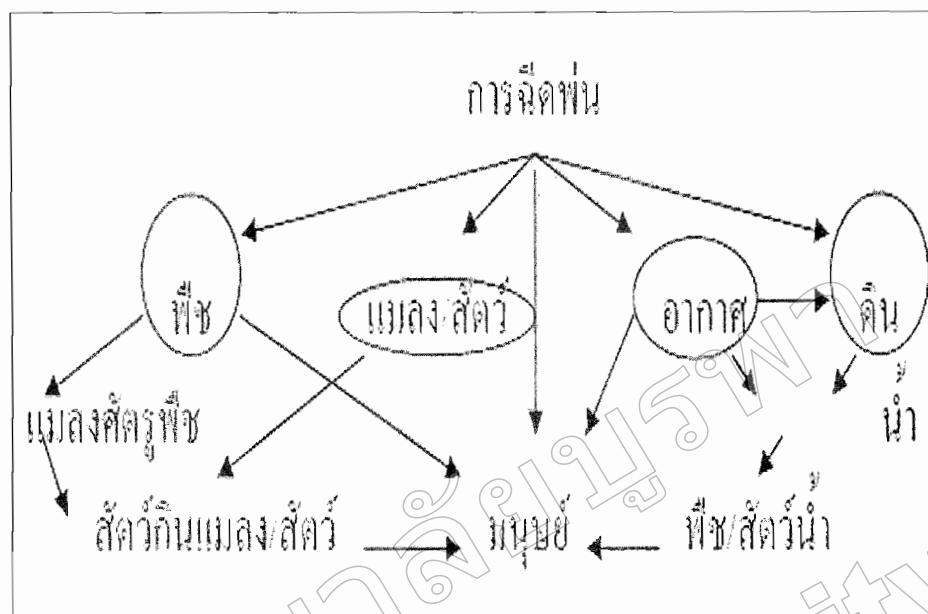
ภาพที่ 5-19 บ้านของชาวนาที่อยู่ติดริมแม่น้ำ (บ้านเรือนของชาวนา ตำบลบางแตน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-20 วิธีการเผาทำลายถึงน้ำขำมาแมลงจะเพอร์ในแม่น้ำข้าง ๆ บ้านที่ดอนอาศัยไหลลงสู่แม่น้ำ
(การเผาทำลายถึงน้ำขำมาแมลงของชาวนา ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง
จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-21 การเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำปราจีนบุรีและการเลี้ยงปลาแบบบ่อเลี้ยงในพื้นที่บ้าน
(บ่อเลี้ยงปลาเกษตรกร ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 2
กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-22 การแพร่กระจายของสารเคมีจากการฉีดพ่นที่ไม่ถูกต้อง (กรมวิชาการเกษตร, 2540, หน้า 61)

โรคใหม่ที่เกิดจากยาฆ่าแมลง

โรคพิษสารกำจัดแมลงศัตรูพืช เกิดจากการได้รับสัมผัสสารป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช เข้าสู่ร่างกาย ทั้งทางปาก ผิวหนัง และการหายใจ ปัจจุบัน มีการนำสารเคมีป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช มาใช้อย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม อาการผิดปกติจากสารพิษเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หลังจากได้รับสารพิษเข้าไปมาก อาการผิดปกติต่อมาคือ มีปลายประสาทเสื่อม กล้ามเนื้อช่วยหายใจอ่อนแรงและถึงกับเป็นอัมพาต ทำให้หยุดหายใจถึงตายได้

พิษยาปราบศัตรูพืชมีมากมาย ที่ทราบกันดีคือ พิษของสารชนิดออร์กาโนฟอสฟอรัส ซึ่งใช้กันมากในชนบทไร่นาของประเทศเขตร้อน และทราบกันมานานแล้วว่า อาการผิดปกติจากสารพิษเหล่านี้เริ่มต้นจะเกิดขึ้นอย่างฉับพลันหลังจากได้รับสารพิษเข้าไปมาก กล่าวคือจะมีเหงื่อออกมาก น้ำลายมาก รูม่านตาแคบ และอาจถึงตายได้ ถ้าพ้นระยะนี้ไปแล้ว ก็อาจเกิดอาการผิดปกติได้อีกในระยะหลัง (ประมาณ 2-5 สัปดาห์ต่อมา) คือ มีปลายประสาทเสื่อม ทำให้กล้ามเนื้อบริเวณปลายแขนปลายขาอ่อนแรง และมีอาการเหน็บชาบริเวณขาเหล่านั้นด้วยในประเทศศรีลังกา

มีรายงานว่าได้พบโรคหรือกลุ่มอาการใหม่เกิดขึ้นจากสารพิษเหล่านี้ อาการที่ว่านี้จะเกิดประมาณ 24-96 ชั่วโมง หลังจากได้รับสารพิษ และเกิดหลังจากอาการพิษเฉียบพลันหมดไปแล้ว คนที่ได้รับสารพิษจะมีอาการกล้ามเนื้ออ่อนแรงบริเวณต้นแขนต้นขา ที่คอ และที่สำคัญคือกล้ามเนื้อช่วยหายใจจะอ่อนแรงและถึงกับเป็นอัมพาตซึ่ง ทำให้หยุดหายใจถึงตายได้ การรักษาคนไข้กลุ่มอาการใหม่นี้ด้วยยาอะโทรปีน (ซึ่งได้ผลดี สำหรับการรักษาบรรเทาอาการพิษเฉียบพลัน) กลับไม่ได้ผล วิธีรักษาต้องใช้เครื่องช่วยหายใจ จนกว่าระยะนี้จะผ่านไป

เนื่องจากยาฆ่าแมลงจะถูกดูดซึมโดยการดูดซึมทางผิวหนัง การรับประทาน และการหายใจ ยาฆ่าแมลงสามารถแพร่ไปตามที่ต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงได้ ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า พื้นดิน หรือบ่อน้ำ เด็ก ๆ ในบ้านอาจจะถูกยาฆ่าแมลงที่ตกค้างอยู่โดยไม่รู้ตัว มีการศึกษาพบว่า มีเพียง 5% ของยาฆ่าแมลงที่ได้ออกฤทธิ์ตรงกลุ่มเป้าหมาย แต่ส่วนใหญ่ที่เหลือจะแพร่กระจายไปในบริเวณต่าง ๆ และแหล่งน้ำที่ใกล้เคียง การแพร่กระจายของยาฆ่าแมลงนี้สามารถกระจายจากจุดที่มีการใช้ได้ตั้งแต่ 3 เมตรถึง 20 กิโลเมตร

สารกำจัดศัตรูพืชเข้าสู่ร่างกายได้ 3 ทาง คือ 1) ทางปาก (เช่น ละอองสารเข้าทางปาก ขณะพ่นสาร ต้มสาร โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ใช้ปากดูดท่อส่งสาร ใช้ปากเป่าหัวฉีดที่อุดตัน และใช้มือหรือเสื้อผ้าที่เปื้อนสารเช็ดปาก) 2) ทางผิวหนัง (เช่น สารหกรดส่วนของร่างกาย หรือเสื้อผ้าที่ใส่สารกระเด็นเข้าตา หรือถูกส่วนของร่างกาย ขณะผสมสาร หรือเทสารลงภาชนะ สัมผัสกับพืชที่ได้พ่นสารไว้แล้ว) 3) ทางการหายใจ (เช่น ละอองสารเข้าทางจมูกขณะพ่น หรือผสมสาร และสูบบุหรี่ซึ่งเปื้อนสารขณะพ่นสาร (นิคยา สุริยะเจริญ, 2535)

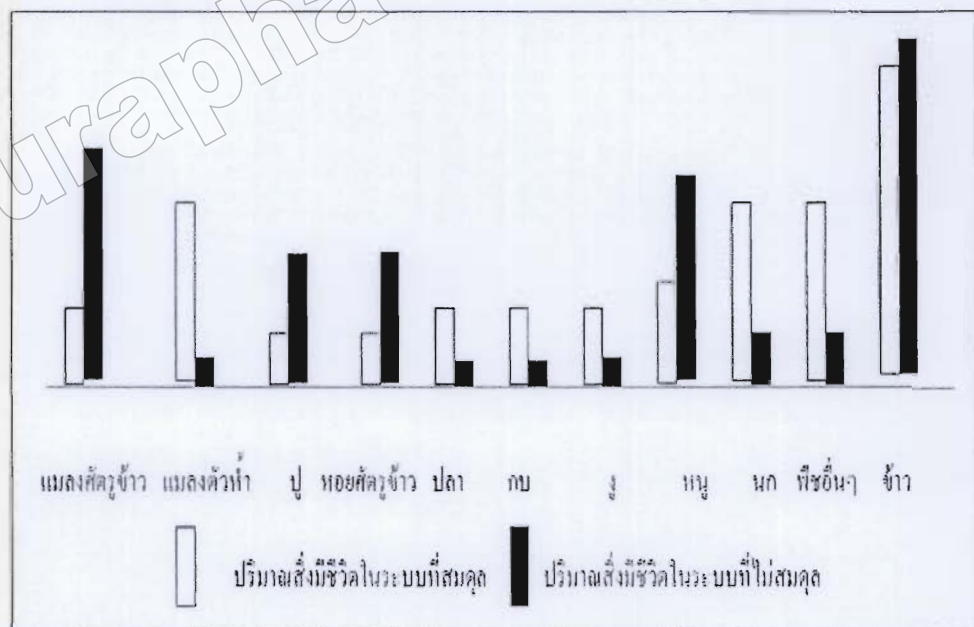
ผลกระทบต่อสุขภาพจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช

ผลกระทบต่อสุขภาพประการแรกคือ ผู้ที่ได้รับสารเคมีที่มีความเป็นพิษรุนแรงเข้าสู่ร่างกายในปริมาณที่มากพอจะเกิดอาการอย่างเฉียบพลันซึ่งมีอาการที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับชนิดของสารเคมีและทางเข้าสู่ร่างกาย อาทิ การระคายเคืองผิวหนังหากได้รับทางผิวหนัง เคืองตาแสบตา บริเวณที่สัมผัส และเมื่อสารเคมีถูกดูดซึมเข้าสู่ร่างกายอาจมีผลทำให้เกิดความผิดปกติในระบบต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ทำให้อ่อนเพลียและเหนื่อย เกิดอาการเกร็งของกล้ามเนื้อ ระบบทางเดินอาหารผิดปกติทำให้ท้องร่วงหรือท้องอืด เป็นต้น นอกจากนี้การได้รับสารเคมีเข้าสู่ร่างกายทีละน้อย อาจมีการสะสมอยู่ในอวัยวะของร่างกายจนกระทั่งเกิดอาการในที่สุด สารเคมีบางชนิดมีผลทำให้เกิดความผิดปกติของต่อมไร้ท่อ เช่น บางชนิดมีผลต่อพัฒนาการเจริญเติบโตในเด็ก เช่น เอ็นโดซัลแฟนซึ่งเป็นสารกำจัดแมลง และบางชนิดมีผลการศึกษาพบว่าเป็นสารก่อมะเร็ง เช่น Atrazine ซึ่งเป็นสารกำจัดวัชพืช เป็นต้น

กลุ่มเสี่ยงต่อโรคพิษสารกำจัดศัตรูพืช ได้แก่ ผู้ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เกษตรกรผู้ทำนา เพาะปลูกผักผลไม้ และผู้รับจ้างฉีดพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ผลของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตกค้างในร่างกาย เป็นสาเหตุของปัญหาโรคมะเร็ง ความผิดปกติของเซลล์ พันธุกรรม สอโรโมน ระบบประสาทไปจนถึงผลกระทบต่อระบบการสืบพันธุ์ของมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากสถิติ อัตราการตายของคนไทยที่มีผู้เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งเพิ่มขึ้น อย่างรวดเร็วจนกลายเป็นสาเหตุการตายอันดับหนึ่งแซงหน้าสาเหตุการตายที่เกิดจากโรคเอดส์ หลอดเลือดและหัวใจ รวมถึงอุบัติเหตุ

ผลกระทบ: วิฤตความสัมพันธในระบบนิเวศน์ชาวนา

การเปลี่ยนแปลงในห่วงโซ่อาหาร ระบบนิเวศน์นาข้าวพื้นที่นาที่กลุ่มที่สมบูรณ์เป็นระบบที่ประกอบด้วยความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง ทั้งในน้ำ บนบก และในอากาศ ประกอบด้วยผู้ผลิตได้แก่ข้าว แทนสาหร่าย ตะไคร่น้ำ แพลงตอนพืช พืชใบกว้างใบแคบอื่น ๆ ผู้บริโภค ได้แก่ ปลา หอย กุ้ง ปู กบ หนู งู แมลง นก สัตว์อื่น ๆ มนุษย์ และผู้ย่อยสลายที่ย่อยของเสียต่าง ๆ เพื่อแปรสภาพเป็นอาหารให้ข้าว หลังจากที่มีการพัฒนาวิธีการปลูกข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น สิ่งก็ตามมาคือ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ จนทำให้สิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตมีสภาพเปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในระบบห่วงโซ่อาหาร ทำให้เกิดผลเสียต่อการปลูกข้าวอย่างมหาศาล

ภาพที่ 5-23 เปรียบเทียบปริมาณสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศน์พื้นที่นาข้าวที่สมดุลและไม่สมดุล
(กรมวิชาการเกษตร, 2540, หน้า 61)

1. การสูญหายของพืชพรรณอื่น ๆ พืชตามหัวไร่ปลายนา เป็นแหล่งอาหาร และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด การสูญหายของพืชพรรณธรรมชาติจากการนำไปใช้ประโยชน์โดยไม่มีการปลูกทดแทน การขยายพื้นที่ปลูกข้าวและการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินระหว่างแปลงข้างเคียงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ พืชพรรณไม้ยืนต้นถูกทำลายหายไปจากไร่นา ส่งผลให้สัตว์ต่าง ๆ เข้ามาใช้แปลงนาเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารทดแทน

2. การสูญหายของพันธุ์สัตว์และการระบาดของสัตว์ศัตรูพืช สัตว์เลี้ยงหลายตัวถูกสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์บก และสัตว์น้ำ หลายชนิดที่อาศัยอยู่บริเวณทุ่งนาเนื่องจากระบบห่วงโซ่อาหารเป็นไปอย่างสมดุล ต่อเมื่อมีการทำลายวงจรของระบบเกิดขึ้นปัญหาการระบาดของสัตว์บางชนิดเช่น หนู ปู หอยเชอรี่ ทำความเสียหายต่อการปลูกข้าวอย่างมหาศาล และถือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับการปลูกข้าวในปัจจุบัน โดยเฉพาะหนู และหอยเชอรี่ กรณีการระบาดของหอยเชอรี่เดิมเป็นสัตว์ประจำถิ่นของทวีปอเมริกาใต้ มีผู้นำเข้ามาในประเทศไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2525-2526 เพื่อเลี้ยงในตู้ปลาและทำฟาร์มเลี้ยงส่งประเทศญี่ปุ่นและไต้หวัน เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าหอยเปาอีอน้ำจืด ซึ่งต่อมาไม่มีการรับซื้อจึงปล่อยทิ้งไว้จนแพร่กระจายเป็นศัตรูข้าวในปี พ.ศ. 2531 และปี พ.ศ. 2537 ขยายไปยังพื้นที่ 38 จังหวัดทั่วประเทศ (กองกัญและสัตว์วิทยา, 2538) ศัตรูหอยเชอรี่ตามธรรมชาติที่สำคัญคือนกน้ำต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันเหลือน้อยในระบบนิเวศน์ การสูญเสียความหลากหลายในธรรมชาติให้เกิดการสูญเสียประโยชน์หลายประการต่อระบบนิเวศน์ เช่น การป้องกันการระบาดของศัตรูพืช การบำรุงดิน การสร้างเสถียรภาพในรายได้ ความยั่งยืนประสิทธิภาพการใช้ที่ดิน และการปรับปรุงคุณภาพชีวิต (กรมวิชาการเกษตร, 2540)

ภาพที่ 5-24 พื้นที่นา และคันนาที่สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมบ่อก่อนฤดูทำนา (พื้นที่นาของเกษตรกร ตำบลบางแดน อำเภอน้ำสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ความขัดแย้ง: รัฐ โรงงาน ชาวบ้าน

“ทุกครั้งที่เกิดปัญหา พวกเราชาวบ้านจะรวมตัวกันไปยื่นหนังสือที่ศาลากลางเรียกร้องให้แก้ไขปัญหา และหาคนรับผิดชอบ แต่สิ่งที่เราได้รับคือ การแจ้งว่าให้งดเลี้ยงในช่วงเดือน พฤศจิกายน และจังหวัดจะจ่ายค่าชดเชยความเสียหายให้รายละเอียด 256 บาทต่อตารางเมตร รายละเอียดไม่เกินสองหมื่นบาทเท่านั้น”

ปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นในกลุ่มน้ำปราจีนบุรีได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับ 3 ภาคส่วนด้วยกัน คือ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โรงงาน และชาวบ้าน โดยหน่วยงานราชการได้รับการร้องเรียนจากชาวบ้านให้จัดการกับโรงงานที่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำที่ไม่ทำการจัดการให้ได้คุณภาพก่อน ซึ่งการจัดการของโรงงานส่วนใหญ่จะล่าช้าจนทำให้เกิดข้อสงสัยในกระบวนการทำงานจากชาวบ้าน

“รัฐไม่เอาจริง โรงงานแอบปล่อยน้ำก็ไม่เอาเรื่อง คงจะได้ของละสิถึงได้เจียบ ออบอตง ออบอตอกก็พวกเดียวกัน เค้าให้เงินหนอยก็กลายเป็นพวกมันไป”

“ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำออกมา ก็เห็นแต่คุณภาพน้ำในแม่น้ำดำมีค่าดีโอเท่ากับศูนย์ แต่ผลการตรวจน้ำของ โรงงานกระดาษได้มาตรฐานทั้งสอง โรง ประชุมครั้งไหน ๆ ก็ได้แต่รายงาน ผลว่าเป็นอย่างนี้ ผู้ว่าฯ เอาแต่ประชุม ๆ ไม่เห็นแก้ไข ปัญหาซ้ำซากนี้ กลไกภาครัฐช่วยอะไรไม่ได้ หรือก”

อย่างไรก็ตาม ฝ่ายโรงงานก็ได้โทษชาวนา ชาวไร่ และหน่วยงานราชการที่ใช้อย่างมาเมลง ยาฆ่าหอยเชอร์รี่ ยาฆ่าหญ้า ที่ทำการเพาะปลูกอยู่สองฝากฝั่งแม่น้ำเมื่อฝนตกลงมา และน้ำท่วมก็จะ เกิดการชะล้างเอาสารเคมีที่อยู่บนพื้นนาเหล่านี้ลงสู่สายน้ำ อีกทั้งการปล่อยน้ำเสียที่เกิดจากเทศบาล

“ชาวบ้านคิดแต่เพียงว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นคนทำ แต่มีใครตั้งคำถามหรือเปล่าว่า แม่น้ำเรามีชีวิตจำกัดมากน้อยแค่ไหน ตั้งแต่ต้นน้ำจนมาถึงท้ายน้ำต่างก็ใช้ ต่างก็ระบายของเสีย โดยเห็นแก่ตัวกันทั้งนั้น โดยเฉพาะเทศบาลปล่อยตรงลงแม่น้ำเลย”

แต่ก็ยังมีส่วนหนึ่งที่มีมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนหรือทุกภาคส่วนมีส่วนเกี่ยวข้อง

“หากินกับแม่น้ำมานาน กุ้งปลาตายมากมายมหาศาล หลายชนิดสูญพันธุ์ไปแล้วแต่ก่อน สิ่งแวดล้อมมันไม่เป็นแบบนี้ น้ำประปาก็กินไม่ได้ จะว่าแต่โรงงานมันก็ส่วนหนึ่ง คนเรานั้นมักง่าย แม้แต่ที่วิมานยังทิ้งลงแม่น้ำกันเลย โรงงานอุตสาหกรรมส่งผลกระทบค่อนข้างมาก ทั้งกลิ่น น้ำเสีย สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ชาวบ้านก็มีการเปลี่ยนแปลงจากเมื่อก่อนทำนา ก็เปลี่ยนมาเข้ารับจ้างทำงาน โรงงาน มีการตั้งกลุ่มเข้าปรึกษาหารือกับทางโรงงานเรื่องสิ่งแวดล้อมของจังหวัด โดยให้ข้อคิดว่าถ้า ทางชุมชนอยู่ได้ โรงงานก็อยู่ได้ ถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อย่าให้โรงงานปล่อยน้ำเสีย ออกมา ถ้าจะปล่อยน้ำออกมาต้องบำบัดก่อน ค่า PS ไม่ได้มาตรฐาน แต่ถ้าไม่ทำให้กุ้งตายก็ไม่เป็น ปัญหา” (ดวงรัตน์ วงษ์เล็ก, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์, 2556)

ผลกระทบจากการที่สารพิษ และของเสียลงสู่แม่น้ำเช่นนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้ปลาตายหมดทางหากินแล้ว ยังทำลายพันธุ์ปลาท้องถิ่น ของชุมชน ซึ่งแต่เดิมมีพันธุ์ปลาในลำน้ำนี้ถึง 300 สายพันธุ์ ปัจจุบันเหลือ ประมาณ 100 สายพันธุ์ และที่สำคัญน้ำในแม่น้ำปราจีนบุรี เน่าเสีย ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ อุปโภค บริโภค ที่มีคุณภาพ

“การที่มีโรงงานมาตั้งใกล้หมู่บ้านเกิดปัญหาต้องซื้อน้ำกิน เพราะน้ำบ่อน้ำฝนมีสารพิษ กลิ่นไม่ดี แต่สามารถสร้างงานให้ชาวบ้าน ชาวบ้านขายที่ให้ทางโรงงานแล้วก็ไม่มีที่ทำกิน ตาเองมีที่ดินโรงงานแต่ไม่ยอมขาย เอาไว้ทำมาหากินการที่ทางรัฐบาลให้การสนับสนุนการขยายโรงงานอุตสาหกรรม ตาเห็นว่าไม่เป็นผลดี เพราะมีสารพิษที่น้ำที่ใกล้กับพื้นที่อุตสาหกรรมข้าวตาย เพราะน้ำไหลมาใส่ เป็นประโยชน์เฉพาะผู้ที่ทำงานในโรงงาน ส่วนผู้ที่ไม่ได้ทำก็ไม่ได้” (ถนัด ทวีกานต์, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์, 2556)

“ปัญหาน้ำเน่าเสีย จากโรงงานผลิตกระดาษ ที่ปล่อยน้ำมาทำให้ปลาตาย ทางโรงงานไม่ค่อยมีการมาสำรวจน้ำ นอกเสียจากเมื่อพบปลาตาย เจ้าหน้าที่จึงออกมาสำรวจ ไม่เคยเข้าร่วมหารือกับทางโรงงาน ยิ่งเวลาน้ำท่วมทำให้น้ำเสียออกมาปะปนเป็นอย่างมาก แต่ก็จะมีแจกข้าวของเมื่อน้ำท่วม คิดว่าการที่มีโรงงานมีผลเสียหลายอย่าง” (อานนท์ สุนทร, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์, 2556)

การอยู่ร่วมกัน: เกษตรกรรมพึ่งพา อุตสาหกรรมพึ่งพิง

1. ความร่วมมือ: รัฐ โรงงาน ชาวบ้าน

ผลดีของการมีโรงงานคือ คนในชุมชนมีงานรองรับ มีงานทำ ช่วยเหลือเมื่อประสบอุทกภัย เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง ด้านสิ่งแวดล้อมถ้ามีการปล่อยน้ำเสียก็จะมีการประชุมการปกครองส่วนท้องถิ่นมีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยน้ำลงมา

“การที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งในชุมชนก็เป็นผลดีคือ ประชาชน ในละแวกใกล้เคียงไม่ต้องเดินทางไปทำงานไกลบ้าน ทุกคนมีอาชีพมีงานรองรับ” (บุญเสริม สมศรี, สัมภาษณ์, 19 มกราคม, 2556)

“เมื่อเกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมทางโรงงานได้เข้ามามีส่วนช่วยชุมชนในการบรรเทาทุกข์ มีการแจกถุงยังชีพ” (ทองสุข สมศรี, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์, 2556)

“โรงงานเขายังช่วยในด้านค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนของบุตรของพนักงานในโรงงาน” (จรรยา พุทธศิริ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม, 2556)

“การที่มีโรงงานรู้สึกว่าเป็นมลพิษทางอากาศ บางทีรู้สึกกลิ่นได้ มลพิษจากโรงงาน กระทบแถมตามลม ส่วนเรื่องน้ำเสีย ไม่มี เพราะน้ำที่ปล่อยออกมาจากโรงงานไม่ถึงบริเวณ บ้านยายทางโรงงานมีการช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อประสบภัยน้ำท่วมแจกของกินของใช้ จึงทำให้ชาวบ้านไม่มีการเดินขบวนต่อต้านโรงงาน” (แสงอรุณ เคยมีทรัพย์, สัมภาษณ์, 19 มกราคม, 2556)

สภาพความเป็นอยู่ และการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

1. การผลิต และวิถีชีวิตนอกภาคการผลิต “ข้าว”

นอกจากการทำนาซึ่งเป็นการผลิตหลักของผู้คนแถบลุ่มน้ำปราจีนบุรีแล้ว ในอดีตผู้คนยังพยายามแสวงหาวิถีทางในการเอาตัวรอดอีกหลากหลายรูปแบบ เพื่อเป็นการรับประกันความอยู่รอดของตนเอง และครอบครัวในกรณีที่การผลิตหลักไม่ประสบผลสำเร็จ (น้ำท่วม นาแล้ง) องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดจากความจำเป็นภายใต้ระบบนิเวศดังกล่าว ได้ผลักดันให้ชาวบ้านต้องพึ่งตนเอง และผลิตให้ได้หลากหลายที่สุด ตั้งแต่การหาปลา ปลูกพืชพันธุ์ที่จำเป็นอื่น ๆ ผลิตหัตถกรรม และอุตสาหกรรมในครัวเรือน เลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เพื่อเป็นอาหารในยามขาดแคลนหรือในโอกาสพิเศษต่าง ๆ รวมทั้งการแสวงหางานทำนอกชุมชนท้องถิ่น เพื่อหาเงินไว้ใช้ในคราวจำเป็นต่าง ๆ โดยเฉพาะการเสียดำหัว ประสบภัยธรรมชาติ และยังมีการใช้สอยอื่น ๆ เช่น งานบวช ลูกหลาน เป็นต้น

วิถีชีวิตซึ่งต้องดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดภายใต้รูปแบบนิเวศที่เอานั่นนอนไม่ได้ ดังปรากฏว่าชาวบ้านบางส่วนซึ่งประสบกับปัญหาน้ำท่วม นาแล้ง จึงจำเป็นต้องแสวงหาทางรอดในลักษณะต่าง ๆ เช่น หยิบยืมหรือกู้ข้าวจากญาติพี่น้องหรือจากชาวนาที่รูด (พวกนาคอน) ซึ่งแน่นอนว่า “ความคาดหวัง” (Normative Order) บางครั้งอาจใช้ไม่ได้ในทางการปฏิบัติจริง (Actual Behavior) ดังที่แนวคิดการกระทำทางสังคม (Social Action) มีสมมติฐานว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และโครงสร้างทางสังคมมีความยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงได้ ทำให้มนุษย์เมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่คับขันก็จำเป็นต้องแสวงหาทางเลือก เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง (Self Interest) โดยปรับเปลี่ยนกรอบของบรรทัดฐาน หรือขนบธรรมเนียม และประเพณีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และผลประโยชน์ตนเอง

“ผู้คนที่หน้าเลือดอยู่นะ บ่อยขอให้ยืมมะนาวติดพื๋นึ่ง อยากได้เงิน เขาก็จำเป็นบมีปานได้ก็ ต้องไปกู้มาซื้อ อยากได้เงิน ทั้ง ๆ ที่เขาก็บมีอยู่แล้ว แต่จำเป็นต้องยืมมา...”

การยืมเป็นอีกหนึ่งชุดของข้อผูกพันที่ชาวนาได้สร้างขึ้น ซึ่งการปฏิบัติตัวของชาวนาที่เกิดขึ้นทั้งในบริบทอดีต และปัจจุบันนั้น เป็นการปฏิบัติตามเงื่อนไขของสังคม และสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการรับประกันความอยู่รอดของตนเอง โดยเฉพาะชาวนายากจน และปานกลาง เพราะการขอความช่วยเหลือจากคนอื่นเป็นการสร้างทุนทางสังคมให้กับผู้อุปถัมภ์ และผู้ได้รับการอุปถัมภ์ในรูปแบบหนึ่งที่ต่างตอบแทนซึ่งกัน และกัน เพื่อหวังได้รับผลตอบแทน และพึงพิงกันในคราวที่ตัวเองประสบวิกฤต นอกเหนือจากความผูกพันส่วนตัว ความเป็นญาติมิตรร่วมสายเลือด หรือมิตรภาพ ด้วยเหตุนี้ นอกเหนือจาก “ระบบคุณธรรม” ที่แสดงถึงการ “ให้” แต่ยังหมายถึง การ “รับ” จากชุมชนหรือสังคมที่ตนอยู่ด้วย โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมที่จำต้อง “พึงพิง” ธรรมชาติเป็นหลัก ดังนั้นการ “พึ่งพา” คนอื่นจึงเป็นวิธีการปรับตัวอย่างหนึ่งเพื่อให้ตนเองอยู่รอดได้ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5-25 การปลูกผักเสริมรายได้ (การประกอบอาชีพเสริมของเกษตรกร ตำบลบางเตน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-26 ร้านอาหารริมทางสำหรับพนักงาน แรงงานที่รีบด่วน (การประกอบอาชีพเสริมของเกษตรกร ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ภาพที่ 5-27 ร้านบริการตัดผม (การประกอบอาชีพเสริมของเกษตรกร ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ร้านตัดผมแบบเพิงพัก บริการทุกระดับ แต่ส่วนใหญ่ที่พบและสัมภาษณ์คือ ร้านราคาถูก สำหรับแรงงานที่มีรายได้ปานกลาง และน้อย

“ราคาไม่แพง ใกล้บ้านไม่ต้องนั่งรถไปตัดในตัวอำเภอ” (เกรียงไกร แสงทอง, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์, 2556)

ภาพที่ 5-28 ร้านค้าในหมู่บ้าน (การประกอบอาชีพเสริมของเกษตรกร ตำบลบางแดน

อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2556: ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

สะพานข้ามแม่น้ำ: ลดเวลา ลดระยะทาง ลดวิถีริมแม่น้ำ

ภาพที่ 5-29 การก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำกับการเปลี่ยนแปลง (สะพานข้ามแม่น้ำของชาวบ้าน ตำบลบงแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรีวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556: ถ่ายโดย ชัยชนะ บุญเจริญ)

คำถามสำหรับประเด็นนี้ การเข้ามาของการคมนาคมขนส่งทำให้ สะพานข้ามแม่น้ำ คือ อีกหนึ่งความสะดวกสบายที่กำลังจะเกิดขึ้นในพื้นที่นาอีกฟากฝั่งของแม่น้ำ ในครั้งก่อนการสร้าง สะพานมีอยู่ประมาณ 10 หลังคาเรือน แต่เมื่อมีสะพานข้ามส่งผลให้เกิดความสะดวกสบายสำหรับการข้ามไปอีกฝั่ง จะเกิดอะไรขึ้นกับผู้คน พื้นที่นา

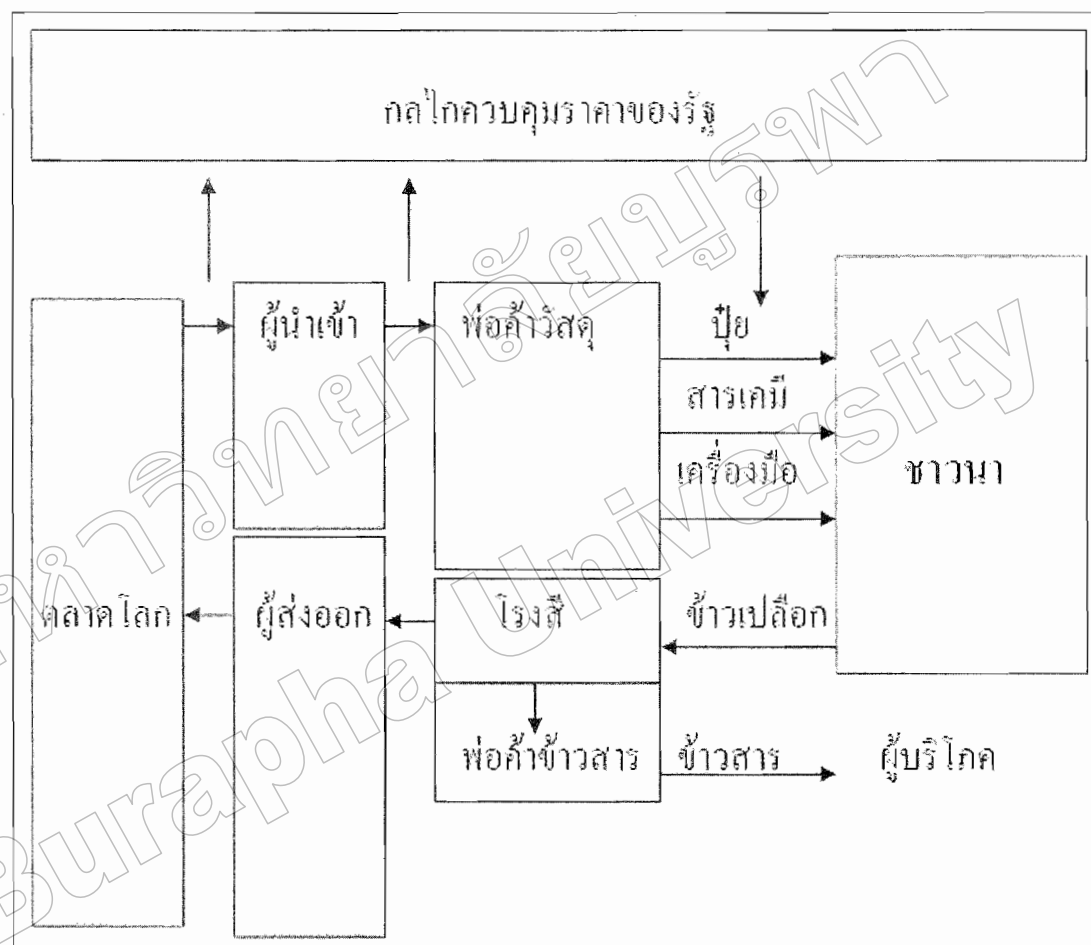
หมู่บ้านราษฎร์รรมแม่น้ำปราจีนบุรี จะตั้งเรียงรายทอดตัวยาวไปตามริมแม่น้ำสองฟากฝั่ง โดยมีเรือพาย และเรือยนต์ เป็นพาหนะในการเดินทางข้ามไปมาหาสู่ และใช้บรรทุกสินค้าอีกฟาก ไปค้าขายแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าว เป็นทั้งการกระทำในวิถีชีวิต และการกระทำเพื่อการแลกเปลี่ยนเป็นตัวแทนของเจ้าของเรือซึ่งแรงงานที่ใช้ในการพายเรือข้ามฝั่งนั้นส่วนมากก็จะ เป็นเจ้าของเรือหรือถ้าผู้ใดมีเรือที่มากเกินกว่าจำนวนคนในบ้านก็จะเป็นการว่าจ้างชาวบ้านใน ละแวกที่ต้องการขายแรงในช่วงที่ว่างงานจากการทำงานบ้านตนเอง ซึ่งวิถีชีวิตของชาวบ้านใน รูปแบบดังกล่าวนี้ไม่เป็นที่ต้องการของการทำการเกษตรแบบต้องการเพิ่มปริมาณให้มาก เพื่อการค้าที่มีกำไรเป็นฐาน จึงเป็นการให้กับวิถีชีวิตแบบเดิมที่จะต้องปรับตัวให้สมตามความต้องการที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์แรกในการก่อเกิดเพื่อรองรับอำนาจความต้องการบริโภคสินค้าคือ ถนนภายในหมู่บ้านสองฟากฝั่ง แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังไม่รับแรงมากนักสำหรับความต้องการที่มีเรื่อง “เวลา” เข้ามาผูกเงื่อนไขเกี่ยวกับการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเพื่อ ลดระยะทาง และเวลาในการเข้าถึงสินค้าของทุนนิยม

หมู่บ้านริมแม่น้ำปราจีนบุรีจึงถูกผนวกเข้าสู่ระบบตลาด และเมืองอย่างรวดเร็ว โดยมี สะพานข้ามแม่น้ำเป็นตัวเชื่อม โยง และเร่งเร้าให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีเงื่อนไขของเวลาและ ระยะทางที่ลดลงในการขนส่งความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ปริมาณการขนส่งสินค้า ที่มากขึ้น และยังเป็นตัวเพิ่มระดับความสนใจของทุนนิยมที่ต้องการลงทุนในพื้นที่นา อีกทั้งสะพาน ข้ามแม่น้ำยังเป็นสิ่งที่เชื่อมระหว่างวิถีการเกษตรที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันกับวิถีการอุตสาหกรรมที่กำลัง จะตีตลาดตามเข้ามากระตุ้นหาให้ความเป็นขานาสูญหายเร็วขึ้น ทั้งการดูดกลืนส่วนเกินจาก ผลผลิตข้าวที่ได้ จากแรงงานรับจ้างก่อสร้างสะพาน รับจ้างทำนา จากวิถีชีวิต ให้เข้าร่วมใน กระบวนการผลิตแบบใหม่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเป็นเครื่องมือ โดยกระบวนการเร่งรีบ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนานี้มีรัฐทำหน้าที่ในการสนับสนุนส่งเสริมอยู่เบื้องหลัง เพียงเพื่อให้เกิดการลงทุนเพื่อการพัฒนาในลักษณะที่กำหนดมาจากเบื้องบน (Top-down Process) ที่มีนโยบาย การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่มีสะพาน ถนน เป็นเครื่องมือที่รองรับหรือสมยอมในยุคสมัยนี้

ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าว เป็นลักษณะของการพัฒนา แบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth) คือเป็นการพัฒนาที่มองชนบทเป็นเพียงแหล่งสนับสนุนวัตถุดิบ อาหารราคา

ถูก แรงงานราคาถูกให้กับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมรวมทั้งเป็นแหล่งที่ให้ภาคอุตสาหกรรมดูดซับทุนเข้าไปสะสมสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วย (เลิศชาย ศิริชัย, 2541, หน้า 90)

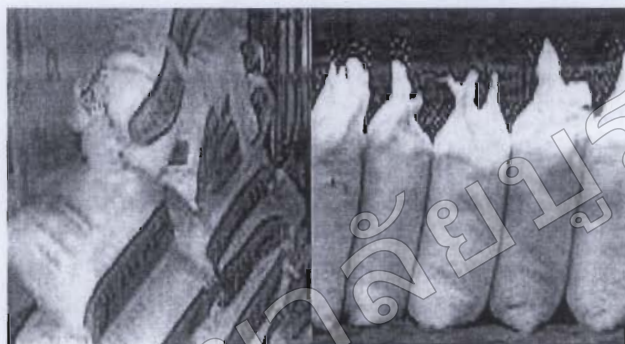
รัฐกับชุมชนภายใต้การขยายตัวในการผลิตข้าว

ภาพที่ 5-30 ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับองค์ประกอบต่าง ๆ (กรมวิชาการเกษตร, 2540)

ภาวะการเปลี่ยนแปลงตามเศรษฐกิจของประเทศชาวนาไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการผลิตข้าวเพียงอย่างเดียว การเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืช หัตถกรรม การแปรรูป และประมง ล้วนเป็นทางเลือกที่ส่งผลกระทบหรือเกิดการแย่งชิงทรัพยากรกับการทำนาทั้งสิ้น แม้กระทั่งการเกิดการอพยพแรงงานหรือการเปลี่ยนพื้นที่นาเพื่อปลูกพืชอื่นล้วนเป็นผลกระทบของการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อการอยู่รอดในสภาพที่เกิดปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น จนเป็นปัญหาสำคัญของประเทศที่จะต้องกำหนดนโยบายต่าง ๆ ออกมาเพื่อแก้ปัญหาทั้งด้านราคาข้าวและ

เศรษฐกิจของชาวนาตลอดมาตั้งแต่อดีตถึงทุกวันนี้ และการแก้ปัญหาไม่เฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศเท่านั้น ไทยจะต้องแข่งขันการผลิตข้าวให้ได้ในตลาดโลก ซึ่งปัจจุบันกำลังถูกแย่งตลาด โดยเฉพาะจากประเทศเวียดนามที่มีปัจจัยหลายอย่างที่ได้เปรียบไทย เพราะชาวนาสามารถทุ่มเทเวลา แรงงานให้กับการปลูกข้าวได้เต็มที่ ขณะที่ชาวนาไทยต้องออกไปทำอาชีพอื่น ๆ หลายอย่าง

ภาพที่ 5-31 กองปุ๋ยขาวปรับสภาพดิน (กองปุ๋ยขาวของเกษตรกร ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2556; ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

ปุ๋ยขาว: รัฐส่งเสริมเพื่อการปรับสภาพดินที่มีความเป็นกรดสูง

ดินเปรี้ยว พบในประเทศไทยในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนใต้ และบางส่วนของภาคตะวันออกเฉียงใต้ และภาคใต้ฝั่งตะวันออก โดยพื้นที่เกษตรกรรมของงานวิจัยนี้ อยู่ในบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี ส่วนใหญ่จะเป็นดินที่มีปัญหาคือ ดินเปรี้ยวจัดมีความเป็นกรดสูงซึ่งดินที่มีความเป็นกรดสูงนั้น จะมีอันตรายต่อการปลูกพืช แม้พืชส่วนใหญ่จะชอบดินเป็นกรดชนิด ๆ หากดินมีความเป็นกรดมากเกินไป ก็มีผลเสียต่อการปลูกพืช การใส่ปุ๋ยขาวลงไปดินเพื่อลดความเป็นกรดนั้น เนื่องจากปุ๋ยขาวเป็นสารที่มีความเป็นเบสหรือด่างสูง เมื่อใส่สารที่เป็นเบสลงไป ในดินที่เป็นกรด จะทำให้ดินมีความเป็นกรดต่ำลง

การปฏิบัติต่อดินเปรี้ยวเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว จึงขึ้นอยู่กับสภาพของดินแต่ละแห่ง โดยทั่วไปการจัดการดินเปรี้ยว เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวกระทำโดยวิธีการ 2 อย่าง คือ

1. การปรับปรุงดินเพื่อให้มีความเปรี้ยว และสารพิษลดลง ทำได้หลายวิธีคือ

1.1 การใส่ปูน การใส่ปูนก็เพื่อปรับพีเอชของดินให้สูงขึ้น ลดความเป็นพิษของอะลูมิเนียม และเหล็ก ช่วยเพิ่มปฏิกิริยาของจุลินทรีย์ในดิน ปูนที่พบว่าใช้ได้ดินเปรี้ยว คือ ปูนมาร์ล ปูนขาว และ หินปูน อัตราแนะนำของการใช้ปูนอยู่ระหว่าง 1 ถึง 3 ตันต่อไร่ อัตราต่ำ

หรือสูงขึ้นอยู่กับปริมาณของกรดในชั้นดินบนความตื้นลึกของชั้นจาโรไซท์ และความถี่ของการใส่ปุ๋ย การใส่ปุ๋ยเกินความพอดีมีข้อเสียคือ ทำให้โปแตสเซียม และจุลธาตุบางธาตุตกตะกอน และซัลไฟต์ เป็นพิษ

1.2 การขังน้ำ การขังน้ำเพื่อให้ดินขาดอากาศจะทำให้ความเป็นกรดของดินลดลง และอะลูมิเนียมตกตะกอน การไม่ปล่อยให้ดินแห้งจะเป็นการป้องกันการเกิดกรด และสารพิษขึ้นมาใหม่ การปลูกข้าวทั้งนาปี และนาปรังช่วยปรับปรุงดินเปรี้ยวไปในตัว

1.3 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์วัตถุ การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ และ โกลบพีช และตอซังเพื่อเพิ่มอาหารให้แก่จุลินทรีย์ในดิน เมื่อร่วมกับการขังน้ำช่วยเร่งให้กรด และสารพิษในดินลดลงเร็วกว่าการขังน้ำเพียงอย่างเดียว

1.4 การชะล้างดิน การปรับปรุงดินโดยวิธีชะล้างดินก็เพื่อใช้น้ำชะล้างสารพิษออกไปจากดิน วิธีการก็คือ ทำการไถดิน เพื่อให้อากาศซึมลงไปทำปฏิกิริยากับสารเคมีในดินเกิดกรด และสารพิษ ถ้าในดินมีความชื้นพอเหมาะ ปฏิกิริยาชีวเคมีที่ทำให้เกิดกรด และสารพิษจะรุนแรงยิ่งขึ้น หลังจากนั้นก็นำน้ำขังท่วมแปลงเป็นเวลา 1-2 วัน เพื่อละลายสารพิษ แล้วระบายน้ำออกนอกแปลง โดยเร็ว การใช้วิธีปรับปรุงดังกล่าวหลายวิธีร่วมกัน จะทำให้ลดกรด และสารพิษได้มากขึ้นและเร็วขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การใช้วิธีใดในการปรับปรุงดินเปรี้ยวควรขึ้นอยู่กับความเหมาะสมด้วย

2. การใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มธาตุอาหารในดิน

เนื่องจากดินเปรี้ยวเป็นดินที่ขาดธาตุฟอสฟอรัสอย่างรุนแรง ดังนั้นถ้าไม่ใส่ธาตุฟอสฟอรัส แม้จะมีธาตุอาหารอย่างอื่นครบในกรณีข้าวจะให้ผลผลิตตั้งแต่ร้อยละ 50 จนถึงไม่ให้ผลผลิตเลย นอกจากนั้น ดินเปรียวยังขาดธาตุไนโตรเจน ดังนั้นการใส่ปุ๋ยข้าวปลูกในดินเปรี้ยวอย่างน้อยต้องมีปุ๋ยไนโตรเจน และฟอสเฟต ปุ๋ยที่กรมวิชาการเกษตรแนะนำคือ ปุ๋ย 16-20-0 หรือ 20-20-0 หรือปุ๋ยสูตรใกล้เคียงอื่น ๆ ใส่ไร่ละ 25 กิโลกรัม (หรือจะใช้ปุ๋ยหินฟอสเฟตไร่ละ 50 กิโลกรัม กับปุ๋ยยูเรีย (46-0-0) ไร่ละ 10 กิโลกรัมก็ได้) ใส่ปุ๋ยครั้งที่ 1 ที่ระยะปักดำ (ถ้าเป็นนาหว่านน้ำตามใส่หลังข้าวออก 2 สัปดาห์) ปุ๋ยครั้งที่ 2 ใช้ปุ๋ยยูเรีย 10 กิโลกรัม ใส่แต่งหน้าในระยะกำเนิดช่อดอก (ก่อนข้าวออกดอก 1 เดือน) สำหรับพันธุ์ข้าวไม่ไวต่อช่วงแสงถ้าต้องการผลผลิตสูงกว่านี้จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยไนโตรเจนให้สูงกว่าอัตราแนะนำดังกล่าว

นอกจากการปรับปรุง และการใส่ปุ๋ย ทั้ง 2 วิธีการ ดังกล่าวแล้ว การปลูกข้าวพันธุ์ที่ทนทานต่อดินเปรี้ยวก็เป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการเพื่อการผลิตข้าวในดินเปรี้ยว ผลจากการคัดเลือกพันธุ์ปรากฏว่า ข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีความทนทานต่อดินเปรี้ยวสูง

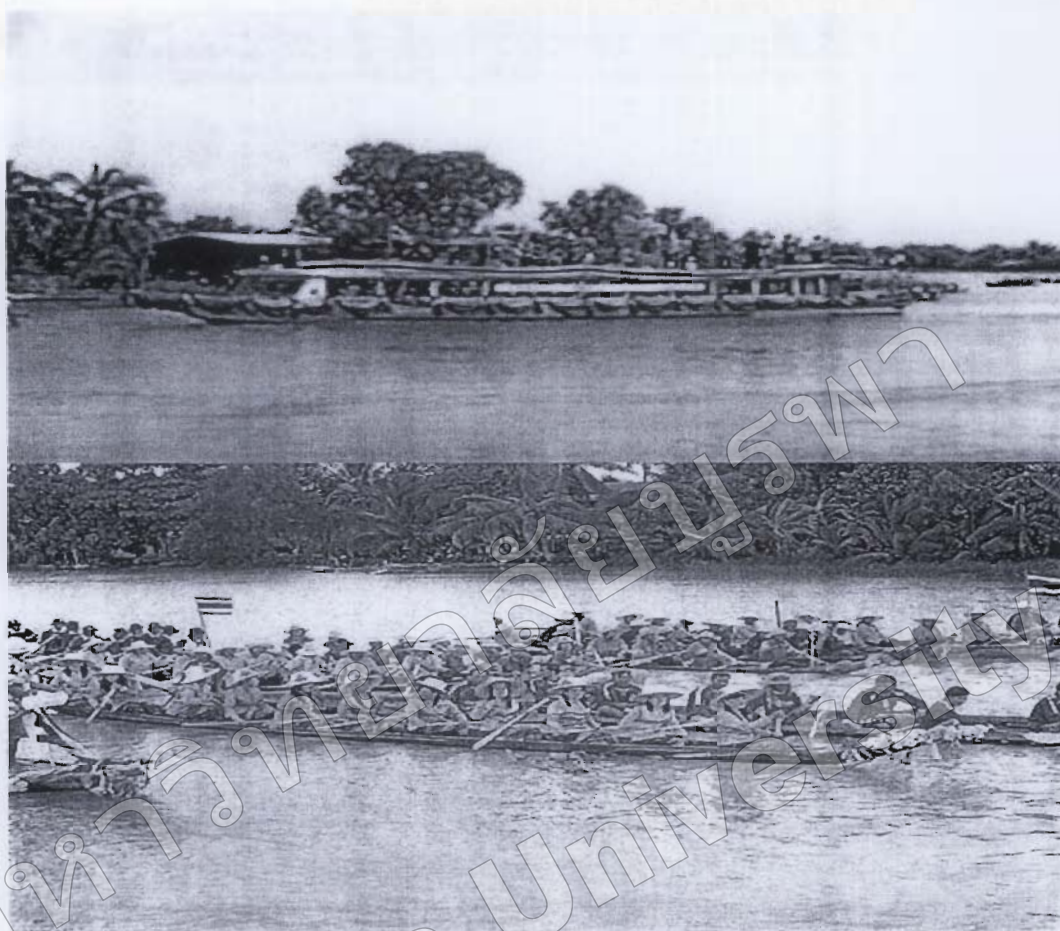
จากผลที่ดินในบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรีที่เป็นดินเปรี้ยวนี้ส่งผลให้เกิดโครงการของหมู่บ้านที่ให้ชาวบ้านที่ทำนาขี้น้ำมาใช้ก่อนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าธนาคารน้ำ บางคนมีนามากก็จะใช้ระบบการขี้น้ำคนอื่นมาขี้นแทน

“ใครมีน้าน้อยก็ขี้น้ำเท่ากับพื้นที่นา ส่วนใครมีนามากก็จะใช้ขี้นคนอื่นขี้นให้”
(บุญยัง แสงเย็น, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์, 2556)

งานประเพณีแห่พระทางน้ำวัดบางแตน: การมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนริมน้ำปราจีนบุรี

“ทางรัฐบาลให้การช่วยเหลือค่อนข้างดีเช่นไฟฟ้า ประเพณีแห่พระทางน้ำเป็นประเพณีสำคัญจัดประมาณ เดือนตุลาคมของทุกปี” (บุญยัง แสงเย็น, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์, 2556)

แม่น้ำปราจีนบุรี เป็นสายเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชุมชนชาวจังหวัดปราจีนบุรี น้ำนี้มีต้นตุนจากผืนป่าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และอุทยานแห่งชาติปางสีดาไหล มาบรรจบกับแม่น้ำนครนายกเป็นแม่น้ำบางปะกง สุดท้ายจะมารวม และไหลลงสู่ปากอ่าวไทย ส่งผลให้ตลอดเส้นทาง การเดินทางของสายน้ำเกี่ยวพันเชื่อมโยงก่อเกิดกิจกรรม ท่องเที่ยว ประเพณี วิถีชีวิตเชื่อมโยงสู่ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 5-32 ประเพณีการแห่พระทางน้ำของชาวบ้านริมแม่น้ำปราจีนบุรี (พิธีการแข่งเรือยาวของชาวบ้านริมแม่น้ำปราจีนบุรี ตำบลบางแดน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2556 : ถ่ายโดยชัยชนะ บุญเจริญ)

งานประเพณีแห่พระทางน้ำของวัดบางแดนจะจัดขึ้นทุกปีประมาณเดือนกันยายน โดยมีส่วนราชการทั้งภายในคือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมกับผู้นำในชุมชนไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารธารณสุขในตำบล เป็นต้น และมีสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นหน่วยงานภายนอกหมู่บ้านให้การส่งเสริม และสนับสนุน ซึ่งวัตถุประสงค์นั้น ก็เพื่อเป็นการสานสัมพันธ์ผู้ศรัทธาสมานสามัคคีระหว่างชุมชนสองชุมชน ชาวบางแดนที่อาศัยอยู่ละแวกวัดบางแดน จะจัดกองผ้าป่าแล้วนำไปทอดที่วัดบางกะ เบา ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ริมน้ำเช่นเดียวกับวัดบางแดน เมื่อเสร็จพิธีการแล้ว ขบวนเรือก็จะล่องกลับมายังวัดบางแดน แล้วอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นวัด ประดิษฐานที่วัดบางแดน จากนั้นก็จะมีการแข่งขันเรือยาวประเพณีที่มีขนาด 2 ฝีพายและ 30

ฝาย จึงเป็นโอกาสอันดีที่ชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวจะได้ชมวิถีชีวิตผ่าน เทศกาลงาน ประเพณีแห่งพระทางน้ำที่วัดบางแดน และในอนาคตงานประเพณีแห่งพระทางน้ำนี้จะป็นหนึ่งใน งานประเพณีสำคัญของ จังหวัดปราจีนบุรี

การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาในพื้นที่ต่าง ๆ ของ ประเทศไทยเกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ เป็นเวลายาวนาน ชาวนาเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวพันอยู่กับฐานทรัพยากร มีความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ มิได้เป็นปัจเจกแต่การเปลี่ยนแปลงของ กระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงทั้งทางนโยบายต่าง ๆ ของรัฐไม่ว่าจะเป็นกฎหมายหรือ ข้อกำหนดในระดับนานาชาติจนถึงระดับท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่อิงอยู่กับกระแสนิยมเป็นหลัก ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวนาโดยตรง ชาวนาเองก็ได้รับอิทธิพลของ กระแสโลกาภิวัตน์ มาเป็นเวลานานทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบความคิด รวมถึง กระบวนการคิดที่พยายามตามกระแสโลกาภิวัตน์ก็เกิดขึ้น โดยที่ตนเองไม่รู้ตัวจนกลายเป็นวิถีชีวิต ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้จะใช้ตัวอย่างของกลุ่มสังคมชาวนาที่ผลิตสุราพื้นบ้านที่อยู่ในเครือข่ายสุรา พื้นบ้านแห่งประเทศไทยเป็นตัวอย่างในการศึกษาการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของสังคม ชาวนาในบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์

ระบบชลประทาน

ชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรีในประเด็นเรื่องน้ำนั้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเรื่อง น้ำเค็มท่วมในพื้นที่นาทำให้ชาวนาลำบากในการทำนา เพราะข้าวที่เพาะปลูกส่วนใหญ่จะต้องอาศัย น้ำจืดในการเจริญเติบโต ทำให้ชาวนาต้องสูบน้ำเค็มออกก่อน แล้วค่อยสูบน้ำจืดเข้าไปแทนที่ถึงจะ ทำนาได้ การทำนาจึงทำได้ในพื้นที่ไม่มากนัก แต่เมื่อความต้องการข้าวที่มีมากขึ้นทั้งในตลาดใน ประเทศ และต่างประเทศ จึงจำเป็นที่รัฐจะต้องให้การช่วยเหลือชาวนาในการเพิ่มพื้นที่การทํานาก็ โดยการส่งตัวแทนของรัฐเข้ามีส่วนร่วมกับชาวนาโดยมีปัญหาน้ำเค็มท่วมเข้าที่นาทำให้ชาวนาไม่ อยากทำนาเป็นเงื่อนไขบีบบังคับพื้นฐาน เพราะถ้าชาวนาไม่มีความประสงค์ที่จะทำนา ข้าวที่มี ความต้องการมากก็อาจจะเพียงพอในการบริโภค และการส่งออกได้ อีกทั้งยังอาจส่งผลให้ชาวนา ไม่ต้องการที่จะเก็บพื้นที่นาไว้อาจจะโดยการขายให้กับผู้ประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมหรือ แปรสภาพท้องนาเป็นบ่อเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เป็นต้น ซึ่งจะทำให้พื้นที่ทำนาลดขนาดลง

“อบต. จะเข้ามาช่วยสูบน้ำเค็มออกจากนาแล้วค่อยสูบน้ำจืดเข้านาแทน” (เกรียงไกร แสงทอง, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์, 2556)

นโยบายรัฐกับขบวนการลุ่มน้ำปราจีนบุรี

นโยบายของรัฐบาลในการดูแลชาวนา ถือว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวนาสามารถมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการควบคุมราคาข้าวให้อยู่ในราคาที่ไม่ตกต่ำจนเกินไป จากการศึกษาพบว่า นโยบายของรัฐบาลมีส่วนกระตุ้นให้ชาวนาต้องการทำนามากขึ้น และอยากทำนาต่อไปในอนาคตเช่นกัน ซึ่งนโยบายที่ชาวนาในจังหวัดปราจีนบุรีคิดว่าช่วยจูงใจให้ทำนา มีอยู่ 2 นโยบาย คือ นโยบายประกันรายได้เกษตรกรของอดีตนายกอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และนโยบายจํานาข้าว ของนายกยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ผลการศึกษาพบว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในจังหวัดปราจีนบุรีต้องการให้มีโครงการประกันรายได้เกษตรกรมากกว่า เพราะสถานที่รับจํานาข้าวอยู่ไกลจากชุมชนจะต้องเสียค่าเดินทาง ไม่คุ้มค่ากับการไปเข้าจํานา อีกทั้งการทำเรื่องการจํานาก็นาน จึงจำเป็นต้องขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในพื้นที่ซึ่งให้ราคาต่ำกว่า แต่ก็ต้องขายเพื่อนำเงินไปใช้จ่ายต่อไป หากนาข้าวเกิดความเสียหายประกันรายได้จะสามารถให้เงินชดเชยช่วยชาวนาได้

“นโยบายของรัฐมีส่วนทำให้อยากทำนามากขึ้น เพราะช่วยในเรื่องราคาข้าวดี จากนโยบายประกันรายได้ กับนโยบายจํานาข้าว นั้น คิดว่าประกันรายได้ดีกว่า เพราะว่าเมื่อนาข้าวเกิดความเสียหายจะได้รับเงินชดเชยช่วยเหลือ แต่ถ้าเป็นจํานาต้องใช้เวลานานกว่าจะได้เงินมาใช้ อีกทั้งโรงสีที่รับจํานาอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านทำให้ต้องเสียค่ารถขนส่งที่แพง ไม่คุ้มกับที่ลงทุน จึงจำเป็นต้องขายให้พ่อค้าชากรที่มารับซื้อถึงที่ในราคาที่ต่ำ แต่ก็ต้องยอมขาย”

แต่ถ้าได้ข้าวในปริมาณที่มีจำนวนมากจะทำให้ได้รายได้ดีกว่า

“นโยบายก็ดีพอ ๆ กัน แต่ถ้าผลผลิตได้ในปริมาณที่มาก คิดว่านโยบายจํานาข้าวจะดีกว่า นโยบายประกันราคาข้าว เพราะราคาสูงกว่า”

จากการที่มีช่วงรอยต่อระหว่างนโยบายทั้งสองของสองรัฐบาลนั้น ทำให้ผู้ที่ได้ผลประโยชน์กลับเป็นพ่อค้าโรงสีมากกว่าชาวนาที่ต้องเสียสิทธิไปทั้งสองนโยบาย เพราะเป็นช่วงรอยต่อของนโยบายนั่นเอง

“นโยบายของรัฐบาลก็ดีทั้งสองอย่างไม่ว่าจะเป็น นโยบายประกันรายได้ หรือนโยบายจํานาข้าว ด้านนโยบายที่ออกมาตรงตามระยะเวลาที่ชาวนาเก็บเกี่ยวจะดีมาก เพราะการปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาล ทำให้เกิดช่วงรอยต่อระหว่างนโยบาย จึงส่งผลให้ชาวนาที่เก็บเกี่ยวช่วง

ระหว่างรอยต่อของนโยบายสิทธิประโยชน์ไปทั้งสองนโยบาย จึงทำให้พ่อค้าโรงสีได้ผลประโยชน์ไปแทนนั่นเอง”

1. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) แหล่งกู้รายใหญ่ ชาวนาส่วนใหญ่มีแหล่งเงินทุนในการทำนาจากการกู้ยืมจากแหล่งกู้ยืมทั้งจากภาครัฐและนอกระบบ ซึ่งแหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ชาวนากู้ยืมนั้น คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.), กองทุนหมู่บ้าน และจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ส่วนมากจะกู้เป็นเงินไปลงทุนทำนา แต่ก็มีกู้เป็นพันธุ์ข้าว และปุ๋ยเคมี เช่นกัน

“เงินทุนที่ใช้ในการทำนากู้เงินจาก ธกส. บางครั้งก็จะกู้เป็นปุ๋ยเคมี เพราะปุ๋ยเคมีราคาแพงไม่มีเงินไปซื้อตามร้านขายส่งจึงกู้ที่ ธกส. เพื่อมาลงทุนทำนา”

2. นโยบายกองทุนหมู่บ้าน (SML)

รัฐเข้ามาช่วยเหลือคือ มีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน (SML) โดยจะนำไปซื้อพันธุ์ข้าวในหมู่บ้าน

“โครงการ SML เปรียบเสมือนธนาคารประจำหมู่บ้าน มีการทำสัญญากู้ยืม ต้องจ่ายคืนส่วนดอกเบี้ยตามแต่ตกลงระเบียบหมู่บ้านส่งผลให้ชาวบ้านมีเงินหมุนเวียนให้ทางหมู่บ้านบริหารกันเอง มีประธานหมู่บ้านดูแล โดยให้ชาวบ้านกู้ยืมจากการหารเฉลี่ย ใครต้องการปุ๋ยมากต้องยืมกันเองใช้กันเอง” (บุญยัง แสงเย็น, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์, 2556)

3. นโยบายรับจำนำข้าว

“โครงการรับจำนำข้าว ทำให้ได้ข้าวราคาดี เป็นประโยชน์ต่อชาวนา เมื่อก่อนไม่มีการจำนำข้าวทำให้ข้าวราคาถูกลง” (บุญเสริม สมศรี, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์, 2556)

“สมัยก่อนทางรัฐบาลให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการทำนาเยอะ แต่ตอนนี้ไม่ค่อยมี จะมีก็แต่เพียงโครงการรับจำนำข้าวของทางรัฐบาล คิดว่าทำให้มีการโก่งกิน แต่ถ้าข้าวไม่สวยก็ได้ราคาไม่ดี แต่ข้าวที่ราคาดีกว่าแต่เดิม ” (แสงอรุณ เคยมีทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์, 2556)

หนี้สินของชาวนา

มีชาวนาบางส่วนกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินนอกระบบ เช่น กู้ยืมเงินจากพ่อค้าในหมู่บ้าน ยืมจากคนในหมู่บ้าน และญาติพี่น้องของตน จะพบว่าชาวนาสวนน้อยที่มีต้นทุนในการทำนาเป็นของตนเอง ปักจ้ยด้านหนี้สิน จากการศึกษาพบว่า หนี้สินของชาวนาเกิดจากหลายสาเหตุ

ประการแรก เกิดจากหนี้สินที่เริ่มต้นจากการลงทุนที่จะทำนา เนื่องจาก ไม่มีทุนเป็นของตนเอง

ประการที่สอง คือ หนี้สินจากการกู้เงินลงทุนแต่ต้องเจอกับภัยธรรมชาติ อาทิ ฝนแล้ง น้ำท่วม ศัตรูพืชรบกวน ประสบกับความเสียหายจนขาดทุน ทำให้เงินที่กู้มาลงทุนก็ไม่ได้ทุนคืน อีกทั้งยังเป็นหนี้เพิ่มขึ้น ถ้าหากไม่เจอกับภัยธรรมชาติต่าง ๆ ก็จะทำให้ผลผลิตไม่เสียหายและสามารถนำเงินไปใช้หนี้สิน ได้ตามกำหนดและสามารถกู้เงินกลับมาหมุนใช้ได้อีก หนี้สินก็จะเท่าเดิมหรือไม่ก็ลดลงได้บ้าง

ประการที่สาม คือราคาผลผลิตตกต่ำแต่ต้นทุนสูงขึ้นทำให้ขาดทุน หนี้สินจะลดลงหรือเพิ่มขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับราคาผลผลิตเช่นกัน ผลการศึกษาจากชาวนา พบว่า ส่วนใหญ่หนี้สินลดลงเพราะอยู่ที่ราคาข้าว หากราคาข้าวดีก็จะได้เงินเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับราคาข้าวเพียงอย่างเดียว ต้องขึ้นอยู่กับผลผลิตที่จะได้ในแต่ละปี ด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้นหนี้สินจะลดลงได้ต้องรู้จักใช้เงินแต่พอดี ใช้แต่จำเป็นสำหรับครอบครัวของตน ไม่ฟุ่มเฟือย รวมไปถึงการทำอาชีพเสริมในช่วงรอกฤดูกาลทำนา เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว หากทำเช่นนี้ก็จะสามารถลดหนี้สิน ซึ่งชาวนาสวนหนึ่งสามารถปลดหนี้สินได้หมดก็มี เมื่อได้เงินมาก็จะนำไปกลบหนี้สินทันที ส่วนชาวนาอีกส่วนหนึ่งที่หนี้สินเพิ่มขึ้นเป็นเพราะความเสียหายจากน้ำท่วม และบางส่วนก็ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และที่น่าสังเกตสำหรับคนทั่วไปว่าทำไมชาวนายังทำนอยิ่งจนลง ทั้งนี้เพราะว่าในครอบครัวของชาวนามีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น แต่ที่นาของครอบครัวยังเท่าเดิม คือ มีจำนวนสมาชิก 5 คน แต่มีที่นาที่มีจำนวนพื้นที่สำหรับเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวเพียง 3 คน สมาชิกที่เหลืออีก 2 คนจึงกลายเป็นผู้ว่างงานจากเดิมที่เคยพอมีพอใช้ทำให้รายได้ที่มีไม่เพียงพอต่อสมาชิกในครัวเรือน นอกจากจะไม่เหลือเงินเก็บแล้ว ยังสามารถทำให้เป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นอีก

“ความจริงชาวนาทำนาไม่มีเงินแน่นอน ที่เห็นว่ามีชาวนาที่ทำนาแล้วยังจนเป็นเพราะมีหนี้สินเยอะ ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยโดยไม่จำเป็น อีกทั้งยังรวมไปถึงการว่างงานของคนในครอบครัว อย่างเช่น ครัวเรือนหนึ่งมีพื้นที่นาจำนวนหนึ่ง สำหรับคนสามคน แต่ต่อมามีสมาชิกเพิ่มขึ้นอีกสองคน แต่ที่นาของตนยังคงเท่าเดิมอยู่ จากที่เคยพอมีพอกิน พอใช้หนี้สินเดิมได้ ก็กลายเป็นต้องเลี้ยงดู

สมาชิกเพิ่มขึ้นอีกสองคนทั้งที่รายได้เท่าเดิม ก็ทำให้เป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นไปอีก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวนายังจนลง”

สรุป

การแก้ปัญหาค่าเช่าที่ดินที่แพงเกินไปในสังคมไทยมานานคงต้องหันไปอย่างลำบาก หากขาดกลไกที่จะเข้าใจ และเข้าถึง ความเคลื่อนไหวที่เป็นจริงของสังคมเศรษฐกิจของชนกลุ่มฐานราก โดยเฉพาะกลุ่มชาวนาซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ในสังคม ที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่ในชะตากรรมที่เลื่อนลอย ขาดการเอาใจใส่ และการสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง ตลอดเวลาที่ผ่านมา กลไกราชการหรือการพัฒนาของรัฐที่มีต่อชาวนา เป็นการเข้าถึงปัญหาด้วยวิธีการสังเคราะห์ หรือไม่ก็ออกแนวประชานิยม ที่ไม่ได้มีผลลัพธ์สุดท้าย สร้างเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเข้มแข็ง หรือขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนชาวนา และสังคมเศรษฐกิจฐานล่างอย่างแท้จริง

ชาวนาและผลผลิตด้านเกษตรกรรม เป็นฐานที่สำคัญของสังคมเศรษฐกิจไทยมาช้านาน ทั้งในเชิงคุณค่า และมูลค่า เศรษฐกิจชาวนาเป็นเศรษฐกิจที่มีส่วนร่วมกับเศรษฐกิจมหภาคทั้งทางตรงและอ้อม (ในฐานะของปัจจัยและกลไกเกื้อหนุนระบบชีวิตและสังคม Life Support System) แต่การเปลี่ยนแปลงในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา กลไกในระบบเศรษฐกิจชาวนา ที่ชาวนาเคยมีตำแหน่ง

ในฐานะผู้ประกอบการเกษตรกรรมอิสระมาแต่อดีต ได้ถูกกระตุ้น ถูกจู่โจม ให้เปลี่ยนสภาพกลายเป็นผู้ใช้แรงงานในไร่นาของตัวเอง ถูกพันนาการด้วยระบบตลาด ระบบทุน และหนี้สิน ไปโดยปริยาย ชาวนาไทยปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 5.78 ล้านครัวเรือน โดยอยู่ที่อีสาน 2.69 ล้านครัวเรือน อยู่ทางเหนือ 1.33 ล้านครัวเรือน และอยู่ในภาคกลางกับภาคใต้ภาคละ 0.88 ล้านครัวเรือน ครัวเรือนชาวนาหรือเกษตรกรในปัจจุบันมีจำนวนเฉลี่ย 4-5 คน แต่ละครัวเรือนจะมีที่ดินทำกินราวครัวเรือนละ 10 ถึง 20 ไร่โดยเฉลี่ย ในพื้นที่การผลิตของชาวนาทั้งหมดอยู่ในเขตชลประทานแค่ 27 % เท่านั้นเอง ที่เหลือเป็นการมานะบากบั่นที่พึ่งพาอยู่กับฟ้าฝนและฤดูกาล ภาพพื้นฐานของการดำรงอยู่ที่แจ่มแจ้งมาเบื้องต้นนี้ก็คงพอจะมองเห็นออกว่า ความมานะบากบั่นของชาวนาร้อยละ 73 ของ 5.78 ล้านครัวเรือนในแต่ละฤดูกาลนั้น ห้อยแขวนอยู่กับชะตากรรมอันเลื่อนลอยที่ไม่สามารถกำหนดได้ด้วยตัวเองเลย ภาพรวมนี้คือ ข้อพิศวงนี้ชัด ขยายความให้เห็นถึงข้อกล่าวหาต่อการทำงานในเรื่องนี้ของภาครัฐที่ได้กล่าวถึงในเบื้องต้น

ความเคลื่อนไหวของการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ชาวนาได้ถูกผลักไสออกจากกระบวนการมีส่วนร่วมการพัฒนาสู่ความทันสมัยของประเทศ กลายเป็นกลุ่มสังคมที่ต่ำ

หลัง เป็นภาระของประเทศ ความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา และระบบการผลิตถูกจับพันนาการเข้าไปสู่ระบบทุน ระบบตลาด และภาระของหนี้สินโดยไม่มีการเตรียมการที่ดี เทคโนโลยีการผลิตต้องพึ่งพาขึ้นต่อกับเคมีภัณฑ์ ตามกระแสการปฏิวัติเขียว ความเคลื่อนไหวดังกล่าวได้สร้างพันนาการขึ้นในระบบการผลิตและเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างซับซ้อน เปลี่ยนผ่านสภาพชาวนาจากเกษตรกรที่มีอิสระ ให้กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในที่ดินของตัวเองอย่างเกือบจะถอนรากถอนโคน

รอยต่อของทศวรรษ 2530-2540 ความสูญเสียทางเศรษฐกิจ และสังคมของชาวนาได้ถูกทบทวนขนานใหญ่ ในหลายมิติ และเกิดกระแสการพัฒนาใหม่ มีการเชื่อมโยงสู่รากฐานความรู้พื้นฐานทางภูมิศาสตร์ และการทบทวนความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ที่เป็นจริงอย่างเป็นเหตุเป็นผล ในกระบวนการผลิตและความสัมพันธ์กับกระแสเศรษฐกิจที่กลุ่มชาวนาเผชิญอยู่ ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว และรุนแรงของกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ขับเคลื่อนกวาดเอาการผลิตและเศรษฐกิจย่อยในส่วนต่าง ๆ เข้าไปอยู่ในกระแสที่ไหลบ่าไปทั่วสังคมโลก สังคมชาวนาไทยจึงมีการจัดปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกกว้าง ๆ เป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มแรก ยอมตัวเป็นแรงงานที่ติดดิน จมอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมของทุน หนี้สิน และระบบตลาด ขณะเดียวกันก็ดิ้นรนโดยอาศัยช่องทางการเปิดกว้างของคลื่นเศรษฐกิจยุคใหม่ ผสานสร้างรายได้จากการขายแรงงาน ทำการค้าขาย ผสมผสานไปกับการเป็นชาวนา ส่งลูกหลานออกนอกสังคมชาวนาผ่านระบบการศึกษา กลุ่มนี้มีปริมาณสูงถึงเกือบร้อยละ 85 ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มดิ้นรนสร้างทางเลือก สร้างแนวทางเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือกลุ่มอุดมการณ์พอเพียง ที่พยายามสู้ด้วยการปลดแอกตัวเองจากพันนาการที่เผชิญอยู่ เปิดพื้นที่ความอิสระในการผลิต และการดำรงชีวิต สร้างสรรค์ระบบการจัดการขึ้นในบริบทที่สอดคล้องเหมาะสมใหม่ตามสภาพตัวเอง และเชื่อมโยงแนวทางการจัดการเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาขึ้นใหม่ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มเปลี่ยนผ่านสู่คลื่นเศรษฐกิจใหม่ กลุ่มนี้เดินหน้าใช้วิกฤติเป็นโอกาส มีการค้นคว้าเทคโนโลยีชีวภาพ ยกกระดับผลผลิตขึ้นสู่ระดับคุณภาพสูง เชื่อมผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาดแบบก้าวกระโดด เผชิญหน้า และท้าทาย กลุ่มนี้มีปริมาณร้อยละ 15 และใน 15 นี้จะมีกลุ่มที่เปลี่ยนผ่านสู่คลื่นเศรษฐกิจใหม่ราว 3 % เท่านั้น ส่วนหลักจะยึดแนวพอเพียงเป็นส่วนใหญ่ น่าคิดว่าการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสภาพเช่นนี้ ถ้าคิดแบบเหมารวมขาดความรอบคอบ ชาวนาและกลุ่มสังคมฐานรากก็จะไม่มีวันโง่หัวล้มดาอำปากได้ สภาพคงเป็นเหมือนกับที่ผ่านมา ซ้ำร้ายการเปลี่ยนผ่านที่อาศัยนวัตกรรม และการพัฒนาแบบก้าวกระโดดของชาวนากลุ่มหลังสุด ก็ไม่พ้นจะถูกฉุดให้หมดแรงเฉาตามไปด้วย การจัดการปัญหานี้จึงไม่อาจมองแคบๆ อยู่ในมิติเดียวได้ คง

ต้องมองผ่านสภาพหลากหลายมิติ และมุมมองใหม่ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดมรรคเกิดผลอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะพลิกสถานการณ์ให้ชาวนาสามารถเดินทางในกระแสเศรษฐกิจใหม่ได้อย่างราบรื่นและมั่นคง

ปัจจัยแห่งการเลิกทำนา

1. ปัจจัยด้านการย้ายถิ่น

เนื่องด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน ทำให้พื้นที่ดินที่ใช้ในการทำการเกษตรรวมถึงอาชีพลดลง ไม่พอเพียงกับความต้องการของคนในพื้นที่ เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่นแทน ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวนาในอดีตมีจำนวนน้อย พื้นที่ทำนาก็มากสามารถเลี้ยงครอบครัวได้อย่างเพียงพอกับความต้องการ แต่ปัจจุบันจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นพื้นที่นากับเท่าเดิม จึงทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งในการศึกษาพบว่า ผู้ที่ย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพอื่น อาทิ งานในโรงงาน อุตสาหกรรม งานรับจ้างทั่วไป เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของชาวนา สาเหตุหนึ่งมาจากการที่ไม่ต้องการทำนา เพราะคิดว่าลำบาก ร้อน ไปทำงานโรงงานสบายกว่า และส่วนหนึ่งไม่มีที่ดินในการทำนา เพราะขายไปหมดแล้ว จึงจำเป็นต้องย้ายถิ่นไปหางานทำ

“ส่วนใหญ่ผู้ที่ย้ายถิ่นฐานไปจังหวัดอื่น เพื่อทำงานรับจ้าง ทำงานในโรงงาน อุตสาหกรรม คือ ลูกหลานของชาวนา ทั้งนี้เพราะว่าไม่อยากทำนาลำบาก ร้อนและอีกสาเหตุ คือ บางครอบครัวไม่มีที่ทำกินจึงต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อไปทำงานที่อื่นแทน”

2. ปัจจัยด้านความหลากหลายด้านอาชีพ

จากการศึกษาพบว่า ในจังหวัดปราจีนบุรีมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายทั้งเกษตรกรรม อาทิ ทำนา ไร่ อ้อย ไร่ มันสำปะหลัง เป็นต้น และโรงงานอุตสาหกรรม จากความหลากหลายของอาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากเกษตรกรรมมีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อนใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ความหลากหลายด้านอุตสาหกรรมส่งผลต่อการเลิกทำนาของลูกหลาน และสำหรับชาวนาที่ไม่มีพื้นที่ในการทำนาจึงให้ความสนใจกับการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมแทนการทำนา เนื่องจากลูกหลานไม่ต้องการทำงานตากแดด ต้องการที่จะไปอยู่ในเมืองที่มีความเจริญมากกว่า สำหรับชาวนาที่ไม่มีพื้นที่ในการทำนาและหันไปทำงานโรงงานอุตสาหกรรมแทน เนื่องด้วยชาวนาขายที่ดินเพื่อไปใช้หนี้จนไม่มีที่ดินไว้ทำนารวมไปถึงไม่มีที่ดินให้เขาทำนาจึงต้องไป

ทำงานโรงงานแทน แต่สำหรับชาวนาที่ทำมานานซึ่งปัจจุบันก็ยังคงทำอยู่ เห็นว่า งานโรงงานไม่ต้องตากแดดก็จริงแต่การทำงานโรงงาน ทำไปมีเงินแค่พอใช้ไปวัน ๆ ไม่สามารถมีเงินเก็บ ไม่เหมือนกับการทำนา ถึงจะลำบากตากแดดตากลม แต่ก็มีเงินเหลือใช้หากใช้อย่างไม่ฟุ่มเฟือย งานโรงงานหรืองานรับจ้างทั่วไปเมื่ออายุมากขึ้นก็ถูกไล่ออก เป็นงานที่ไม่มั่นคง

“ตั้งแต่ทำมาเป็นเวลานานกว่า 60 ปี ไม่เคยคิดที่จะไปทำงานรับจ้างหรืองานในโรงงานในเมือง มีแต่คนรุ่นใหม่เท่านั้น พวกลูกหลานที่ต้องการไปทำงานในเมืองในโรงงานต่าง ๆ เพราะจะได้ไม่ต้องทำงานตากแดด ตัวดำ เหมือนทำนา แต่ที่จริงแล้วทำงาน โรงงานไม่แน่นอน เพราะจะทำงานถึง อายุ 50 ปี ยังไม่ได้เลย ไม่เหมือนทำนาตอนนี้อายุ 70 ปี ยังทำนาได้อยู่เลย อีกทั้งยังไม่ต้องกังวลว่าจะถูกไล่ออกเมื่อไหร่ ทำนามีเงินเหลือพอจะเลี้ยงตัวเองได้อีกด้วย”

3. ปัจจัยด้านการสืบทอดของลูกหลาน

การที่อาชีพทำนาจะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องมีการสืบทอดการทำงานต่อไปในอนาคตโดยลูกหลานของตน หรือคนในชุมชนเอง จากการศึกษาจากชาวนาส่วนใหญ่ พบว่า ลูกหลานของตนจะไม่ทำนาต่อ เพราะส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องการทำนา และไม่สนใจที่จะทำนาต่อด้วย คนรุ่นใหม่ได้ออกไปเจอโลกภายนอก เจอความเจริญมากขึ้น จึงต้องการที่จะทำงานตามที่ตนสนใจ ส่วนที่นาของบรรพบุรุษก็คงเก็บไว้ให้ลูกหลานไว้ให้คนอื่นที่ต้องการทำนาเช่าต่อ เพื่อหารายได้เสริม

“คนรุ่นใหม่คงไม่มีใครอยากทำนากันแล้ว อีกทั้งยังไม่รู้เรื่องการทำนาด้วย คงทำไม่เป็นกันแล้ว ปัจจุบันการทำนาก็ทำยากขึ้นด้วย เจอปัญหาจากภัยธรรมชาติ ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น อีกอย่างคนรุ่นใหม่ก็เจอความเจริญก้าวหน้าในเมืองก็ต้องการทำงานตามที่ชอบมากกว่าจะทำนา”

นอกจากนี้ข้อมูลจากการศึกษาชาวนาบางส่วน พบว่า ไม่แน่ใจว่าลูกหลานจะมาทำนาต่อหรือไม่ แต่ถ้าไม่มีงานทำก็คงต้องกลับมาทำนา เพราะงานเดี๋ยวนี้หายากรวมไปถึงลูกหลานที่ไม่ยอมเรียนหนังสือก็ต้องให้มาทำนา เพื่อหาเลี้ยงตัวเองต่อไป

“ต่อไปถ้าทำนาไม่ไหวก็ไม่แน่ใจเหมือนกันว่าลูกหลานจะมาทำต่อจากตนหรือไม่ แต่ถ้าหากลูกหลานไม่ยอมไปเรียน เกร ก็จะต้องให้มาทำนา เพราะไม่เรียนก็ไม่มีความรู้ไปสมัครงานอย่างอื่นแน่นอน”

